

AB 584

Любаша

ИСЫМТАҚУА

АДАМСЫЗДЕРДЫҢ СОКИМЕДА

1993

А ГЫСНЫТӨН
АХӘЫНТКАРРАТӘ
ШӘКҮТЫЖЫРТА

584

ЛЕОНТИЙ
ЛАБАХУА

Сочинения

29

А Б Г О С И З Д А Т
Сухуми — 1958

8c 91.99

ҚАЗАҚСТАН
ДАРЫСТАРЫНЫҢ
БОЛЬШОЙ КНИГИ

ЛЕОНТИ
ЛАБАХУА

ЛВ.ВЧ

Шемшакуа

Абхазын тәшкүтүшүртүш
Ақта — 1958

А Б Х А Ж Э А

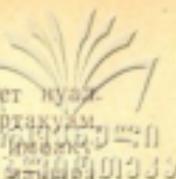
Леонти Лабахуа — абағхатара змаз, асақхаркыратә ғрениамта биңакуа зтынхаз поетуп. Поет ҳасабла ашыыха имаңзакуа, дышқундаз, 1937 шықусазы, шағымшагырыла дтадырхент хажалар рағаша. Хуба-фба шықуса ирекханы имаңдент уи аемха, аха угсы, И. Көбөниа наамыштых, ды қам уаха даеа үсүсуа поетк, абас әлмәтта қыағла нара нақара зылшахьоу. Ҳынъхазарала имачымкуа, ҳатабзиарала имөашшо, уи иемитакуа ийдирбенент айсуа литература. Ҳаарас наңахуузен, денбганы дықазар, уи наңхылака изыңшыны зөнгіштықам арғиарататы мә. Аха дызхызғазы, инапиимтансы ибжікмәзкуа нахымхазы азин хнатоит айсуа поетпәа ир-енбұкуоу рахь Л. Лабахуа наңхазаралы.

Апоет ирениамтакуа риденатә тақы узавамлю икоуп, ртематика — асоветтә үстәзара ұыц аарпышра наңкыуп. Изаамтанды азцаарқуа поезната бышшоаты риәыргара, атематика актуалар — абри ҹыдараса имоуп Л. Лабахуа. Уи илоэзина, шүхэр алшоит, нара аустазара наңтыбыжыуп — убрі ақара дазыласны, дакушәзаны ибжырыкын апоет икуша-мыкуша нақалалакуоз ахтыскуа. Ағышы ағанахъ ала, аформализм элементкүа шиңшыласуазғы, апоет ирениамтакуа агура ҳұрыргонт, урт знапы иткіз ҳәррада дышхудамыз ақазарағым.

Л. Лабахуа қазшыңа ҹыдағы иман асоциалисттә рғыллара әпағостте гуамч дула ашә аххәарап. Анағсан, айсуа литератордә азымрөы раңхъя, уи ацишыңа сиңш ишары асатира аус аириа джалагент, нара убрі ала шатара қамтакуа лабашуан ашегъя-мышегъя, ирғаастентеүан, иғаңғеуан айсазара ұыц нашықлахайуз. Үхъялака ашара занызылыз.

Л. Лабахуа иемитакуа синганы хнапағы икәмдист нахъа үажаралыза, настың урт ибжіззымзым рашоуп. Шәкүк хазы атыжыра нахымдаз апоет наңзеннираалакуен ипомакуен ренхарал «Алъхатан ашығақуа» хәе 1934 шықусазы ирыжызы азиза наңылент (уа иануп айсуа поетпәа ғарадәа етшыртты азық-выңылак реымтакуа).

Л. Лабахуа ирениамтасы налкааны нағуататоуп ажәениралда «Анаша» (зызбаху ҳәаәз азиза азартуан үхъялжәа

шынхурас). Уи ала автор иааниръшырын итахын алоет жаңи Абри игу итакны, уи назгунентолт алоет зда дхудартакум ажелар рзы ақазаара, алоезнато мәбәзтө цәанырра Исаев, 1993 цатоу марксизм атеория адирра, апъстазарат П. Ф. Марксов Асоветта шақууңы, зыренараты усураты асоциалисттө реализм икүнүкуюуз, баша икәимчект «Аиаш» хәа иеңтәз ахъзгы: амци алоезиси ениналашыя рымам. — Абри ауп автор иихәары итахыу. Иара ажәенираала збас икоуп:

Бжыс өнүеуамызды, бжым өнаеуамызды,
Слампа аарла илашауан,
Сыгутыхакуа «үүсүшүү!» хәа рхәомызды,
Схупра мишина еилашуан.

Исыцран уи имцаңб-къаукъадха,
Сҳыңцы-хэйтәуа, амца ск'уан,
Астол иғылаз саңхъя икъаалда,
Үйгыс смыхуо съязж'уан...
— Са сыгутыха иснатом таха,
Адуин сымкуу назлааует,
Сгуенлгара уи атак хәа
Иасуент, сгу еңдәаует.

Сара исҳәашам — напыла алым
Икасыжырооп-иңъях, ихәмич,
Са сымргуақ'уа йарам, малым,

Сгу касымрәхъент уи азы тынч.
Сымргуақ'уа имцаңб-къаукъадха,
Исыцроуп, иңзэрц ижалом,
Саңхъя икуу абарт акъаалкуа рүм

Аиаша ахъаард азы скалам...
Апъстазара марксизмла еилткаамы,
Аиаша реащха, аи, аеегаада,
Альжактар шэгу икутэарц иханы.

Л. Лабахуа итематика шыахула иаиньшүеңт асоциалисттө индустрналта өшүргүлара, асоветта кытада өңүц абзазара, апатриотизм, абзиңбара, автор имоуп алириката өымтада бзина-куя, настыг асатиракуа.

1939 шыккескүа рзы альсуа шәкүеңдә наңа ихтачны ирымай Альсны гиндустрналта центр — Ткуарчал атема. Аха асоциалисттө өшүргүлара алафос, аусура дукуа реинлашра Л. Лабахуа наڭара цәанырра буугала аарышра зылшахъоу дмачуп. Хыңхазаралы ирацәэм Ткуарчал иазккуо алоет неымтакуа. Ара икоуп акык-ебак ажәенираалакуа (наххәз, акомеар налсу альсуа тұхызыба илыххозау «Нұца», настыг алоема «Ткуарчал абжым» (1934).

Абры апоема хүчү Ткуарчал азы ирмакхоу ракытэ ^{Ирек} иркытуу аки хәэ ишхъазаттуул. Апоет ара нахирбейт Ткуарчал ажыттаттан асахьз, алпсуз хышынга рапхъаза ишырбай ^{ИИ-350-20} ишатцаахарааза, ишениену айба раңза. «Сашыя, идырдай ^{ИИ-350-20} амал ишымдыруа иканантон Ткуарчал», — ишөйт руаззы. Абас ажаллар, нага рыла хөлзартым, ирбон амаденкуу щеа змамыз шамаз рыйгыл чаша, «аха хамоуп аки ханцарха, этара аул уи нахьзу, атара!» — рхөон дара.

Елкүшшым тьшьала,
Рымхакуа кыдца
Изыреуан ашхакуа
Енагы икунитда...
Ацақьы икуульлон
Ацымда адых хәэ.
Тархуна ишхъарца
Ибымзуа ишэмшәуан,
Уи абжыз риңүуан
Иваңгуа абаҳукуа...

Ахәаа ишрәзынзагы ишазаны ирахауан амал-уаа «Ткуарчалтан ажабжы», итагежьжуа итан рхы-ргу ишшаха, «иакуларц иштаршын». Игурдо иғом алхъарца абжыз, ашхакуа зыреуан ишанхо. Инасын ишон амшкуа, атымхкуа Лашындар ахракуа ирхимбаазаны. Ус, ишыакугылт Асовет хәмиткаарра. Амал-уаа иртахын иртәйртәйрц Ткуарчал, аха урт «ироует имп!» Асовет уаа дара ажелент араңаа чашэрә. Енлашуент аргылара өңүз идухент «Ткуарчал абжыз». Абар аусурат пафос зенбәкам асахьз, Ткуарчал итадыдуу артыларат бжыз зхуу:

Амра игъежьза
Ишенүент икахсаа,
Шыбыжъон мхаазо, —
Ирыммам атәаха.
Аззы даақумцзо
Дасуент абыкы,
Еихымзоз-сияымзоз
Реартоот хапык:
Гур-р-р.. Агуакы!
Арирахъттан акуакы.
Гур-р-р! Агуакы!
Анирахъттан акуакы.
Атыкы! Атыкы! Атыкы!
Иннинхо шынцак, даңык,
Иффыруент амақьы,
Ашынца, ацақьы
Абаҳу таңгыа.
Абаҳу ду атака
Мита ыкоуп ишымжабо;
Илеиүент иштыңю

Асақъа ишишәпоу,
Исаңықашао қубо.
Аштахъя иннажынт
Асаба еңлачы...

Автор ишөйт еңғыш, аргыларағы «аусуцәә неңлоу еншым рмннат»: ара икоуп аурысқуа, аукраннцаа, аңсуза, акырткуа. Зегты риапты енкуршаны, еңнлабын аус еңшрутт, аңсуа хызы-енқуатәа, наңынатә вахыс анышә иңәх-ны намаз, ауа ирыхуо иқаларц азы, ақы назынкытот дара:

Унасқыа асақъа!
Амға, амға!
Асовет ҳыниткарра
Иатахұп араңа!

Апоема нахнарбонт аешаңсақымыз Куазан. Ажәмтә уи заб-на нахыларшызыз изеңтүшраз ҳұрыбонт абарәт ажзакуа:

Куазан акуаза,
Арха атаңса,
Ушіңақаз қаса,
Исанкуз ахаза?
Ихәазон умыш,
Игуагуон уңых,
Абинаға укужы,
Еилачын умыб,
Илакун утьаңха,
Имачын уқыаф.
Умгуда, ушаңха,
Дакутәан Шымағ...

Апоет исахъаркны дұрыхтәжаоит убас Тқуарчал ұыц «абжы», агуенсра ду: абар именеүент «садәмыба шаң-шаш-уа»; Ақармарен Куазани сиңхенбатда ирыбжьюоп еңтәкүа авагометкақуа, хәхәтә раңзала еңтарлапа иртәни науенет урт, хра-гуга, ауарбакуа рендиш ихнавланы иңыруаша, иззәззаза ахая наланы.

Тқуарчал ирызхант аңсула рычкуңаңа, ртыңдаңа имаңғымкуа. Апоет шаарқыны исахъа тих'ент Къасыгу хәа ком-шарқ. Уи қаса өзің кытак зәң дынхон, «енкүнхыны аманьдар, дағалент, аколихара». Итуамч дууп, иңбуюоп имекүнә, деңлікьюоп. Тқуарчалқа цатауп анырхә, Къасыгу дхүшті: «Хабаңа рыштырала ашара нақұттіт, ауаөра сашыталап Сашынтымб, иұмырзын хәені, хұуара!» — ихән, дхүцын диасын ләңциргылараж, дәйес шахтиорхент, атважаңа ду рұы арғыс аусура дыштынахын, ипхәзеба қыша Агушыагым жаҳа науам, избан ақузар, «күмххас, ишемххас енкүнгесеңтәраңда».

Ауағ гуаға, абарбарем, ахырехуағы исахъа зеңпышықам

ала нааръшуп зыбжы дуны ҳлитература наалемз асати-
ратэ жәенираала «Мазлоу зегзы злоу» абы.

Акимеар Мазлоу иңент атара, бзия ибонт дыкугылданы «едокладкуа» рыхатара, «ө-ажаак ихаар аңсышшала, х-ажаак иләонт урышшала», избап ақузар, ихъззар итахып «спро-
фессор». Аусура инатәеншыом, «снапы аяга итинақшоит» хә; ауа ө-ғыраны ишоит; атара змосу ачыда уза, урт ажшала ауп аус шыру; атара змам — урт үскак ишүсам роул, тегала ахныкүгараразы ишаны ады икүп: «Ен, күчирраа шөрашшала, сажә аымргын шәеншашшала!» Ажәенираала нахнарбонит, «мазлоураа, енагы ажшала оума злоураа» ажалар ишмыршымбыу, хатыр шрыкум:

— Сара сзамын, сара сзамын,
Са спредми азын, аапын, —
Ихәан дәйкүлент ўыла дкуаруа.
Инаңкысы ркъакъю, ирмакаруа.
— Ен, мазлоураа, ен мазлоураа!
Енагы ажшала оума злоураа!
Шаажәа шибашоу шәмахадын, уара?
Ажәа раңаа наамтам, ажәа аымхура
Ихъя нахъзыртцент: ишхъарцаа умабра!

Апартия аформазы налоу, апартбилет зылракны қыф-
ла ахныкүгара наштыу. аус ишырхагоу ирыхдааул асати-
ратэ поема «Аңзышлардыгу». Аңзышлардыгу хәа дихычоит
автор, даңсазамкуа зыхъз риықулар захыму ахырехуафы.
Мазлоу иенгыш, апоет ибзинаны дазгутентт ари атигъы,
үс икақуоу ауаа уафы иңылдот нахълагы, аха автор ишымта
анықантоз замтазы ҳазәүү атема мышку изаамтамыз иренуан.
Л. Лабахуа дызлаанырьшыл ала, Аңзышлардыгу — нагараны
дубарты, игу даатасуа тоуба ишүйт ареволиуниазы ағъабаз
ду шызыбахью хәа, иңьабаз гуарымтоша ибонт, ажәйтә
энү иканишахью иңеси танаты излошшәа игу ишанагоит, ита-
хыпчыдала хатыр икүзар, нара хылъ-хылъ анатхагара ишкүн-
гозар. «Сарым шәакыл сенбашшын, сара икүсххент схы
ағыыка. Ихъя ульшыр — исеңшоит», — абас ауп ун дышкоу,
акы зануухаар илазом. Аңзышлардыгу азенгүш
мазара даюул, акооператив ишоу даханы ишоит. Мораллагы
лынъыкъам нара, «ажалар рыхәс дырзышшарышоит», ауаа рұз-
саракуа еилеигоит. Абас даарышуп ун дуағ бжысыны
хуартара иламкуа, ділърхаганы. Аңзыхутәзәни дахьдырхуеңт-
ажәйтә нулшакуа рзы итабул, аха уапъсазароуп нахълагы,
спартиначенка аханы сгылуоп хәа ак иенгүш уеумыръяты-
роуп хәа нархоит.

Апоема «Аңғыахуц Шыҳанни Трыс-иңә Баедани» наца-
накъент аколихаракуа ренекаара антисыздын замта. Апоема
ылагамтәм автор аүхъзәңдәа ихаакуакуараза ажәа ринтцоит:

Жаабжык шәсхеонт жалар рұлал,
 Шаара шәазхүң ҳламта қала...
 Шагу нымхо са сахьала,
 Үшатлаку бжыла, ажәа-хаала,
 Азы инәкуръю ашәах ала,
 Сышзаху ала шегу рұсаҳео
 Исхәалашт са нахымызасхәо.

Бағдан ипъацха, расла итадақа, заңда иғылан, лаһақ
 еншінни. Иенагушоуп уи гурғак: ақааууга ахъзуп уи агурағ
 Бағдан, акулак «аңығыл» Шыахан димашъапқықуа шә-
 ғуага иоуам, Шыахан, — аихаөм иңхраауа иакузам. Аха
 ағарреи амчымхарен рнаесты, Трыс-иңға — дбағдзунп, даа-
 шыағуи, атаракуагын рашәа далоуп: «иңи днахуағышыр,
 днақуацар, нас иғхом аңықурен» хәз. «Нымха-хымцаан»,
 ашашныра дағытыуамызт, атла амчан нара изы иұдан.

Бағдан дыкунан уа ақуарда,
 Алаба идии уи дымшаарт;
 Уи дызғаназ атла абыны
 Альша наришым-шыруан, альша-жым;
 Ақарматысгы «шәйт-шәйт-шәйт» хәз
 Ичыр-чыруа ашәа ахәен;
 Аңых каххад изағадзен.
 Анатсаа рыла енкулаңақусуан,
 Руак қылшад-тәка итрысуан.

Бағдан альхиз хаакуа дышрылаz, дағықхонт «альсыжырта
 агутаны, иқуардэ акуба итаны». Абас иүит Шыахан аңығы-
 хүң, иңакуа зини Трыс-иңға мазала нахъценкыз азы. Аңыху-
 тааны Трыс-иңға аколихара далаңонт, акулак дихынышымкуа
 дқалоит.

«Куаташын ақуғыл» нара убас исатиратә поемоуп.
 «Ари наңхью сыйза, сыйкула, уаакумтұзакуа ҳламта иңқула»
 хәз дналаган, автор дахшәажеонт альхәмыс ус атаамбара
 шығырхагоу атәй. Куаташы хәз автор дызғу атыхутаны
 наргы агура иғонт ахаса рымч шауу, наххәп, ақолиха-
 рағы, нағсы ахаса аымы-ус амшүа иамшъаҳаларц азы,
 ақытағы сиңиркааует ахучбартакуа. Атәғым мбылуа,
 ақуашыгы зуа хәа! альхәмыс лөмү-ус къағ-мағкуа тәам-
 башаку ирмұцәажеоз дағырбұкууаны, автор абас ала
 синираалоит «Куатшын» «акуацыали».

Абзинбарен ажәыта цас баапты проблема иззини апо-
 сма «Акашәарах». Ишаабо еншүш, ари даара акры заз-
 к'уа тәмоуп. Еғырахь еншүш, арақаты автор дақушәәим
 иқунирғылент атцаара, нағсы иңи итимдоаит уи, аль-
 тазарағы назгуентай аүп. Ағымта аснужет абас икоуп.
 Аихаөм Шаарах ипъха Натеи арғыс бзина Уатеи бзина

себабоит. Урт рыбзинебабара изакаразаалакъ наңырдағы лара ирбом Уата дахъжашарахаазароу. Аха, автор ибнанаш, қыны ишаирбаз еңш, уни акытасты икоуп «ажала бзия»¹ да хана шары хатыр ззакуу даара, даара». «Үйзэзма, уза, Цызарах² уъха дигонт акашшарах»³ ҳәа, мите қалазшәа адал⁴ настуент шьюукы: урт дыреңгө ажәйтәра еиңыршыонт, рыла намоуп альрахса, зәтә нацәшәаны «зымхә зшаахауа» иренуюуп. Убарт аандизалан, уъха акашшарах данига, сильяс уахтахым, хъшапы шулакх⁵уа удыруазаант ҳәа тоуба идырулент. Абас Ната лус аниимактаха, лысаны ашта дызымцуа днаганы дынтаркит. Агураа ду лзыжалент азбаб, аха лан «сынъха шәкула дыхынуп»⁶ ҳәа амудацаа рікуркан наргышуа дәэыкуп. Аха ажәитә закуан егъалымшент ағатә-уаа рынасынъ азбарасы: арғызбен азъхызыбен рыбзинебабара, реңкүгүбра ишыкъяз, кыңыз аманкуя наанхент. «Барен сарен даҗәа сибыта ханыккала ханкүшатны, нараби интахму нахъмърхагоу, — илоонт Уата. «Сырбылзаргы амца сакустан, убзинбара илент сгу азсан, уни азыхәан уара умгуамтын», — иаталк'уент ларгы. Икунушо иакузам Уата, деңтә уафуп, даръымс еилкьюуп, дусуы бъефуп, дзааңзә или затә имоугын лгу нирхашам, ищарадара ирзит, ашакүкүа дрыңхъонт, акомәр рөйсендабыс далырхит. Натеи нареи рхатә ус атыхутәни дара атып икүршонт.

Апоемағы икоуп акымкуа-өбамкуа исахъаркыу, игуунуклаша атылъкуа, наххәап, Натеи Уатеи ианыхұчызын реиншумарракуа, реноызара автор дахърыхцәжәо, алензажта сахъакуа, убас етъыртгы.

Л. Лабахуа имоуп ғымтазатың ажәйтәра наххәаны. Апоема «Адгыл еимак» азакы ахъзгы наххарбонт: уни находит ареволиуциа қаланза ихағымжелар адгылдарда ишаргуак⁷уаз. Ламшытәң Гыңысей әншызән, аусура бзия ирбон, шарың етәа иашылон. Аха адгылдарда нарбъаномызд, есышыкуса амал-уаа радгыл икуаарых⁸уан, адгыл этиз тым ғыбаала қыаф руан, иевыжаланы илениенеуз. Иангүақ⁹за, аишицаа иртигушыент рыхакуа, ғемекуаша, имырхуант адгыл «Ачба дүззә Миңзакан». Ирымаз жетынчаны наархуа адгыл аёы иненни аус шыруауз, даеа ихаңзакуа (агырқуан дара) ақылсын, ари хара халғыл зуп, шәыкүтүроуп анырхәа, иаанланагалан Ламшытәң драмхапъсит, ауағышра қазтазғыл хдиртәсит. Атауд ңемгүхүү надгымл иаазхуоз еибамырдырзакуа өмнә итизаап, убри ауп енлазгалас анхаңағым.

Апоема ахғатсан ахы епиграфс намоуп ажәаңы: «саҳаәттүү үршыр ишъеонт». Ағыажәлар еибаргылент ахакунттар гари азы. Убарт дрылоуп Гыңылагы. Гыңыла ихура дамгасеит, «кеймалт нахымкәз ищақуа ръяны, аха имбъент игу ахуракуа». Уни еиликаауа далағеит, «инибамырщәэр ииану-иитенеу», аиашара қаларш азы, адгыл роурц азы икуа-

арых'уа, ишатахыу акуъара: «сөгөн хашылап, зөртөн хашылғакым». Ишъя изымуит хәэ ҳатыр экүмиз Гыфъа акимчы-инистра даюуп хәэ зарылаант. Ихдиртәаз ағырбай тәрбия Гришагы «дендишхазаап амшын ашқурлъа». Әйнәндишиңиң ашыя рыбжьюун шырдаоз, еңүззәа ишаны ишакутылт азы-циагы. Ареволищнатә ысыра жалары зегзы еимханакит. «Уамашаа икәлент ауаа еилатыруа, нахъя-уатсы хәэ акы назыпшын». Атыхутәаны ажалар ргуамца ишни ихынти, мырзаканраа раҳымыракуа ирыйжелит амца, абъдар шытырылыш альажалар «дикуанды, папыда иримышыон шала» аханкуя. Урт раңъхыа иғылаз Гыфъа иакун, абирак Каңышь икын ишыза бзия — Гриша иакун.

Абас, ареволищнатә күпәрағы аихашаа ркласстә жыр-ра ишазхаяуа, милат еилых қамтакуа ажаларкуа ренем-зара айсуа литературағы раңъхыазда аарышра зеазызызыз дреноуп апоема «Адгыл еимак» ҳаңтаа ашакуғы.

Абасала, Леонти Лабахуа ирәнамта атың бзия авинакылопт айсуа поэзиағы. Апоет итематика тбаауп, уи шынхула ишнышует 1930 шыккескүа разлагамтазтан асоветтә Ѹуста-зара, ускантан аңызхаракуа, аконфликткүа. Чыдала дрмы-чүлемхан автор классла акуъара, акулакцаа рәзигъхүшара аазыръшуа атемәкүа (ажәссираалакуа «Лярагъ», «Дант, сиршын, сиршын ашъажәңә», апоемакуа «Ахъча», «Бадра ипъхыз», «Адгыл еимак», убас еигымртгы). Хынхыны ишах-хааз енпыш, Л. Лабахуа ибзоураны айсуа поэзиағы даеазны енпышмекуа аеноуп асатиратә жанр. Ара изгугатоу рнаесты, автор имоуп ицегъын асатиратә өымтакуа. Урт рыла апоет дракун, ирәаастентәуан, нахырхууан ажыттара нағаз, ағұстазара ғың ишырхагаз, ишыстахажауз зегзы, дычархунтауан, нахдзап, аколнхара алантәаым харамхун («О, рерашы, Пышә абаша!»). Исағаңиеуаң ахзынаң енпыш азеншыз мазара иззагаз амалакрыфаңа («Сабыда ипъхыз»), убас еттыртты.

Абарткүа ркынтын, Л. Лабахуа ипоэзиатә тынха аамта изымгент, зегзы рыху бжымсект, изырсоу маңзам нахъагы.

Л. Лабахуа поет ҳасабла цыя дымшәңдүкүа, азхара днаңыз дахент. Апоет ға иғакуа раҳытә изгугататоуп оба: ибызшә ахуанчарен атема агулгары зны-зынлы иакум-шарен. Автор ипоэзия абызшә бзноуп инендишләни уа-хуашуазар, бәниара ағым, аха акырғызара айлказра цэгъоуп. Апоет цыара-цыара ишмүшует формализм. хыла-тула еилениңтә ажәакүа; нара ишата цыара ишәйт енпыш, «жәнда ишнрсует апъшатлаку». Настың автор бженихан иаждә раңауп, хының тақ хұчык аарышразы ажәа мышху ишх-ует. Цыара-цыара автор ибызшә иріңжәйт, наахжәнны днаажжәйт. Абызшә еиларғонт, идырхуанчонт нара убас атамы ажәакүеи адналкстизмекүен.

Ишхәоу еңбаш, нацмыжъкуа апоет наразылар ик'үайттарынан 50-ші соу атема, ақынъыхаа енликаауам поезнала акры залғыр жеренінде 100-ші аззыштыша, этакы бзину, изаамтанды аprobлема. Аха ибзиатда-жынан инкыл атема аныңзара, игулганы аарышра, ихартазаны ақатара чыара-чыара ищаагхон. Насгы автор бженчан чыарал енлеңгөйт, енленпесеңт өнүенпышым атемакуа, поема хұчым әрәи ендбаланы дрыхцәжәйт оба-хъял аздаара. Абрин нахъянаны ағымтағы хадара зауша индең азар-тәаара азәмашхонит, ихынсахонит. Убас ахыт, нақханап, ахырхуара-емръягъара ағапщера наズкы атема апоема «Аңышлардыгү» ақны. Апоема «Аңағыхуң Шыҳаны Трыс-иңә Баедани» аұры атема хада узенлеккауам: аашьара, «абағданра» аума, мамзар акулак «иңыңгыхуңра» акуу ара аус злоу? «Аңыңгыхуңра» ахындицент автор неымта, аха азәмгыхурадацәкә азъхъаф, шамахамзар ибазом. Даеак-да иухәозар, атема хада хынсахент, апоет иғу итенкыз наимыгзест. «Күаташын акуғалин» ақынгы нара убас күнагала игулғам атема хада — афеодалта-ринарратә хуапъшра аңынхакуа азъхыс лызпаарағы. Апоема «Акашоарах» этакы зеніншроу ала, афырхасәа рұсихологиатә гутыхакуа аарышызар акуи, аха уи дақымсұстит апоет, насгы аprobлема маринацахент, иласацахент. Автор индаашаз раңзан ара, уи илшин иштихыз азцаарала инентыхын наарыпшым «абаңеи аңаңеи» ртема ду, аха нара ищаагхент «саңаңеа» рұатарен «абаңеа» ржыттарен реидыслара, ренжүтъара исахъаркын аарышраты.

Иваарқылаңын иухәозар, абас икоуп Леонти Лабакуа ир-чиамтакуа. Үрт нахъя шәкүкны нахтышса хымпъада гуахас иқарцоит азъхъағиә, избан акузар, дырхаштуам, бзия дырбонит, апоезната гүенбафара дшаргуатенуаз маңара. изаамтандамкуа, мчыла зыптазара налырызы, наарылукааша иреную азъсуа поет-патриот.

Ш. ИНАЛ-ИГДА.

Ажәенираалақуа

АИАША

Бжыс өнүғуамызды, бжыс өнағуамызды,
 Слампа аарла илашауда,
 Сыгутыхакуа упъшыя хәз рхәомызды,
 Схүчра мишихада еилашуда.

Исыцран уи имцабз-қыаукъадда,
 Схәйтәс-хәйтәуда амца ск'уан!
 Астол игылаз сапъхада икъаадда,
 Уигыс смыхуда съязк'уан!

Скуардә снықутәсит, снахәс-аахәнт,
 Итсыр-тыруаз сгуаңы маңәсисин,
 — Иузгарым хәз сыйгунада, — ахәнт,
 Аха наңакын, — мап, уи усым! —

— Нан, бабақоу, нан, бөыхада..
 — Нан, иухъзен, нан азыжә!
 Настьы уақутәс, нан, хемхуда,
 Хан, сагандаз уан аныш!

Адәс уныкулап, пъшак наууресін,
 Ухуңра ухаштын, сгуацалъха.
 Уағ ичкүніраз, зи, абасоуп...
 Нан, уарен амреи шәенцыпъха! —

Са сыйгутыха иснатом таха,
 Адунен сзыкуу назцааует.
 Сгуенлтара уи атаххәа
 Иасуент, сгу еңщхаует.

БАШКИРСКАЯ
Национальная библиотека

Сара исхәашам: — напыла алым
Икасыжъроуп ильях, иңәйинч;
Сзыргуак'я царам, малым,
Сгу касыршәхъент уиаз тынч.

Сзыргуак'я имцаабз-къаукъадха,
Иссыцроуп, иңәарц икалом,
Саңхъя икуу абарт акъаадкуарे
Анаша ахәарцаз скалам!

— Амца ашреңдон азәй ича рхны:
Ожә схазыхәэн исымхәарц,
Икамларцаз аан, иччархүны
Иашәымтарцаз сча аеарз.

Акуаңа-өаңа, аи, аңафа,
Аңстазара, марксизмла еилкааны,
Анаша арфашха, уи аеңа-хәа
Аңъажәлар, шәгу иңүтәарц ихааны.

Абри әыгутыхоуп, иснатом таха,
Адунен сзыкуу назцааент.
Сгуенлгара уи атаххәа
Иасуент, сгу еңчхааент!

РАПХАЛАДАТЫН АТДАСАБЖЫ

Ашыха инхыңчоңт амрахуага,
Инарыкүңчент ахукуа иғурбъо,
Адунен ырлашо ишненуаз, Ҙуака
Ила интаччент, аңенғыр иқылқьо!

Хланцы инкаижыт ихыныхалаз аңәа,
Дцарза адәниәкә дындәйлкьент.
Амра иғурбъо, икаххаа ианиғаечча,
Сырьында хәа игуамхуа дымхент.

Иғурбъоңт игу, илақуа ччоңт,
Ишъапқуа иргылом куашада...
Дыргубзың'уа иан длырчонт,
Иееникүнк'уент иан лгу шато.

Ашәа рхәоңт, ақыта дырөхуонт,
Дасу зегзы ироңтырышуп рышәкү.
Үрт рыбжы захауа енбырхәонт:
Ибзиахонт абаңт рразкы!

Инарылағит аңша енимыңкьо,
Рапхаладатын атдасабжы!
Рыедырласит, иашан ипъсызхо,
Руада иғнатәоуп енкүшшы...

Пүшбаала, пүшбаала, уеумыртсыны.
Үссеңкүкү ашышынхәа, узырфы!
Ажәақгы үағжыны ганхана нұмыштын,
Шәазхүц, игунышәкыл ариғы азәйрәфы.

Аңша инықунағоңт шәйбжы шыжымтән,
Ақыта изахауа ргү арғыхонт,
Пүтрак анағес, нас зны, уаштән,
Рыпстазара аибтәразы шәрхуонт!

1932 ш.

ОКТИАБР АЖЭОХУ ШЫКУСА

Октиабр ареволиуциа
 жэоху шыкуса ехъя нахытуеит!
 Хаигуръяны уи азы ҳеенбарк,
 организациала ехъя хүэйртцеит!
 Октиабр ахъз хәаны,
 Ехъя жэохунтэ хандныхәалонт.
 Классла иҳаюу игу
 тъяаны,
 Ехъя жэохунтэ аф дыталонт,
 Ха хандайра лабәабоуп,
 Ииаша-былгыны ҳала набонт!
 Убри ақынта иңи тбонт,
 убри ақынта ҳаја
 дыльбонт...
 Ишәахахъоума, ағызицәа,
 ажәабжы,
 Афырхашәа айыфуаа иruz,
 Очамчыра ишгаз адзыбба
 атқәаабжы!
 Адэыбба! Адэыбба Аалзга ишырыз
 Тқуарчалқа ихоуп арельса
 айы!
 Аканатқуа наамаларц,
 Нас арацәа ама,
 Ихынхәны арахь ағаанахарц.
 Ох, Тқуарчал, Тқуарчал
 закухази,
 Иузымдырратә аешпәаңсахы!
 Алға ахылттаратә агу
 зырцази,

Тқуарчал аңста аешпәштнахы!
Иара лашонт фымца-ркыла.
Ахъз гахъент ихаразаны!
Агуръяху нахъзуп

Тқуарчалргыла,
Икалент ахъз нағсаны.
Ецы акуцьма зұмысуз амға,
Ахаҳә қылесыра асақъя-рішесыра,
Икучит, икучит алајум
алға,

Баҳа-тыркантла ирхәент «ура!»
Ағырхадә иргент аиаана,
Амашыны, цоит иштыхысаа!
Уа енғашума есымшаана,
Иқахтақау — аа, сұзыза!
Ихархұмаруент Бзып, Кудры!
Аколихара, асовихара
ендахкылонит!

Ибзинахеңт ҳа ҳаңсынцры.

Ишәаҳауама! Социализм
харгылонит!

Октиабр иуахтонт хажәа,
Хамч уа узы ишжәабахтәуа,
Ишахамхә ажәйтә ихашәа,
Убирак қаңыш ахъз шаҳто.
Нагзара акузаант убирак
қаңыш!

Атәым-тәйлагы ишъаартқыроу,
Ирызгуръярахаант иго
ргуақ шәабжы!

Иаабаант лассы ишқадғылоу!..

1932 ш.

АКОМӘАР ИГУТЫХА

Шыңжымтәнә, аңылашараз
 Адәс саныкуло инаркны,
 Гу рұыхагас, ла лашарас,
 Сыхыш, сгуамыч еизакны,
 Еихымсыңъзо сашәа, сашәа,
 Аихара ұызыз өа-хәнны,
 Ашәа азысқауеит ҳанхашәа.
 Ипъхонт, иақыонт ацаха қаңыш,
 Ипъхонт ханхара адәкуа ракы.
 Еихымсыңъзо иғонт сұшашәабжы!
 Абар жібахәеует игу арахь.
 Сарсаом, сартсом сыйгутыха,
 Сыйгутыха амшын ащекурпә!
 Адунен саныкуңш, саныыха,
 Исхам әжәйтәра аеысхарпә.
 Сұрыра салам ажәған,
 Слен-ғениуа сыкуп адунен,
 Иабыкуу ханхара ашә ҳәа
 Сымтаауа уа саназнен!..
 Сыччо стуръю стәыла саныкуңш
 Сашәа налығауеит ажъахәа азақ быжь,
 Еихсыңъра акум аиха ақыгубжы,
 Ура! Аiplанкуа, аiplанкуа аажәгыниш!
 Еимырпу ағиңкуа ирхылтцеит алға,
 Иалоун' имщак'уа аҳауа,
 Сазхүштеит ажәлар рыхамә,
 Ехъа зұльбаа зхаҳауа.
 Ҳант, амарцыа шәненбаң, аҳақан!
 Апартия нахәаз, ағызыңа, ишәмахан?!

Ура ҳәа еңташәхә атамен алақан,
 Абұлар ишәймоуп аеаген абақан.

Риадла енташәха абра араса,
 Ана ахурма, ара ахәаса,
 Абаҳча ирацәаны, ашәыр, ашәыр.
 Рымаху дырхуо ёеини ишәыр
 Амра иаштыует афакъал,
 Икағ-кағуент асаркъал,
 Ихааҗарц: ажә, аңақъал,
 Нас нахфарц аңақъал.
 Амандарина, апатыркал,
 Ахәа имыжъкуа еимагал,
 Ианаанлакъ аапын, тама шәтын,
 Иеенин енташәха шәтатын.
 Сашәа ишалығуаз жәахашәа,
 Ашоура мшата ишәрашәа.
 Избонт, иббаза ана-ара аңәымза,
 Ари нахәашам, исыцроун уатцында!
 Алада арирахъ снаңышын,
 Икаччоит акаршәра амишын!
 Анирахъ ағада, ағафа,
 Арха, амарда, агуафа,
 Ашәаңыңаң аетәа, аилач,
 Ткуарчал раңзала антач...
 Ашәахъ зыхчыло азыблара,
 Аххаңәа идәйкулаз насың бара,
 Арельса каршәра, амфа, амфа,
 Изынчыло адәйбә алфа,
 Ирыкуччоит уи алашара.
 Иарлашоит ахатә ахшара!
 Сыңстазара сымыш, слашарбага,
 Имкъатазо изыцроу сцәымза,
 Иашарала итәу умөйрбакуа,
 Уиңәлхала акомғар сәйза.
 Сар҆әом, сартәом сгүтихә,
 Сгүтихә сцәымза ижжаза!
 Ажәйтәра гала ипъиххаа,
 Игуръяхуны убас иршаза!

НУЦА

Сара сзыхцәажәо ун лакум,
 Икауышыза зқышәкуа зчышәуа,
 Збырғын-ткы роуны ишакум,
 Аеырбараңы мыщху зеъзшәо.

Мыщху асаркъа ианыпьшило,
 Зыезырьшко, зыезыртато,
 Енагы аматәазы иудашшило,
 Асаку шкуакуа зыхъзыртато...

Хәйнаң кыгас иамоуп тис,
 Илымоу еніпьштәекъа анапхың,
 Ари архәэзба, ари архәэс,
 Лиапхың злыхуо шәа шәазхуң.

Лыпьшроуп наххәо, лгуата
 Изиенпьшроузен хәа шымтцаари?
 Хай, илымам уи хуарта,
 Атқы дахьтәзыуан жәацы ари.

Абастәекъа дықоуп, ари иашоуп,
 Шәхата дыжәбонт, ишыжәбо илакум,
 Ари халхыччонт, ус наххәашшоуп,
 Аха хазхыччо Нұца лакум.

Слыхцәажәоит архәэзба Нұца,
 Лыбла тыччо, лгу ұыңда.

Тқуарчалргыла ағнұтқа игоит
 Нұца лыстанок абжы.
 Абар, ассир хала иабонт!
 Тқуарчалргыла аңыа анкашы,

Апъсуа ѿхэйзба уа дазнеит,
Агубылра шытылхыит ари аус,
Астанок ақны дыщак'үеит,
Абан азэйрөгъы дахъраныс.

Зегъы лөфызцэоуп, зегъы лашыцэами,
Уафрас анамыс змоу,
Лара лөфызцэа уа ирацэами,
Нуца, абра зызбаху ххэо!

Лгу ёыцхеит, лъяа денгуръюйт,
Лөфызцэа лышка илыйдлыцхъалоит!
Аусуцэа рнаты еиниркъоит,
Ура-а хэа Нуца илыйдныхэалоит.

1932 ш.

МАЗЛОУ ЗЕГЬЫ ЗЛОУ

Америка ўыц аарты хәа,
Ун адагы нахаргыл атэыфа,
Алымха наамаң иңыхәа.

Исоумхәан ун азы скалам,
Ишътастарц мамоу, икалом!
Сихцәажәонт Мазлоу — акомғар,
Мазлоу аңәажәаф, акуар-еар,
Насгы икунагам шәмыйчар.

Мазлоу сихцәажәонт, Мазлоу,
Хызыс наниртә зегъ злоу!
Ашәкуи Мазлоуи имааниби?
Иңент: ан уи, ан би.
Ениналт акалами инапи.

Иңент Мазлоу атара,
«Ажәаху» қантон ецы ара.
Ажәаху қантон уи ўышәала!
Әжәак ихәон аңышшәала,
Хажәак ихәон аурысшәала.
Ихъзырттарцаз «профессор!»
Аха ихъзыртазен? «Уор, уас, уор!»
«Ажәаху» қантент, далгент, далгент!
Хан, дыңғаехуон, шәанаңылбент,
Аха ихәалаант хәа иңампъент.

Аи Мазлоухеит, агъянгъаш!
Шыта дақумцзо джакашт:
— Атара шыарда истаҳьеит,
Аусура саңыхъеит,
Снапы аеага иңиақьоит!

Сара исыштыуп зегъ злоу хәа,
Сус каламуп, «Чесни слова»,

Иуахауама с-Күчыр,
 Сенкуя аусаз икүчыр,
 Нас изенпышхом сажәа аұрыр.
 Еи, Күчүрраа шәрашаала,
 Сажәа ағыргы шәаңшәала!
 Уара уныкуны изжәуам азы,
 Уара умсит, уара жәзцы
 Ушәажөн уаапъсент, ижә азы!
 Уара уеңпүш хара данхау
 Атыс-хіш хагхом, иуахау!
 — «Чесни слова, понимаешь!»
 Санхұчыцәқъяз сенпышын аеш,
 Ехъя «от работы задыхаеш».
 Ара Мазлоу, ана Мазлоу,
 Сықаңамхент, зегъ злоу!
 Аттара змоу ауаа маншәала,
 Наауент аус хара ажәала,
 Шәара шәхандеила шәсагажәала.
 Иутахызузи ожә ара?!

Уца, дад, Күчыр рашиара.
 — Иухәашъоузи, хан Мазлоухент,
 Уара ухәашьала, уара «узлонхент»!
 Утархагакуа урмазенхъент.
 Уара уакуззаап, уи Мазлоу,
 «Нарком пешком» зегъы злоу.
 Мазлоу деңпүшуп ашәншән арбаъ,
 Абжазы наменик'уент аапын абаъ,
 Енагъ дыфуент ашәшьырахъ, аандахъ!
 Мазлоу «хатца» афенди,
 Ишәымбои, амра дафентен!
 Мазлоу ауаа қышәала иршәуент.
 Иккышә аамтала ағы аиржәуент.
 Иккышәкүа атаххәа ашъха хыржәонт.
 Акы змыхуо уи иккышә
 Пүтлә иштнах'уент экби түшшышә!
 Акыта ианырба дашашоу
 Ирхәагушьент: — ухәашьоу!
 Иахзычхашам, ушиашоу
 Уаххаазахъ уца дырфегъ!
 Уаахаргылом, мал ухәаргъ.
 — Са сзамын, са сказын,

Са сыпредын азын, аапын,
Аха абыржәй сусаз намуны,
Ишыжәбо, шәколихара садыржайын!
Жәацы сааны сшәйдіңхәалеит.
Ехъа уееим, уара ухуартам!
Хара хус moy, уус ахатам!
Ус шәхәент хәа са стынхадам, —
Ихәан ддәыкулеит ѿыла дкуаруа,
Инацәкыыс ркъакъо, ирмақаруа!
Еи, Мазлоураа, еи, Мазлоураа!
Енагъ ажәала оума злоураа,
Шәажәа шбашоу шәмахәзи уара?
Ажәа рацәа наамтам, ажәа ацымхура
Ехъа нахъзыртцеит; ипъхартәа умаѣра!
Мазлоу иакузаап абарбар!
Аха аизара дакуабар,
Ибз ирехуага атабар,
Апсыз — аиԥш азы ицабар,
Нас дақутышт ибар-бар!

1982 ш.

ИҚОУЗЕИ РЕКА АЖӘАБЖЫС?

Атлакуа шәтит, иптит,
 Ақарматысғы иңатит,
 Амра алъхонт атла абъы.
 Иртұсуа наласуент арна-ъы.
 Ашэт фұры алоуп ахауда,
 Иқарғозеи ара ауада?!.
 Ататын ентархауент,
 Ашәйртлакуа енхархауент,
 Иасны идріңкөйт азахуда,
 Ажы ағаларц нағыхухуда!
 Енкуатқаңа иғыл-гылда,
 Ажымжә налтырыц акылда.
 Шыжымтанса, рбаңдың тынын,
 Риапы адырқуент рәттүн.
 Акомәараа ргу енцхавент,
 Риңадкуа ңұхқақа ензхавент!
 Абар, раңхуда азәи нағынгонт,
 Сыштахен хәа еғын игүнингонт,
 Инаңы ирласит, ента ирласит!
 Илаба атасит ента атасит!
 Дцоит ентахуда ататын,
 Асоңенілабра, хәара атахым...
 Аңқыя атөңкүа ирысны иңхарсны,
 Атөңкүа анцоз енцас-енцасны,
 Ахаядәи ихнаало атыхуда,
 Иштәқаңаны ианцоз аетыхуда!
 Ианцоз ахуда енфытқәзәуда,
 Ахұчы нақутәаз дтәауда,
 Ишиңдікіз енпүш раңхуда ахуда,
 Акомәараа Река ахуда,

БАШКИРСКАЯ
Национальная библиотека

Шыжымтанза еизаны,
Аус еңцыреүт еисаны.
Амхы илашәп, ишыжәбо ала,
Леңхнафашт аңш жәпала.
Аеага раңза уа италашт,
Рұза раңза рымхы нахуашт.
Иббаза иныкугылашт аңш еңтәзә,
Икағышыза илингашт иәло аңатса!
Алапқы дуны, алапқыакуа енхышыны!
Икалашт еилшъяамкуа, ехъабалакъ
енужыны.

Еңтакышт нас аңакуа,
Ичашт анхаңза ријатакуа.
Ажәған цырцыруа имхуашьуа,
Цака ашоура анкашуа,
Атла ашәшьыраң еизаны,
Рыхкуа чашәза исаны,
Руазәйк дағъхойт агазет,
Уи рускуа ахәзәйт!
Рынхашь-иңшыза атызшә,
Уи иранаһоит енкуршә.
Ахулъяз ахышәшәара анкахая,
Ашәт-фәм хааны ианыреңаҳая,
Амза анкыдло икыдлашало,
Ирхәо ашәа ахауа ишало,
Ехъа иruz руыс цымшы,
Зегыи еимпуент еибамжы:
— Ахы, уатәи рбаң өытын,
Дырғегъ, хазаани ҳтатын!

1933 ш.

ХЪЦЫС ЛАШЭА

Зында ишсирү хазни амөә,
 Ихәала уара сөйрпүн!
 Сарысы, хтәала ататын ат ҳәа,
 Ихәала, сара настонт абырфын.
 Апъша асуент, абъы аршээр-шээрүент,
 Ашәт-фы алоуп аҳаир.
 Хамчкуа ендгало аус аауент...
 Хбенахонт агафра ир!
 Сара ишътысхып, аигушә аццышә!
 Сцап икасфап сара амжәа.
 Ианкахауа амаху адыйжә
 Иаргашт, абызькуа енлажәжәа.
 Иуахауама, — сарысы, сымыш,
 Аколихара дәкүа реафы,
 Сканчытра абжы фынышт,
 Абжы наштыуа — акуаршы.
 Аешахыбуа абард азын,
 Сыла абыбш, сыла ақуаш...
 Шээзыреырбо апарк ахъзын,
 Убас ачыпхъкуа ишәчапъашт.
 Амра настап нас ачыпхъкуа,
 Амжәаббы налтыз абырфын,
 Уи ишсирү, уи иёымхкуа,
 Ихәала ушәышшәуа са сөйрпүн.
 Салгар сускуа нагданы,
 Абъеә соушт нас хъзыс,
 — Лашәа исирни, ихаазаны
 Илхәён ашәа абас Хъцыс.

АТЦАРА

Ашәку нагулоуп хахшыф,
Апъстазара азакуанкуа ртытуа,
Шәйхъ, ағызыцәа шәэзыф!
Иашьтоу ишәыштыоуп иңытуа.
Ашәку ҳамтатца, хафнатэоуп ауада,
Икыдахңит ун ала иашан «Хағысата».
Атцараз еизаагонт: ҳамч, ҳхущра,
Ааңсра гуамто нахгүнтам ақутра...
Ох! Шака ибзиузеи атцара:
Ишъяланартуен ухшыф есаанира,
Ишиюнарбон адунен ла хтыла,
Ушыя азгунатәуен енагъ ҳа хтәыла,
Шака иарыңбуози уаф игуамч,
Классла акуյараф ехъа иҳамоуаф.
Ехъа ашәку нагулоуп хахшыф,
Апъстазара азакуанкуа ртытуа,
Уатәзы хадәкуа шәзырзыф!
Ишәымбон ишишәыштыоуп өтуа!

1933 ш.

МАИ

Исириха агурбъаху хашәа абжырыхаа
 Зегы ирхыңуент мишини, рфаси,
 Ағымца еилаңыцо ҳаамта үырха,
 Анаанра нахәонт урен ташы!
 Дгылы жәғани анаанра ашәа,
 Хгу арәыхонт есымша.
 Ари қалоит хәа нырхәоз, лакушәа
 Избоз, ишәнаалоит — шәыпъхашы!
 Аапъын насуа апъша афғы-хаа
 Иарғырьыруент хбирак қапъшь,
 Үрхъақа цароуп ҳа хагутыха,
 Уи шеенхо исириха шәахуаңш!
 Уыра хәа өахтуент зегы ҳеенибark,
 Акласкуа рырзра аамта маан!
 Есымша ихамоуп ишыжәбо өа-инрак,
 Хуентурьыонт харт ҳа хмаи!
 Аңыц рғылара аңыр бжы ахыңуент,
 Амашына агу еитпасуент адык-дык хәа.
 Азауд, афабриқа амазгүт рхыхаҳәонт,
 Артқуа ихархәонт ҳаамта ныку хәа.
 Амра кыдуп уатәкъа ажәфан,
 Ишахә-шахәуа жәған апъечка,
 Амузика шәас агуакъ-агуакъ хәа!
 Абираккуа цәйрцуент имраха.
 Апъсны аитцаха, Апъсны акуакъ хәа,
 Ззырхәоз абар ишпышәхах!
 Хуентурьыонт май ҳа хныхәа,
 Ихаргылоит май ахъзала аханкуа.
 Жәлар енкубыз ура хәа анырхәа,
 Уара уансириха жәлар ргу ааигуга.

Исирха игуръаху хашэа абжырхaa
Зегбы ирхыфуент — мшыни ^{Родий} 1953-й
Афымца еилааччо, хаамта цырхе,
Ханаанира нахэонт уыреи ташы!

1933 ш

АПӘСНЫ

Ахуухаҳәа насуент апъша ишхаза,
 Апұсны ашәабжы гоижытеп кыр аатуент,
 Ишәышәуа наңыфуент ехъа апъхъарца,
 Хгуахы ихааны икуаратонт.
 Иқан анкъа аамтак,
 Уи азы ажәакуа фбака...
 Хзыргуак'уз атауд итак,
 Атауд, аимгуач, абака!..
 Ақуарыл, асыс, ачашә,
 Аеыкуаша бзина атоуған,
 Ирыманы иангылан уа угуашә,
 Аңажәлар уара урабан.
 Җынла ухура реартон,
 Уахынла иуђычыан рыхә.
 Насгы уара үнардон,
 Иуархәон «Уара умсит, ағы ыжә!»
 Иқунитза изрығуан ашъхақуа,
 Рылахъ енкүтсаны ицъабон.
 Агенерал имагу ашъхуакуа
 Апұсны азы есымша ичаңон.
 Абри азрығра налығуан атәаабжы,
 Икыңкыңыуан ашъхарғы дукуа,
 Ахақунтра хәа иғылон амцаңшы,
 Аха еихсыбыуан ашә аатымкуа.
 Итәйуан апъхъарца ашьшыхәа,
 Ашъхақуа есымша ицъабон.
 Апъхъарца наштыуз абжы хәа,
 Изахалтакъ иашан дшъабон.
 Абри азрығра налғит атәаабжы,
 Икыңкыңыт ашъхарғы дукуа!
 Ирыңгылент «Баталраа» амцаңшы,
 Аха еихсыбыт ашә аатымкуа.

Рашыт иштихыит ипсадгыл аныш.
Ибент икъатоз амра днаңышын!
«Бзала», ихәан еименкыит икъышэ,
Тыркутэылан ицарц ихылент амшын.
Ишэуан апъхъарца ашьшыхәа,
Ашъхакуа есымша ицъабон.
Апъхъарца наштуаз абжы хәа
Изаҳалакъ нашан дшъабон.
Ишәишәуа нахәоит апъхъарца,
Ишықаз анкъа ахамыштыху!
Ирхәон убас шәйинхаза,
Аха еилалент аҳәа-тых!
Ижжаذا иғылент мицпас үшаштәык,
Аха икааметха насит анаатә!
Апъсны шытихыит абцъарла аменшевик,
Ун иакухент зында амзаатә!..
Икүитза изрығуа ашъхакуа,
Рылахъ еикутсаны ицъабон.
Аменшевик имагу ашъхуакуа,
Есаанира Апъсны азы ичапъон.
Ана, ара ицъюн амца аеыпъхәа!
Икъатон, икъатон дырғагъ,
Аха нас итәаант ахы аңыв хәа!
Абзарбзан нарғент агуакъ!
Ацъажалар рыбжы дыргеит Октиабр абжыала.
Раңхъа дгылан Лакоба Нестор!
Хбирақ қаңыш харақхент иқаңышны шыала,
Икалозма аиаанира ду хмоур?!.
Ехъа ирацәоуп, ижәбома хнаанира,
Зегъы рыпъхъазара нашоуп, ибаргуп.
Лабәаба ханаҗауент, ихаңлоит есаанира,
Хаңаңа рхаңышкуа ишыжәбо ицагуп.
Еизхәуент Апъсны игуръяпәа,
Абаңчен ашәткуен ртэыла,
Ихаҗауент исирхә агурхәа ажәа,
Ехъа хцаҗаоит өыртэыла!..

АБАС ИКОУП АФЫ АЛЕИШЭА

Ирууаза атәца андыршә,
Амған исасан атрышә,
Иакумшәент итатаз анышә,
Иағасит ағыжәңә ркышә!

Иқышә шықаз икуаңза,
Иазхант, ичит ихуаңза!
Инхықутылент ихы абза,
Иатлагъежынт ила амца.

Афы амциала игуы шуент,
Ибла тәэйуент, игуы шуент,
Адунен абар ихуашьуент.
Уаха илшом дхышышьуент...

Абас икоуп афы алеиншәа:
Днахыргент аарла аишәа,
Дкуашошәа даара тәенишәа,
Уи азыхәан игым еышәа.

Ицроу амца иңе аанартын,
Ихәонт: «рерашьа, шъаратын».
Дөрөжьза дыкан уи дартын,
Ихшиғ гъежьюан — идардын.

Ифанды уи аткыйс аиаша,
Дбыр-быруент афашиба,
Дакушәом ажәа ахәашьа,
Денгудыртсоңт «рерашьа»!

Дбыр-быруеит ара ехъа,
Имоуп башас ихы агухъа,
Аха иңзыртышт нас ихъа,
Даагар қалап ахуахъы — аа!

Ари ааңса, ари акара,
Иабенгейн мшәан ари иңара?
Имлашьуетен ихы-ихшара.
Иңнатпәатцәкъент ибә ашишара!

Иұыс ихаштит, хан ари оума!
Исаҳауази, ассир аума!?.
Амыш арзра нахъа имариоума?..
Уысада икууп икамбашь Лома.

Ағы аеаршыра ишыжәбо иччархуп,
Аччарху изы даара ишъахуп.
Ахъаа илоуп цәгъаза, ишъахуп,
Ажалар рыла уи дырғыхыуп.

Ирууаза атәца андыршә,
Амған иасуан атрышә,
Иакумшәеит итатоу анышә,
Иағасит ағыжәцәа ркышшә!

Ақыа, 1934 ш.

СЫЛА ҲАХУМАРП

Шәдәылт адәның,
 ҳалахумарп асы.
 Шәдәылт адәның,
 шәдәылт, шәласы!
 Еилаңыр-пъыруа
 Ихумаруа,
 игежьуа,
 Иђаңаны енкуапсо,
 таңа имкъашы,
 Апъшза апъшка,
 Ҳалахумарп асы!
 Аказарма иғнығуан
 ацаажәабжь аңыцахәа!
 Ишгоз уи ашәабжь,
 аденигъкуа анәархәа,
 абригадир ихәент:
 «Апъсшьара!..»
 Агуркъхәа иныкулент
 ашта аишара,
 Ахәсахучкуа хумаруент,
 ихумаруент
 уа аръар!
 Асы ңышқа гурҗомызт
 абарт абас
 наимбар.
 Дыңшуп харантәи
 атахмада
 Есхак.
 Деңлахауа дазыңшуп

енлаңсо нақ-аәк.
 Итатыныжэга иәакыз
 ибүбұаны днаңыхеңт.
 Изымычхант,
 ачкунра
 игуаңы
 иңыхеңт!
 «Еи, ағырхаңә!
 шәаан сара саҳъ» ҳәа
 Есқакгы дәйежьюа
 диарылталт атах ҳәа!
 Еилыблауа иқаңшыхеңт
 Ахәсахучқуа рышламхәы,
 Ахумарра ушыңа
 иазхоуп,
 шәусахъ шәнаңәы,
 Ианихәа абрыгадир
 Рус инадғылент
 дырфагъ еисаны,
 Урт ағырхаңә,
 аус шүтәу дыр!

1934 ш.

АМАТЛ

Хан, имшон ҳәа, хан, имшон ҳәа,
Аңылашара сазыпьшын.
Сан дахыштыз, — умаашьязон ҳәа,
Дычко дсазтцаант, днасәаپьшын.

Убаскан сфаткъент, амца енхуластцент,
Хъяцха амца нығначцент.
Сеенласхәент, схылъя схастцент,
Санты үбыскан сылмырьцент.

Илашыцан уа, хан, афасратә!
Цисгы нырциынта исзыпьшын.
Пытрак аштыахъ ашә анаасырт,
Хтэйла мрала иқапьшын.

Сырзыпьшын абарт-абарткуа,
Ипьшын зегзы енкушьшы.
Убри аамтаз — уо Кышшуард ҳәа! —
Хфадахынта игент абжы.

Снарзыпьшызар: ахучкуа еибарығуан,
Зегзы еиңирхәент, насты ашәак.
Зегъ рыбжы рпа, зегзы апа рхәон,
Рыбжы нарәыхон алышәак.

Үрт снарылалт, са сгуръент,
Рыбжыны сыйжын иненлаазфент,
Сан изырғуа сыйжы бдырхъент,
— Ҳәа үбыскан сгу азфент.

БАШКИРСКАЯ
Национальная библиотека

Хшыхумаруаз ацәңәа настит,
Зегъ хафналент нас ашкол.
Азрыфра енкутәа нас ихалсит,
Аха дырзенкүк'ум сыштахь Кол.

Артцағы дығналан ианҳаихәа,
«Ааъын»¹⁾ эхәо иустонт ашәкү-өыц.
Хталент ххы ахахан хәа,
Хахшығ ишахутоу ихаршыр.

Хнапы шытакхыит сара, сара хәа,
Зегъы артцағы ханзыңышын.
Еихымсыңыз огуара-гуара хәа
Иңакурғыон хгуаेы амшын.

Хуаҙә, сыштахъка санхъаңш,
Деғагылан далагент ихәарц,
Иңәыригент иңаңшыза ашәаңш,
Иакункыит насты ханижъарц.

Ирмаңысит, егъ-ирдыдит,
Инеништит аеаҳәа акуаршы,
Аха абаҳча имырпитет,
Ирыхыит абас азәырфы.

Ирыбууо сзыдгылаз ақуардә,
Исхәент «Ааъын» — наизуст!
«Афырхатса, афырхатса, Кышыуард,
Иугент ашәкү, иуст!» —

Ихәан ашәкү насирикыит,
Иазхыуаң уи азәырфы...
Сгуръеент нашан, нашан сгукунит,
Ари хамта дун са сзы!

1) «Лаъын» Д. И. Гулия на жәенинде азул.

ОУРЫХУ

Цыка дгурбъю, — ажэ арит хэа,
Иан иленихэент — Орыху хьент!
«Унан хкылдъя, атыс чит-чит хэа
Атла икутэаз маанахент.
Уаала хцап, иаагап ахэыс,
Ун дукухшоуп, уласы!
Хаи, сакухшоуп ун атыс», —
Лхээн, илхалцент лкасы...
Ифуа ишиенеуаз ани ѵеи,
Рыжэ агуурбъаху днамырбен!
Рыхш зларто акуапен,
Иахъзымхашен шытэ абеи.
Ахэыс ыгъон тынч имтэарц,
Ибызы-бызуа иашьтан ажэ,
Ла-цэгъя, ѵысы-цэгъя имкатаарц,
Иаздырласуан рышта агуашэ.

1933 ш.

АБРАГЬ

Абұарла исгүтоуп исқәарц ашәак,
 Иғылартә амца ағырхә!
 Иштысқуент мың зымхәо ашәақъ,
 Икшарц ах-ца ағывхәа!
 Изкуссыз сиәақъ апъынта,
 Хыпхазарала имачуп урт.
 Аамтас ирымоуп уатқында,
 Урт рахъ амтабз анхырт.
 Ирымоуп хъзыс «абрагъ,»
 «Апалач» зыхъзахтаз ҳанзара.
 Өңциә нағатәоу ахрак,
 Енкуқантыруа зха апъсара.
 Ирылыпшүеит апъса рымаху...
 Дырбент фы-шыхак рнағыс;
 Уа дрыщуп хъчак ираху,
 Җыла дара рахъ ихъахәыз.
 Адунен дыкупшүеит игу нағыбүеит...
 Ашыха нағоуп ираху бақьаза.
 Арғаш абжы наангуа нағығуеит,
 Еилаеөө италоит хланты икукуаза!
 Ахъча даұтәаз ишхарпүйн,
 Деңліркаартә абрагъцәа дырбон!
 Ирбон: иәакын ағарнын,
 Арғашгы наангуа иеырбон.
 Згуы ұыбыуз, ипъишәарц ишәақъ:
 Иқаент «абрагъ унапъыш!..»
 Итқеит абұар, иргент агуақъ!
 Ағыв хәа иргент ахы-бжы!
 Иазхәозма ахы «сұнит» хәа!
 Ашыа ағыжжит игуахура,

Миңала дбылуан арыщха,
Даңын арышха агуақра.
Иңғылан игуаты ахура,
Ибон адунен ихуашьуа!
Дагент арыщха ахра...
Дталент тақа дгъежьуа!
«Ихауит» — ихәеит, — ашәакъ бзна»,
Ихысыз ифыза дааччан.
Исааңырыргеит иршыкуоз рсна,
Тақа иатпарғит «дыхъчан».
Ақынащәа рыхъз уа ианын,
Хусаз икульжоз ытекынца,
Аиен, убри ақынта, убрназын,
Иалроуп сашәа агуатца!
Убри ақынта исхәеит ашәак
Иашылартә амца аевыр хәа,
Абрағы изы иштысх'уент сшәакъ
Игүи итшәаарц ахы ақыв хәа.

Река, 1933 ш.

ХАИТ, СЫРШЫЙ АШЬАЖӘЦӘ!

Иухоумырштын ағыза, ақула,
Иугуаларшәа қазхысхью амға,
Харт аңажәлар ғұсала, шәақъла,
Ахакунтразы арха, ағаға,

Хы хаменгзо, аиаша шыла,
Ашәақъымца ҳшалаз ашьа каршуа.
Кыр ухыугент, ех, ҳа ҳтәыла,
Аңажәлар рұсадгыйл, згуы мхуашьуа!

— Ахакунтракъ шәнеибац, шәнеибац,
Хайт, аңажәлар рұацә!
Хаңстазара нас иеенихарц
Ашьажәцә шәрысны иншәыртәа!

Абольшевикәа абас ианғыртуаз,
Мыңға ақытахъ дрыштыт.
Идыртазен уи уыс қыдас?
Аус ду идын, даанлашит!

Ақытә сааజент, ехъа аттара
Ақалакъ ағы абра сағуп,
Аха ғөйза, ех, Мазара
Избагушыонт, уара ухуағуп.

Ақыта, сиенуетт уара ушқа,
Аменшевикәа урт ашьажәцә
Икүмлароуп урхა, ушхана,
Уырт палачуп, урт шәырәажъцә!

ӘЛМІЗБАСЫ
ЗЕРДЕСІРІЛДІ

Мыңға дшаауз хук днықутылент:
Ибонт иқыта алахъ еиқұтсаны,
Абар нахънарго нағи игүлең,
Аменшевикцә раңхъа ирапқаны.

Отриад илеиуа абыларла еибыта,
Ұзықуцқозең амра упъханы?!
Иуазыруа иңбонит аңажәлар рқыта,
Амца иңра дгылоуп Мыңға ахуаны.

Рнапқуа иргіажыуа ахәса аниңыла,
Ахаңә анинархә — «Бзиала уаабент!»
Рнапы аарымыхын енхабы-еншбыла,
Еилыңба аштаңы иненлатәент.

— Шақа хгуақыу уахқаңышы!..
Мыңға идеизалан рыбла нахәауент.
Аиши ҳәә игоит аңаша-бжыы
Иуазыруа нахәауа — нахәауент!

Атахмада иңтарға илахъ инарқуа
Итатынжәга алға ихухуаза,
— Ашъажәңә аменшевикцә алаң инырқаа!
Ихәан ирбизуа иштихынтыңхъарца.

А т а х м а д а и а ш ә а

— Аңсуа шәакын, ашъантца шәакын,
Адәен, ақамен хұнтыңа,
Хгуаңы нахәо агуақ-ашәа акын!..
Хы хаменгә хәекынтыңа...

Харғагылан ахәынтыңқар ир ду,
Ахра дәкьаштас ипъхъаңо,
Исгуалашәом: ғынтау, хынтау,
Шыңхъақа икахәент ипъхатко.

Аменшевикцә раанира харзит!
Шәабаңә еғъалшом, ҳаңысаха.
Мыңға ахатца, уаб ихарпәент,
Иумбазои, миәзан, азахуа...

Ишәымхуаөyroуп: шәаби шәани,
Ахакунтрахъ ахырыпъар шәнеибаң!
Амца риращәтца дгылы жәфани,
Хаңстазара нас иеенхарң!

Атахмада иръхварца арахуц,
Иагулдоушәа Мыңца игу дас,
Ағең хәа енхабуңон ихаңыш,
Ахәсагы ирхәуан: «унан, хаас!»

— Шәаан, хандгылап жәлар игуақ'уа!
Шәаан, ҳақуңап, ҳақуңа!
Ахырыпъар ишәымхәан: — хамч абакоу?
Ахырыпъар ахатара хшәырба!

Мыңца иңызциә уахынла еизигон,
Дааңсаны имхәо: «Ох, шыир гушьа!»
Бүйарла еибыто, уск назик'уан,
Драбжью иреихәон ишенибашыша.

Мыңца инықуоз, дааңсаха
Иштә даакулент хулъязык,
Иңсишарьц дныкутәент имҗарха,
Игуамхууа: «сакушәәп, ара бааңсык».

Убри аамтаз уа шьоукы:
«— Уаанишь абраңда уахтахыуп! —»
Ианырхәа, ирамхәо ражәа ашкы
Длеиүент, абъяр ифны итәахыуп.

Дыръижъашәент, абырсаатк икушент
Аменшевикциә рötриад.
Дзыкушәашен, Мыңца ихьшен
Иаадыргушьонт шытә харт.

Амза импылха, ихъачъягъырхा
Итәахын, иахықаз иумбазо.
Мыңца «Сөфәзә шәаан, шәыстыл» хәа
Игуахууа днарцион дыпъхатцо.

Аңстхәа ныкучын, атын тынчын,
Дынтаргалент Мыңға агуаға...
Нас илаисын, дізах дырхәйнчан,
Ахыс бжыкуа гент агугуахәа...

Иарқыңқыңуан ашъха ақуцәа
Агуаға итығуаз Мыңға итәаабжы;
— Хант, сыршыит, сыршыит ашъажәңә!
Аха икъатом Ленин имцаңыш!

1934 ш.

УО РЕРАШЬА, ПЫШЭ АБАША*

Шэак нааххэнда, уо рерашьа!

Иузамтазо уи ахэашьа...

Арас рыцач, атэаша ахаша,

Уо рерашьа, уо рерашьа,

Еилагылан абна баша!

Атыхуа-баба иамам цысыхуа,

Арас иалоуп уи атыхуа,

Күти куатеи ирымто цысыхуа,

Ирдың-дыңуа, ирдың-дыңуа,

Амфа икуп рыбла тых'уа!

Ашкуа хъяньца уака акуюма,

Иамфахъязыз Гыцъа ифъма.

Аха апъшатлаку наркыцыцьма?

Еилагылан абна баша,

Уо рерашьа, уо рерашьа!

Аколихараа, хант, амарцъа!

Ари абна хасны ианхахъе,

Ишэты какацхя уака абаҳча

Икалоит хэа Пышэ ианреихэа,

Аколихараа лент айеөххэа!

Ари ишаабо даара ишъахуп,

Абаҳча ахыркоу адгыл чахыуп,

Аха ижёбома, Пышэ дыччархууп,

Ижёбома дшасуа уа атрышэ!

Аколихараа аихабы аръыс Пышэ

Ихуда икушэа шхак еидарас,

Ихахуы абаба, ихахуы арас,

Имоушээтэкъя уи хъантарас,

Уо рерашьа, уо рерашьа,

*) «Уо рерашьа, Пышэ абаша» Л. Лабахуси Къ-Агумаан иицирент.

Абан дахыненуа Пышэ афашьа!
 Унаи, хкыдъя, унан, хгуаша,
 Алахъ ёаша, Пышэ абаша,
 «Бзина жэунит» хээ жэак ихэашам!
 Хан, дышпъяцсыу нахаусен?
 Нас иреихэент — «ишемахаусен:
 Аус шпъажэуен, шэзырхантазен?
 Шэара цэхээнтизи, ацэхъантази,
 Ас шэйбжыхны шэйзкатэази?
 Еи, шэшишпъячу, шэнагуагуа,
 Шалымха нышэла ижэагуа...
 Еи, шэшишпъячышу шэдысза,
 Атах хээ сшэыс шэеизысцап,
 Шэгъяхны амшын шэйнхыстцап,
 Еибъуп, дадраа, шэшиццакыи,
 Мамзар шэастап Соловки». —
 Ас анихэоз иёы ашэах
 Ишпъячауаз хан, алах!..
 Изенхээгты: «ахымзаах,
 Ахымзаах хайхэент акаамет,
 Акаамет, аума хала набент!
 Шыта иутахызаргы упата!»
 Ирхээн ицэеимпинт еипхытта.
 Ипкышза налтцит ихы ада.
 «Ку-ку, ку-ку» — нархэент Пышэ,
 Уи аткыс ифанды уи анышэ!
 Пышэ ихэзырцент «ах тацэы»,
 Ишыжэбо, нахырышит уи ихуы атэы.
 Нас даарыштит дааэзэы,
 Абыржэы наарыштыз еиха данеиъхыа,
 Аколихараагы тъхъяка ианеиха,
 Аигушэ щышэн, аиха тэри,
 Амахуёа бүүеи, ахатдари,
 Имхэо «хакутны хашибацары»,
 Айьефуаа айьефхэа абна ианажэла,
 Уа исирхент абаахча чашэла.
 Ахаша еихархант, ацэаша еихархант,
 Арынкуагы уяка еитархант.
 «Акуульма тусынэгъя нах уца» — рхэент,
 Абаахча накушент матшэа адачкуа,
 Ашэтгты ахылиаант, ишэты какачха!

АМ@А

Ант иааниуа цъахшьома, ишъяауон?
 Хан нараби, амашына шъяауон!
 Ушъяатаах'уен, иумбои, ишъя-ба?
 Иашъяачуент ашъяахъка асаба,
 Хахэла ичапъоу амфа акаршэра,
 Улапъш эхъымзо иауу атабса,
 Нырцагы аарцагы: ацъра, ашэра,
 Енагъ еинцэоу афы-хаа альса,
 Арас аилач, аилач авардкуа,
 Ирыбжыхысаа ирыбжьюп абардкуа.
 Уахынила-еынила иамам Ѣсшьара,
 Аха иара атабса иакум енжьара!
 Абри иахъзуп амфа.
 Ишъяхны адакъакуа амфа,
 Хыхъ изкуу иауны арельса,
 Рхала еизхазшэа, ауразы ианенса,
 Бжы қазамкуа ишамоу альша ахра,
 Игубзыб'уа иньшуп мра шахэ-шахдала.
 Уакунт ухэмама? Иухэо ных-ба?
 Аа, избонт иаауент адэйба!
 Атруба иахатэнуа иашъяент алфа.
 Абри зыкугылоу иахъзуп амфа!
 Абыржэраанза хромт мфа тенила,
 Абыржэы уи акум, уи ханым.
 Аарла иахылсуа буска, чела,
 Ари мфоума? «ацъяханым»!
 Ари амфа: беноуп хэйнцэала,
 Чела арзсоит амгуацэала.
 Ауардынкуа уа иантало,
 Ауардынхъча уа иантэалоу

Дасуент Чела ишимчу.
 Иахонт Буска, иахонт Чела,
 Рыпсы рыхулачит, имачым үзала,
 Аубу цыцэент, науауен!
 Акы назгашам ишемаңауен!
 — Хахум хара ари ахәйнцә мыйда, —
 Аколихараа сибырхәент еңәсакны,
 Амфа ду қартарц, хахәла ирчагъарц.
 Ианенгыла ауаа рымч акны,
 Ирпъярхагоу инаалоит дшъабари.
 Ари аткыс нарабану енъю исахә:
 Ағеңахә ауардынкуа ифаргойт ахахә.
 Хара ари азы ҳхы мшато,
 Иааҳарпъшыроуп ари аты абъефра,
 Ауардны тәни, иқалом ирбжато.
 Халгаанза иқалом ахъаҳәра!
 Еи! Уарбан ари азы иаашьо,
 Мамзаргы зеазто ахуаца,
 Иугуларшәа угуакны ианухәоз «ашьо».
 Иугуларшәа нубалоз уцьа.
 Ижәбома абнах амашына шыкуу,
 Асаба ашыклае ишцо иштәхыс,
 Хамфа ас иқалом ҳәа ишишыкуу,
 Уарбанзаалак ишуоуа шыта хыс?
 Хамфа иоуент хуарта,
 Хамфа хаңуп ацхакуа еихда,
 Акы хазынкылом, амашына ҳзап,
 Иахъаҳахыу машынала ҳзап,
 Убри азыхәан амфа қаҳџап.

Река, 1933 ш.

БАДРА ИРХҮЭ

Итууахуртэы ихы итээм хэа,
Егъя сынцаргы идыдрым хэа,
Чадарцаала адрым-дрым хэа,

Аабыкьашэа, жэаха уахык,
Бадра дынкуүлт хара хук.

Алымха куацэза ицыкү-цыкүүа,
Ишэймбаци ажъя түшкү аиникуа,
Иара абас, егирахъ Зыкуа,

Мазала ихэо: «хазит, дадраа!»
Днаандгылент игула Бадра.

Нас зацэйтит: «Исархэент амбатэ!
Итанацалеит уи сасгу амат,
Сгу намыхуент, ан дад, ан дад!

Аиаша уасхэап, хазит, хазит!
Аибашыр ыкоуп, иумахаци?»

Зыкуа йгу наргон, адык-адык:
«Уи уадээмшэн уара арныг!
Урт наахырцонт азьстхээ акук...

Иумбазон, есымша ханцэхонт,
Хахуда икутээн ицээбуюнт!»

Абас неибырхэент Зыкуен Бадреи,
Нас имшаато абиен бардреи,
Рөнүү иненни ацээ реартент.

Пүхызла ибонт Бадра сирк,
Ишәссымхәашен абар ацирк:

«Еилагъежкуент Бадра иқыта,
Ар еңгленеует бүйарла еибыта,
Раъхъя игылоуп: Бадра, Ыбыта.

Ишпә леиуен, хан абадихуа!
Иеырпә-чырпәоит Бадра иеыхуа,

Аецәа кылшәо Бадра дтәаант;
Хантәозаргы зегы хантәаант,
Хадгыл шыапъшыла ихаззәаант,

Хант, хайлалап ахәа-тых,
Ихахъзаххыроуп «атәы-итәых!»

Зегы хандылап, хант амарцьа!
Дыбуа, Мыдуа, Гыцьа, Гуацьа,
Иштышәх зегъ шәабүйар, шәтапанча!

Акоммунистәа ракъ шәахәа тышәх!
Ихахъзаххыроуп «атәы-итәых».

Аригъ ихәан, нас иңе ашәах
Азирыцъян: «Шәшәакъ шәфах!
Тоуба нахтап ха халах;

Зегъ хантәаанда хамхынхәырц,
Ишәауа ухалц, уз нақ, уз!»

Үрт тоубала ахаҳәкуа цыреент,
Арха, ашхарп дыркыц-кыңыт!
Аха унала ргу дмыртынчит.

Ицәкурпә икулеент урт имшынха!
Раъхъя игылан Бадра иеыхуа.

Анцәа иашкә ишъапк'уа,
Абар илеиуент ацъашыатәкуа!
Идидуент иашан ршыапкуа.

Аршэаа иасуент урт рфақы!

Еилаарцыруент раңса ршэакы

ОЛЖЫСЫЗДЫРЫЛ
СОЛДАТЫНЫҢ

Аха нырцаа урт раңа,
Ашэакькуа рұғынта еилыхха,
Бадра ишқа ианирха,

Бадра иғызыцәа зегы аршәент,
Ишибоз имрагы ләшәент...

Иазымкыло абна агуара,
Зегы иңәемпіт ғуара-пара...
Дықуҳеит Бадра имацара.

Раңхъа интікъаз ашәақъ ахы,
Ағым хәа нақушәент Бадра ихы.

Убысқан дәыхеит дізірханы.
«Хан, сышқақушәен ағынаным,
Аибашыра нацхъо ххы хтәым!

Зықуа инхәаз табыргыуп,
Аи алах, уи табгароуп!»

«Ишпьюхәен Бадра абыржәы?
Аибашыра нацуp ашьаршәы,
Иушәых үжәйтәра — акумжәы.

Ихуартам қаса ушынхоз,
Уалал Бадра аколхоз...

Еибашыроуп хәа атәым тәылантә,
Ихазыртыр, ҳшәаны луантә
Хатсаңлакуа, шытакъка ихъатыртә,

Ихамоуп Хар Каңыш енкүшәаны,
Ирахтом ҳадгыл ҳшәаны...»

МИХЕИ ШЬУШЬЕИ

Миха ағыха,
Атэаха аръыха
Имазамкуа,
Игу енцамк'уа,
Иашәә абжы ырхаа,
Ихата дүрхә,
Гүң ағафа
Ататын аччаҳәә
Сеини иңых'уа,
Ифыззәә рәыхо,
Далоуп аръыс
Есымша!
Миха араз,
Са сашья,
Асырдурा,
Цас аеражәра,
Асыртәымра,
Нас азажәра
Илазамкуа,
Игу енцамк'уа,
Аңәгъя, ашынца
Наң иширзра,
Аңәгъя ахуцра
Наң ақупра
Дағун аръыс
Есымша!
Миха араз,
Са сашья!
Архәзызба Шьушьа,

«Ох, шыры гушъя!» —
 Ишъя лхәашен.
 Амешен ахуашен
 Илымыш-шъарам.
 Насгы еңәарак
 Лылазамкуа,
 Лгу еңамк'уа,
 Гүръ ағафа,
 Ататын аццахә
 Далоуп, ҆ышаала
 Лъышшо ҆ышала,
 Шыушъя дымраха,
 Миха игуацаңъя!..
 Миха ағыха,
 Испрыу иеыхуа,
 Ахуда ихъяеуа,
 Нас иаахъяеуа,
 Аңырцә нареырбо,
 Иеыръя-еыръю,
 Иленуа дақутәоуп,
 Аңышшара иаамтоуп,
 Ехъя еизароуп,
 Уахъ дцароуп,
 Диахуацароуп,
 Игу ирхааззароуп.
 Дибонт Шыушъя,
 Ох, шыры гушъя!
 Михен Шыушъен
 Блала еңәажәонт,
 Рұштәи рұшышъен
 Енагъ еңташәонт.
 Шыұшъя еилыблаа,
 Ипхашъонт лыбла.
 Аха Миха,
 Уи лыгутыха
 Иалхәарц ишѣ,
 Цәгъя леырқушха,
 Инапы анимылх,
 Лымыш, лытых,

ҖУМІЛІСІ
БОЛЬШИЙ

Лгу аарла икажо,
Абас нааналхәент дылъхашь:
«— Миха, ахатса!
Уара нухәаңза,
Имхәю цас хәа,
Исхәонт сеитцасуа,
Бзина ушызбо...
Абас аңхәйзба
Илхәарц илатәам,
Аха аамта!..
Уара абас
Уанысгуапъха,
Сара сакуз,
Угуацаңха,
Уара уакуз
Сгуацаңха!»
«— Сытых, сымыш!
Бхы са исоужь,
Ибхәаз шъахуп.
Арт аңшахак
Бара сбызхууан,
Бгублра схытуам». —
Миха ас анихәа,
Амыш ныхәа
Лоунт Шьюшья,
Ох, шыр гушья!
Нас еивагъежь
Икуашент.
Рымыш амыш,
Рымыш шеит!..
Шьюшья, Миха,
Атәаха, аңшыха
Рымазамкуа,
Ргу еицамк'уа,
Ажәа рәамшәо,
Блала еицәажәо,
Гүл аңаға,
Ататын ачча хәа
Өсінны итых'уа,

Ргукса р҃ыхо,
Үрт бъефха,
Пѣхъака ианеиха,
Аиаша шәасхәап,
Еигуапъхонт.
Шьушъа азбаб
Денлышпъхонт!

1934 ш.

АРИ КАЛЕИТ ЛАБӘАБА

Амра шпъашыз, ишъя шоураз,
Айхзы халтцуан, хцион хтәаны.
Аха айеф хъзыс ихаурац,
Аңыбаа аабон зегыы ирацәаны.
Ахулъяз амра анынташәә,
Хиаченкаә зегыы хаизент.
Ихазбент, уатәы азын-рашәә
Халгарц, имхәо «ха хааңсент»!
Уатәы аңыбааазы иңырымтыз,
«Куку-куку» хәа изәахтуент!
Абригада, раңхъя зус пырзхыз,
Ишъефу хымында игуахтоит.
Хаңкууа рагъ зегыы ҳампнит,
Ҳционт хаңкууа рагъ түсшьара.
Хук саныктула, аблы аанартит
Амза гъагъаза фышхак рыбжъара.
Икуеи-ценуент жәған нацәала,
Руаккуагъы нкыдшәо инталонт ижжаза!
Аха уензгыы ирашәоуп, нацәала
Ухатлазар анатәәакуа тъхъаза...
Арахъынта избоит амцаакуа ббаза,
Ана-ара аңыкуа ирдәйлъхонт.
Абиакуа еилачуп, адәкуа браза,
Ататыншыапкуа аарла икухәхәонт.
Анирахъка иғылоу Ҳаңзарат иеноуп,
Арирахъка — Ҳакушә, Мыстаф,
Абарткуа аңъажалар рымноуп,
Ихумаруа еибырхәонт алаф.
Иаасымныцалашыент: ахуы сыйкутлыай,
Алашыцара нағент избаз асахъя,

Иаразнак зныкны еицгылан,
 Абри еиңш аацээртит са сапъхъа:
 Закузен изырлашо абри азганк!
 Ехъа ибнароу «Сачына»,
 Афымца илашо иалыччоит бжынбанк
 Ипъхеи-пъхенуа «Коммуна!»
 Радны еиңаңшуда еиужыны,
 Рыгутаны амфа рызныжыны,
 Илаша-лашо фымца-ркыла,
 Афнкуа гылоуп еидыргыла.
 Иго амузика ашәа абжьюп.
 Арт рыбжъара ауаа бжьюп.
 Арт еилуу иращәаны,
 Еицуп, еицушза еишищәаны.
 Өнүк атзы акино асахъа
 Икыдлашалоит, икыдыччалоит.
 Уа иалубаауент анкъатә ахъа,
 Ехъатәи рытла ашәт аәллоит!
 Егъирахъка цьара фынпъхъартоуп,
 Цьара школуп, цьара театртуп,
 Даеа цьара пъсшъартоуп нарту,
 Дыроғель шақа ыкоу сендрү, сендрү!
 Адәкуа еразнак еиужъзаны,
 Арахъ чөнроуп, еицэоуп ириадны.
 Ани бахчоу нашан, таны?
 Хан, ишпъашәту ишкуакуа-бахтны!
 Арадио уатәкъя аәқ-аәқ хәа,
 Ицәажәо ажәабжъ аанагоит.
 Абар иззырхәоз анкъа алаку хәа,
 Абар, нашан сыла набоит!
 Санааңш, санааңыха сара
 Асахъа ызит, ищент иштпъраа...
 Снапы сфаҳеит ихаракзаны,
 Мцаха наразнак сеибакзаны.
 Сгу еицасуа тоуба сәәент!
 Асахъа избоз уаха ихфент,
 Аха сшыкую уи азы,
 Дгыл ахсаан смааңсаゾ:
 Ацәгъа зәәо уарт хазы
 Рेы шыскую, ағырбы рәәпсо!
 Ох! Атых алашә, уара ацэргунда!

Иахауен уаргы уцхымкуа, умшында!..
Аха уатәм Сандра абыкъ дасыр,
Ацэйлашараз шыжымтән,
Амра ангыло агъежъ ассир!
Иск'үеит рађхъа са скуатан.

ЭЛМІЗБҮДДІК
ЗЕРДЕССІРІЛДІК

Река, 1934 ш.

КАДЫР

Кадыр акомәар акытағ дүйеөни,
 Аха ехъа Ар Каңшы ипхьент.
 Бымгурған ҳәә наң лахъ дхъахәни,
 Дгудиқыларц ибә ирхуент.

«— Мап, наң, мап, наң, сышъа гурғашен,
 Уара ухынхәуазар хъэла-гъшала!» —
 Аригы лхәент, аха дымғашыен,
 Лылабжыш дәйкүлент, ғышаала, ғышаала.

Диңеңжалент иөни наңшы,
 Итқыа идәйкүлент урт рекуа,
 Абан дахъылоу, абан Агушы,
 Ачабра изылжыонт ахуағ уа!

Ркомәар амазанықугағ Грышы,
 Инарыкуентит хымзб имгарц,
 Нас деңгурбъю аекуа рығшы,
 Дағыатшашыцит уа наңгуарт.

Абар, иңуент³ ишықус наша,
 Ар Каңшы дрылоун х-Кадыр,
 Зегыи иңаршыонт нахәа ақьашы
 Сабак рыкушәашам, иңи, икуадыр!..

Ихәонт: «Сиетәа, имқыато иуцраз,
 Иуцраз ашәахуа иуңылды!
 Аңстазара наша нахъахчапцо нанацрас
 Алунеи нахыоратә иңеты.

Ху-хык змоу сиетәа, уңыр-цырла ху-хык,
Иаршәартә ахәааты ушәахуа,
Ахәааты ианықала аибашъраз еимакык,
Абольшевик цырмчла уеырбұуа!

Ажәфан иаттажчо рібынцакуа тәрыпъса,
Абуржүи имгуазы имлашыуа,
Иаакумцзакуа иңыр-цырлаант хаңса,
Ха ххәаакуа зыхъчо иғъежьуа.

Амалуаа ртра итәзом, иңязкыит,
Акризис анрыпач,— ианкуы,
Иртахыуп аңажалар таркырц,
Еиңхаует хаңыцла еибакы.

Акризис азғаәкы зыңрыцуа,
Хаңыцаа иңхарцоуп, рхы ртәым!
Рхы рымакуачха изырхуцуа
Ха хахъ иадырсырц ауп афыртын.

Аха хылоуп амчхара хныруа,
Еибгоуп сшаакы са снаацәен.
Ex! Нас сыңса нарцыр-цыруа
Иналастанда аңаңәа ргүи ргуатәен».

Ақыа, 1934 ш.

САБЫДА ИПЬХЫЗ

I

Ажәған ғүстхәала ихуашьуп,
 Сабыда аңәала дәңшүп.
 Уи нааниңәахъоу уахантәарак,
 Иукапаныр өан еидарак
 Аткыс хәа хәәргы еихаонт!
 Иаргы дхаңгәуаунт, дхаңонт,
 Аха ихамам ехъа хыс,
 Ханалаңәажәо уи ипъхыз.

II

Атх лашьцоуп еикуароуп,
 Дызтагылоу ажәгуароуп.
 Итсанкызаап хәа ихёны жәа-жәк!
 Иаңхъа иштыаз ишәпаз бажәк,
 Изгуамтәзакуа дахкъашент.
 Хланцы дкаһант, дхуашент.
 Ажәкуа хуаант, ажәкуа рхант,
 Аңшәма дәңхеит, уи нахант!
 Акуильма талт хәа ижәгуара,
 Игу иантала ас агуфара,
 Ма дталеит хәа, лајак хәа,
 Ишәакъргы тәңт атықъ хәа!
 Сабыда ишиштыаз ифуа лак,
 Ипъсгатәы игент ииулак.

III

Ипъсы аңәганы уи ажәгуара,
 Данавала фынк ааигуара,

Иахант иңиғуаз ақәажәабжъ,
 Пұсы зхоу давам даңаваңш.
 Мыңху дазхуңа иштыбыжъ арзра,
 Даңаватәент убри ағын аатра.
 Ибент даңкылтыпш қытса-ду,
 Акулак исахья, ала қуаз,
 Ишәзы халату, хататәу,
 Иузымдыруа абас налақаз..
 Еғырт: иқаз азәй дхәақышыны,
 Еғын длақышыны, ахтатән дыңман:
 Ахәз қышәла иижуаз нышәни,
 Ифон ағымға абарчман.
 Урт енбырхәон зегын абас:
 «Ехъа аколихара ҳәз наххаңаз,
 Иахтазозаргы зегын ҳыара,
 Еимхарлыроун ғуара-пара!..
 Апартия налоу, азыршала
 Ҳарменгзакуа зегын ҳҗәин!
 Акомсомолаа урт ришила,
 Ҳириәк қаңыш, аи, нахшәны!»
 «Сара дысфонт» ихәент ала,
 Ахәз иңиғеуа нахәент «сара»!
 Сабыда дшәен ущаларгы уцала,
 Диғуа дцион дцаанза хара.

IV

Исхәоит ҳәз аихабыра ргу нахуо,
 Деңтағхыит, дығит дышзахуо;
 Дцоит Абза ахыкуала,
 Дцоит, ихъзом ахыкуалаа,
 Ҳәынцәен-зынцәен ақы мишато,
 Дцоит дығуа абна иеато,
 Үаха илшом, ааи, дакынит.
 Аха днект ихәент, «ую-о у-ит!»
 Абар дығналент уи азала,
 Хүчгы дугын ианидеизала,
 Иқаз ажәабжъ анреңхәа,
 Еиҳабы иқаз Татен ҳәа,
 Аңаңеи ҳәа, ататеи ҳәа,
 Сабыда аетыхуа дыненіжәңца,

СЫРЫМЫ
ЗЫЛДАРДЫ

Рыекуа ақамчкуа нарыжәца,
Иркырц рәаархент итқыаны,
Амға абырсаатқ еимқыаны,
Иркынт, ирәартцеңт аәғапъа,
Итысуан абағы ижакъа,
Акулак деңпышын амақъа,
Ала ихирұльыон ихатғыц,
Аха нарзыңент «Шәханым!»

V

Сабыда дгурбъоит, дыңоит рерашъа,
Уи шаға дгурбъо наамам ахәашъа,
Ихаху ақудауент илахъ аәаша,
Иан дикухшоуп, наң-затә Какашъа.
Сабыда ажәгуараेы ирханы иңаз,
Аихабыра наңреңхә ажәгуараеы иибаз:
Сабыда аихабыра даара иңырышьент,
Акооператив аихабыра хатырла инырышьент.

VI

Дыңғалыоуп, иңкөм аметра,
Иан дгурбъоит, дасуент аведра,
Ашыл, атила, ачыт, ақыафын,
Акасы, ашыатца, акалош, абырфын;
Арт ырдагы аба-рацә агуартә,
Иөнү иғнахауа ирымам агарта.
Аңигар иңыңқыууп, дықутәоуп адахт!
Икум ауал, даргуақ'ум ашәахтә,
Интахыу рыда иритом матәак.
Жәантә ихәргы иренхәом атак.
Аколижарагы имам усс,
Маңа ирзиңеңт «амца зхысыз!»

VII

Ахәсахучкуа — апъшәзакуа,
Рнапы итамкуа амсакуа,
Зкышә хүчкуа атәаңыш наршәу,
Зыңламхә-пәшза ашәт зтаршәу,
Ахахуенкуацә, ахахургъала; —

Аканфет имоу «санашык» ала,
 Иднаңхалоит, иднагалоит,
 Аканфет-хаа нар҃игалоит.
 Ишыкүс абар итышт,
 Абар, нааңгуахонт мес.
 Изустәэда наануа? Сыш!
 Апортфелқуагы ркүп, есс!
 Арт аниба Сабыда,
 Діңталент тақа адахт,
 Алабакуа шытырхынт ақыта,
 Сабыда ашәара изаахт.
 Сабыда ахәйнаң дақароуп,
 Ақылчара діңтатсауоп, ила қылтыртыц!
 Макъя ицахъоу ипъсахаароуп,
 Ашәара ибуұуаны иламенц.

VIII

Азәы агуақъхә адахта днасын,
 Ишәоуп, ихәент хунызкъ маат!
 Сабыда дшәан, длен-дентасын!
 Ипъиххаа игент ихалат.
 Убыскан дырханы дәыхент,
 Апъхзы хәа илтүан ағарз!
 Ипъхзгы игу интыхент,
 Иеңитт лабәбаба ибарц.
 Ари зызхәоу «кар҃тар шыахукуа»,
 Гүшәла ищәаңуонт аматуртаз.
 Енкүдіршәарцаз: роны, руатахкуа,
 Аи, хатә-малла рееибыртарц.

Река, 1933 ш.

АБАХЧА

Абъсынра игонт абас узбаху:
 Ахучы ѡшқа, ахучы гуръяху,
 Ицламхәи еиңшни ашэт ақапъиш,
 Уи изөйфуа енагъ аччабжы,
 Иалхәоит иан: «Нан сукухшоуп!»
 Уи адагъ лнапқуа икуршоуп.
 Абъсынра игонт абас узбаху,
 Абъсны ѡшза, Абъсны гуръяху!
 Еикуеырбо ашыхакуа реыръагъян
 Игылоуп Ерцаху, Сакъан,
 Ирхатеырбо апъстхә-абыбыш,
 Угу ҭызыуам уа үказаргъ шәымыш!
 Алада Амшын еиқуа еиштыала
 Атыйштыхны, нас аш҆ала,
 Изымғенеуазшәа арахъ азхара,
 Ахъарч хәа икүтәоит ихумаруа ақуара,
 Уи нарбенәуент, Абъсны аркъатоит,
 Абъхарра қуанды уи ианатоит.
 Уи ххәонтеи, хамра акаххаа,
 Уаргубзыб'уент уи ашәахуа-хаа.
 Уи +еилнахзом азын, аапъын,
 Ахъта ааинаштуам хара ҳампъын.
 Алай тыччо уи қапъшымى?
 Ашыха, амра, нас амшыни,
 Асир абоит абар ҳала,
 Удыргубзыб'уент ургудыхәэала!
 Иакунагозеи нас ари?
 Иакунаго хәа ҳменсари?
 Ара иубашт: абард, аккара,
 Амыб, ази, нас акуара,

Абдара, арасра, адәхәзыш;
 Анирахъка илоу шьоук рыгыш,
 Зриадкуа еиштылаз ататын,
 Рыхкуа дыръшzonт еилашетын.
 Алкуа иғылуу еитыхухуа,
 Еилачы ирмоуп азахуа,
 Аха, Кунта ихәа аргама,
 Уртгы еенини еилтургама?
 Угу утахуңы аиаша хәа.
 Дук угу ахым: ажы, абхәа,
 Араса ухәа, нас аха,
 Ашәыртлақуа нас егырт...
 Аиаша ххәозар даргы ирдырт.
 Уахыныкупъшлакгы енужы енвтаршәны,
 Уахыныкупъшлакгы ашәт қаңыш наршәны,
 Ашәыртла рышәт, ашәыртла абыбыш,
 Инеңүжъзаны хәарада нахыбыш!
 Абахча енужыны, апатырқал,
 Ахәа имыжъкуа, еимагал,
 Ибахтны ишәтуа адухъ агутыха,
 Урацәазаха агыл афөы-хаа.
 Абна амыб утал луантэ,
 Уаан абаҳча егырт атәйлатэ.
 Абна ршәыра хасны ианхахча,
 Ирадны иангыла уа абаҳча,
 Усқан нахъзхашт асир аума!
 Аха хзенгурбъо ашәт аффоума?..
 Абаҳча ашев шәара шәоуп акомеар,
 Шәара шәоуп уи агу, уи ада,
 Шәрацеоп ажьефуаа, шәара аңыар,
 Шәара шәоуп уи азы ахада!
 Апартия ишахәо,
 Иара убас, иара убас,
 Апартия, ихамоу
 ехъа аныс,
 ехъа абыс.
 Апллан ихарто
 еихашетә,
 шәнапъыс!
 Ишәыкүм еижъара,
 гуамчла шәмащәыс!

Шәжыга үырла ишәчаңа,
 Ақолихараे ишәйршы шәңабаа.
 Абаҳча ҳшарбеноу дшәйрхा,
 Ишәйршәт, абаҳча еизшәйрхал..
 Ирылсны нахыныкоу ақарма
 Уа еңташәхар атама,
 Иңыруа нахыныку ақуараан,
 Радла еңташәхар агеран,
 Алай кылтың ажъя ахтәоу,
 Абаҳча Қашәцар ишаҳутоу,
 Ихааны иандәйкүло апъхарра
 Игурбъашт ақәлар рынхара!
 Абаҳчаे ихумаруа апъшала,
 Ашәткуа леништ уа ахәхәы хәа,
 Цаңа наиленуа ყышаала-ყышаала
 «Аромат» аштышт уи афғы-хәа.
 Ашәыр наәло амаку дырхуо
 Ҳбаҳча, убыстықъя үқала,
 Иқалом хәа ацъажалар ирыхуо,—
 Уи зхәо убашоуп, үқаала.
 Ари қартқонт убас хәарада
 Абаҳча ашев акомәар,
 Ехъя ижәбома, рымчра ата,
 Рус ишәхе арт абар!
 Удырлашашт урт мрада!
 Рылашара афакъет-Ҽыра ада!
 Амшын еикүеи, ашъхеи, амреи
 Арака исириуп иңшәхаха,
 Адғыл өағеи, археи, ашъхеи
 Шәтүшүент баҳчала ихъяха!

Река. 1934 ш.

АХЫРГҮАР, ХЕЕИБАРК ХНЕИЛАП

Ахырыаар, хеенбарк хнеилап,
Гуамч дула хгуръю ҳаччо,
Ҳабзазара умрами, ушенишела,
Етәацъаа реиңш ҳабла тыңыцьо.

Абас еипш ҳазуазма ха ҳхала?
Хпартна ауп ари хзыруа:
Хамтәйжәә ценценуа шәахуала,
Ҳаңсаатәха жәфандка ҳанхало,
Парашиутла ҳантало ҳахнаала,
Ххыштыцбоуп ухәаратәа хлырыуа!..

Ҳәафа, акомҹар ҳүзала
Угуръахуп рхәаратәа уедырба.
Ихыбын атәа қаңшү уәало,
Ицырцируа амра уныччало,
Ианухуаңш, исиру ухы-уәала,
Угуръахуп рхәаратәа уедырба!

Ахырыаар, хеенбарк хнеилап,
Гуамч дула хгуръю ҳаччо.
Ҳабзазара умрами, ушенишела,
Етәајъаа реиңш ҳабла тыңыцьо.

Акуя, 1936 ш.

АЕХЫРГАГЬА@

Иеамариашо, иеырмаништало
Дненуент шэштырак ипъшаарцы.
Зны-зына абаҳча дтало,
Ашэт ббышкуа игу нағало
Амра хумаруа инычтало,
Деырбо длон абас нацы.

Ихаху еикуатцәа — ласахан,
Хынфажәа манат хәа ирхәит.
Игалстук пьшала ипъсақъан,
Исгы чашәза исахъан,
Кыр дыңкунт, дааپъсахъан, —
Апъхәизба итәаз лахъ днахәит.

Аха скalam, икъя уқамчы,
Аеҳыр҆цағъа@ уеирбала:
Уас ишуулшо уи ихаңы,
Уи думшатан, дхуаңы!
Еи, аеҳыр҆цағъа@ — абгахуңы
Ус узңозар — уцала!

Ақын, 1936 ш.

АҚЫРТУА ПОЕТЦЭА ШЭАХЬ

Иззазом, ишэасхэонт аргама,
Имарнам ишэнэсшю афра,
Убри азы афырхатца игу ама,
Енцамхароун сажэа абра.

Избан хэа шэхэозар х-Шьота
Бжышээ шыкуса рнағыс ицэажэоз,
Дырхыччонт ишахутоу имшато.,
Ръсы штоу зфымта зцэажээз.

Пушкини Шьотен адкууа,
Сирымзар ируз шэхүчи!
Икалент ажалар ирныкууа,
Рыхъз Ельбрус нахысит.

Рыхъз адунеи нахаштуам,
Пъера рыкум урт дгылахаан,
Урт рыхъз бзантык ҳахашшуам,
Икыдыуп жэфсан имрахан.

Схушуам хэа шэасхээр шэыэжьап,
Ахушракуа исымоу рацэоун,
Усыщраа, уабакоу сашья!?
Ашэак сызхэозархэа стэоун!

Сзыщэом, енкупъсам сыла-цэа,
Сартынчуам, исыцроун сызгазаз.
Ақырткуаapoетцэа хгулацэа,
Ахушра шэаेуп шэаргы абас:

Издыруент ехъа ма уатэы —
 Ма сара, ма уара, ма еғи,
 Еха зымч төу худээы,
 Измоу аталанти, агуи,

Ифуент апоема ахатца-шәа,
 Үсіра зкум амра қыннаты,
 Үи зәфа издыруада аатрахьшәа,
 Дхущуа дтәзар шаръазы!!

Хтәыла аханқуа ачаңонт,
 Аздукуа рыштыра итнаңонт.
 Иапъсоу афырхаша ареырбонт,
 Ишәахауоу, ассир қанатңонт.

Атра итагылом сту еисуа,
 Иатахыуп үи ашәакуа рхәара.
 Ашәаҳәараз ашәаҳәацәа ҳшәенсонт,
 Иахтахыуп ңұхъақа ацара.

Ишәахауама, шәабакоу сөйзидә?!

Изалшом ахымзб агара.
 Ажәала ашьантца еиғышәтәа,
 Хапъсахап ҳаңсадғыл ду хара!

Akya, 1937 ш.

Апоемакъа

АХЬЧА

Унарьши абиахы!
 иубома, сыйза,
 Ашъха еибаркыра
 цъара-цъара
 Зында ихаракъзаны,
 ишенидыеырбало,
 Апъстхээ рхаргыла,
 имтцысзо ишгылоу
 ишанханы.
 Урт рыщекуа
 иакульхонт амра
 раңхъаза.
 Амра рәапъхонт,
 дара цыр-цируеит!
 Нас иҳаркхо
 акатцэара ианаамъязо,
 Игуръяхуны ха ҳахъ
 нахзыруеит.
 Ашэарыщаф убри аамтазы,
 ацақъя иекыдкыло,
 Шэарахк збанда хэа
 ахра дағаңшуеит!
 Ашъха ацэкуан,
 абъаб шыкүгылоу,
 Ианибәлак ила
 аалашонт!
 Ишэакъ апъынца дныкупъшуеит,
 Иткъонт иабъяр
 мыц зымхэо!
 Абъаб шыткъяны
 иныкүгүйжуюеит,

СЛЯИСИИ
БЛЪЖИИИОДО

Аеаанкунак'уент уаха имцазо!
Уа амра
какххаа ишчиенуа,
Альша хьшэашэа
шыкусуа ахухуа хэа,
Иузгуамтазо
ацьтхэа ахъфенуа,
Аеаанахонт
акуа ассаа хэа.
Аёынаанахонт
афар икукъаса,
Ацаакъакуа ирынеке
хлантцы итхахаунт!
Еиха-еиха нацло
ихымкуазо,
Алашара умбазо,
иненимахаунт.
Анаатэ бжыы-цэгъя
ашъха икусуент,
Акырих аццахэа
ацаакъа ианкъонт.
Идыхуент, имацзыуент,
ихысуент.
Афы ткуацуент,
афы ткъонт!
Ашъха бгома,
икоузен? Икоузен?!.
Хан, икоузен!..
Еикухаруш?!.
Аа, акуа мыжда,
хан, ишпъоузен!..
Пъсы зхоу ара азэы
дкаларуш?
Икоуп, икоуп
згу еицамк'уа,
Ахъшъцэа акы
иацэымшэо;
Акгырымам
рхы эцкарк'уа,
Ари хахуом хэа

изәымшәс.
 Икуаңза ишгылоу
 рабыар хнаны,
 Иаңымшәзә атых
 бгара,
 Имлашьуа акуцьма тъкьаны
 Интагежьеүент рыраху
 гуара.
 Иаанлаффеүент араху ишәаны,
 Еихъашаны енкуахауент.
 Акуцьма ала
 мцаха иршины,
 Иахъхъаҳәлакгы иреахауент.
 Иабакылъеи, абиа
 илҗааша!
 Атых барағы наңымшәзәз!
 Аха иубома,
 ахы акуцәниашан
 Акуцьма икаһант
 изымкуашо.

* * *

Дызустда абиа
 ихаракны иғылоу?
 Ани ноуп ахъча
 Пена,
 Пена енагы араху ирылоу.
 Чырс димоуп
 акулак Гуана.
 Амыш ауцәоуп,
 ихулазом,
 Игу өйөүент
 ачыр Пена,
 Рахумзар дзаңәажәо
 дибазом.
 Дтәоуп, инапы
 наирцоит амаана.
 Уаха нацимло,
 игу анәйбыуа,
 Араху хэнү
 шыбыжъон наитәо,

Игуамч еилашуа,
 сихымсыңыуа,
 Ихшығ, ихуңра
 аиха зыртәо,
 Гүнкылара змам
 аңша наңтонт,
 Аңша ашъха
 нағоу усда!
 Ишинаңашәалак
 абыр-саңтқи наркытонт!
 Азәйр дықоума
 уи захаз дызустда?

* * *

Зынзакгы имачым
 уи дыздыруа:
 Амшә, абга,
 аңсалахә, акуңма.
 Амра каххаа,
 енилаарцыруа,
 Ала, асыс,
 ауаса, аңма.
 Аңақта аңшықуа
 иңырцыруа,
 Ашъха аңәқуа аланьш зынамзο,
 Арғаш хүшәашәа
 асыпса нариуа,
 Асса-хәа иненуа,
 зыштыра итамзο.
 Еилатәини илбаауа
 асыпса,
 Аңстхәа енкуатәа,
 изымдә таха,
 Ихызғо имра,
 ихызғо имза!
 Уахынтәи иубонт
 Аңсны!
 Иңыр-цыруент
 амшын каршәра,

Ихухуаза, ипацъха
иауны
Азкуа алхәоуп
адгыл чашәра.

* * *

Уи игухъаангонт,
дылбаарц итахыуп.
Дылбаарц,
така ауаа рахъ
Ихшыф, ихушра
абнағы ицәахыуп.
Игу мырәмъяга
иेүрпин,
Ихушракуа
еимнарпразын,
Ашәа аирхәоит
иәакыуп ишәышәу!
Пена дазәны
амш ниртәон,
Дынарлалон ифызыца
зынгы уа,
Дыхумаруа, изхара
дхәацәауа,
Дызиааниуз ракун
иакумъоз.
Насгы дласын,
афы ихымъзо.
Чарира ианазыртлак,
рнапы еинкъо!
Дыкугъежъуан,
ишьапы ыкумсуга.
Уаф илаңш ихымъзо,
дшьацәхыртәуа,
— есса, рерашъя!..
— Дыкугъежъуент
ашыр-шырхәа,
ишьапы шытакшо!
Ицәа тысуам,
ишьапы ыкунишьуент.

Азээр дыкоу
 ас икуашо?
 Асамарқул хәо
 наңтәоз уахынла,
 Аңақ-аңақ
 аргон ицламхәа!
 Даңырғаауан
 ари уа жәғахыла,
 Ухатазар
 уиацлаб уара...

* * *

Ишпәлашоу, хан,
 ари атых,
 Икыдуп амза
 ибъаз-бъазуа!
 Ираңаңаны
 аиетәакуа силарыпъх,
 Рыла тыччоит
 икуен-ценуа!
 Абри аамтаз
 ғыңға еңгәажәо,
 Иахылашоу ашъха
 икутәоуп.
 Рыуазәк дааゼент
 агаңа арха,
 Аҳауазы дөсит
 ашъха.
 Пенеи нареи
 итцуент хуаха,
 Енбырхәенжытен
 абра ажәабжь.
 Иахауент Пена:
 «Ачнырра амажыв,
 Уса аңстазара
 ахы иахъахуо!
 Иахъуоуа алахтра
 Уса! Уса!
 Уса ушзахуо.
 Амфа укул,

ухы уацхраа!»
 Ари ажәа
 Пена ихентцент,
 Гук-пъсык ала
 дагъадгылент.
 Араху этээз рахь,
 наќ иңхентцент!
 Ашыха ҳарак
 дегъныңкугылент.
 Игуалашәонт,
 иңстазара шихынгахьоу,
 Дхучы аахыс
 Гуана иңы деибаны!..
 Игуалашәонт,
 иширыцаоу ацъа иибахьоу,
 Иңабаа шиенуаз
 ескынағы еикуаны.
 Атәымихара,
 афын, агуара,
 Араху, ашәаху
 ишнеибакыу,
 Дшырөу, ишимам
 ахаан ყұшшара,
 Гуана нұыңбаे
 дыштакыу.
 Гуана малла
 еҳъя еиҳбаалоу,
 Еҳъя ираху
 изеихымци,
 Пена идыруент
 иңъа шалоу,
 Насгы даанхар
 дышиидзыло,
 Ескынағы дылдышылан,
 ескынағы азэы ихуура...
 Цқыа данахуацьш,
 данхыпъышла,
 Игу алагент аисра
 атҗара-атҗара.
 Аха игуалашәонт
 еҳъя игу итоу,

Ехъа дшыркуюапуа
 арт зегъы.
 Ииапы аиркынт
 аус ихъамтоу,
 Игу гуръюнт,
 аха уензгъы,
 Ицэйлашароуп,
 амра цэйрцит!
 Амырхуаг икацъинза
 ахра иаџанъхент.
 Ифаскью, ифаскью
 ахуы ихыцит.
 Лбаа иантала
 мыщхуы ипъшдажент.
 Ачныр имәа
 убрахъ ихоуп.
 Атцара-дырра
 дашътоуп, дашътоуп!
 Идыйрын ишәымаз,
 инхәаз ҳәоуп!
 Ачныррагы
 ишъта ихаштроуп.
 Пена ифызыцәа,
 ашъха инижъыз
 Иара итызшәа
 рхәалоント.
 Ифызыцәа ихааз,
 иказшыа азыхәан
 Итызшәа шырхәо
 ирхәајоント.
 Гуҗана инхәо
 хазызырфында:
 Иңцах'узыз Пена шытә,
 Уи аткыс ара
 дызәyz дағында.
 Аха дааништ
 арахъ ента.
 Пена иңцароуп
 абаша ёага,
 Уи ишнейт далгент:
 «рреит, шәйт.»

Иарбан иңдо
 Пена «ауағ-ага».
 Ихәләонт Гуана
 еғья изхәозаргы,
 Уртқуа Пена
 ипъирхагам.
 Пена итахызар,
 кыр изтозар
 Идыруент Гуана иажәа
 Ишхышығ-рщагам.

* * *

Зны саңхъо сыйненуаз
 агазет,
 Цака иатағын
 Пена хәа хъзык!
 Аұшынатәы, асир
 збейт!
 Ари збап хәа
 сықамызд бзантык!
 Ашыхаңы имамызд
 дзаңзажәоз рахумзар,
 Агуұыбыракынты
 инапы наиртсон амаана.
 Ехъа дқыткорүп,
 шәазхүң имитәымзар!
 Аколихара ендикылонт,
 дьеғуп Пена.
 Пена даңәшәомызд
 атых лашә,
 Асытәхәа, аյшатлаку,
 дыди маңыси.
 Ианимрықзашызд
 ихаан иғны ашә.
 Иабаирк'уаз
 иғны биазтгы,
 Әны имиаңыз
 абаң амзар.
 Иғызышәахъоу: атаа,
 ахъта,

Иара шэнзцаа,
ари тэмзэр;
Гук-псыкала
дадуп ҳаамтэ
Енхымсыжьзо имоуп
агуамч.
Ашытхара,
иқалом,
налином!
Еидикылонт
аколихара аյлаф хэа!
Анаша рагэо
ргу ирхатонт.
Аус бүбуа
назыртуент «ен» хэа!
Аус енлашуент,
анаанрагь разонт,
Аръабаа азыхээн
ифырхацэоу.
Идыруент апартиа
мөакутцара,
Социалистэ сектор
шееинх!
Идыруент ирхэо
анагзарала
Зегы-зегырыла
хаамта шбенахо!
Аизараы Пена
даналтцлак
Дцэажэонт аёак хэа
деибаго,
цэгъак
анткүацлак,
Ибзоурала ихтуент,
иңкыц-кыцуент
ацэгъя зуа.
Аизараы аус
мөлжыргонт,
Аръажэлар зегы
еиндгыланы,
Инарывалаз

хлантцы игуонт.
 Икоуп бүбүа
 реендиқыланы.
 Дрылагылоуп
 акомөар айъефуаа,
 Еңдеакны икоуп
 рнапы еикуршо.
 Ираҳәтәзәм
 аус ахъ шәнеи хәа,
 Аұзабаазы ихноуп
 амш аишо!

* * *

Гуана ақыр-қыр хәа
 Пена ихыччоз,
 Ас дыкоуп хәа
 нақумгүб'уз.
 Ехъа, уи оума,
 «уас дитахыун»,
 Диңагылан даниңәажәэ.
 Данияғаслак дыңғылаңағуп,
 Итархара даңытоуп,
 дазыбишашәо.
 Пена артқуа
 зегызы идыруент.
 Дыңашаант ус
 ибзина ихәаанза.
 Аұзажәлар зегызы
 Пена идғылонт,
 Диакуңоит, диакуңоит
 итыхутәы түңәаанза.
 Пена иңыңзәа
 нара иңыңшырыц,
 Ишпәнтахыу,
 шақа игуаңхози!
 Убри ақынты
 саатқ, минутқ дымыңшырыц,
 Ағырхатца, шақа
 дхуартоузен?
 Пена атоурых-уағ

шәниңгъышы!
Атара зтахыу изы
иқалом ажәра.
Апъстазара ашоура
игу ианташы,
Ианизықатца
ибубуоу агуажәра.

Река, 1932 ш.

АКАШЭАРАХ

Аңхъажә

Харт хажәфантәым, ха ҳамтәзыжәфа
 Иахъзуп маңара абыеф!
 Акомәараа шәәшәр еңцышәхә,
 Ханхара өыцахъ шәхъахә!
 Иманшәалам, еи, акъахә,
 Үемльсах, умтәан, умгъышын.
 Үиңүшы Уата абыеф!
 Ишәкурлъоит абыефнаа рымшын.
 Үе акузар шәазнен шәус,
 Абыеф шәоурц хъзыс,
 Акомәар шәоурц жәлас,
 Насгы шәдиды, шамаңәыс!..

I

Абар наңуп ашара,
 Амш иамам аашьара.
 Ажәәан тбаа цәаңшъза
 Иузадбалом анаңәакуа.
 Алә таа амза цәышхент,
 Алашара иамоу хышхент.
 Ирандо насуа аңша қуанда,
 Дахыығаноу Уата иуада,
 Ихааны иңеу, аңәа иеата,
 Цыаргы итәхәом ихы-иңә ада.
 Ибла хынитит, иенрххент,
 Ианахәент, ишааны ашара.
 Ибла хынитит, иенрххент,
 Иеенлеихәент, иенрхнент.

Ианаанprt иңенцүркүа, ишәкуа,
 Атыхуа рышәшөп иңылт итышәкуа,
 Абыжә-прыжә хәэ ихәуан ихәысгы,
 Аха имкынит уи Уата хысгы,
 — Араху иан еиллүргап... —
 Диадылент нара ашъқабы,
 Ашө нахатәнит аихаңы,
 Нас ихышәашәаз ахыртңы
 Ианықантца шыыжъ какалс,
 Измаңамыз Уата гуалс,
 Иеага аашытихт уарада хәэ,
 Аусураз — уа-а Уата хәэ,
 Зызымтуаз абригадир!
 Азырыкүәоушәа иразиу,
 Ашыац-бәйкүа аәза зну,
 Уи адагъ атла, азахуа,
 Иарчененеңт ашәахуа...

II

Рыбазашы шыакугыларц иәза,
 Иңәльбоуп уа амра өңа!
 Ианроу рымхкуа латса,
 Идращәонт, идращәонт, ихатса!
 Реага иркүү, иркъю реага,
 Бней, хаскыни, дылыли рәага,
 Җатынтрен ѡшытрең иртыхо,
 Ензырхаяу рыхкуа шытых'уа,
 Атта-тта хәэ адгыл иаахоит,
 Урткуа зкъогы ргу иаҳоит.

III

Уатең Натең — шыбыжъ ѿшшараан,
 Атла ашәшьыраң ауаа еилараа,
 Абъыы нацәа рыңаңса,
 Рнапы ааңса рыхуапыса,
 Аңаа налоу итахухуа,
 Рынастхашәа азахуа
 Зықуну атла еилачы,
 Иңәажәо итатәоуп ахуаңы.

Ната илхэо ажэакуа,
 Ихааует ихьшэашамкуа.
 Дихуацьшуам ла хъярала,
 Лгу назашам уи ибарала.
 Енцэажэарц аамта андырманшэала,
 Шэзыры, ишэасхэонт ирхэо ашэала.

Н а т а

Жэацы акуа икыдыштээа,
 Амхкуа анагоз икузэээа,
 Хафны еизент агулацаа,
 Хколихара аилахуылацаа.
 Ишалацаажээоз рхатэ ус,
 Сакут даант нара убыс.
 Саб убзиарак аанғашэент, —
 Ишызбоз Сакут даалиашэент!
 Ила ашыацьшь аағатцэент,
 Ипъсы ихулачуа дхэацэент:
 «Упъсзама, уаа Шэзарах!
 Упъха дигонтиен акашэарах.
 Уаа упъсзама, уара ииазааз,
 Еимаажала ирааజаз
 Упъха димоун дхэаны.
 Насгы ибзинагь ухэоны,
 Исзычхаум иансаха,
 Сгу цнажэонт абри сара.

У а т а

Нас ирхэазен егъырт?

Н а т а

Аус ихамоу рдрыт,
 Зегыы ркуакуа акыит оуп,
 Сурымтарцгыы ргу итоуп!

У а т а

Азэгыы дыстахым бара быда!
 Бареи сарен хажэа еибыта
 Ханықала ханкушахатны,

Хаибамжю хгу раҳатны,
 Иарбан интахыу нахъырхагоу,
 Уу змаҳауа, злымха дагуоу!..
 Сакут иоума ари иағу,
 Сакут гуағла ихуаеу,
 Аңқытә аамта икъацданы,
 Аңхара ианытдын ихъантданы,
 Аңгъя иамаз еизаны,
 Ихы иантала итсаны,
 Хара джашытоуп дыханифазо,
 Зегъы ицэймбүуп хара иқаҳцо,
 Идахыуп са сахь бгу брырц,
 Иара убри ала сгу иблырц!

Ната

Суацәажәарц сгу сыхоит!
 Аха абар, абар иңыхеит!..

Уата

Бгу мбраант, рхәа хабымдан!

Ната

Сырбылзаргы амца сакутдан,
 Убзиабара лент сгуацдан!
 Уи азыҳәан уара умгуамтын.

IV

Бзиа дшибо иамам ҳәашъя,
 И-Ната ғыша, лыла ҭашаша.
 Аус аниуа, ианикъю иеага,
 Иаархо, иаархо, еиҭа-еиҭага,
 Дөаҳо, иңъярцао имабра,
 Дашътам имч атәахра,
 Иаңцо дашытоуп ауафра.
 Аха Сакут иоуп абра
 Ассир эхәо иишәахшайа,
 Сакут злымха зшәахшайа!

V

Ағызцәа, пүхъяқа хталап!
Жәлала дмачын Уата наң,
Нхағык диман матуғыс,
Ибжыгомызд маза ахәс,
Хъзыс иман Паҳуала.
Ақуатса сибыто захуала,
Ихайтсон ипшәма ихәтәс,
Уи иуазыр-бжыс имахартәс...
Игу ишалаз ас дахътәс,
Ихашәалозгыс нақ цәахтәс,
Ипшәма иңдон мадатәс.
Ас дышықаз нас апъхәс,
Иара иенпүш иматуғыз
Дааиган, нағын хазы анхара,
Аха дырмоут урт ахшара.
Даара акыргыс игурғо,
Цъара азәи дроураз изырғуа
Ишықаз, зны рзакны
Хучык дубент дызықны.
Ахучы изыхәан «агу сакара»
Ишырхәөз ҳақухент хәа агара,
Агуара-агуара хәа иңсуа,
Ргу ттурғыо иласуа,
Дхантент ҳәацәкья «ашацәа»,
Рыгутыха наజент атаацәа.

VI

Уата данықала джыцәни,
Арас еилачыра ишыцәни,
Алаба имаз ахәа ұшра ата,
Акы згәамыз анапы аркрада
Ашыр-шыр хәа налышишын.
Арас «нииртәон, налеишшын».
Дааниуан Ната иара иңи,
Игурғыо инакутәон рлаба-еы.
Инықудыргон акыу-су!
Атарчен хәа акас-оу,
Уата икын ипшырғыруа,

Ларгы диштын дкур-куруа,
 Ирықтәнди алаба-екуа,
 Абас ихумаруан ахучкуа,
 Калтла иңирх'уан арасакуа,
 Насгы ахуаे ауасакуа,
 Цаңа ашоура анкашуа,
 Рыхкуа кажъуа игушуа,
 Ихумаруа игуръю уа ирыхъчон.
 Рышәштыра амрала еңлиғчон,
 Уа идыргылон ақыала қуацәкуа,
 Раангуга-сигуга ажәкуа, ацәкуа,
 Енкүмакаруан, ибығфуан,
 Хыла итәғасуан, иғығуан.
 Мышии сибамбар Уатен Натеи,
 Ната илхәөн: «сышты уа ди!»
 Дыпъхәзызбахент ехъя Ната,
 Даръыс еилкьюуп ехъя Уата,
 Иаб инижкызы иңи, игуара,
 Араху, ашәаху, ашъхагуара,
 Иашимтәзар нағирхашам.
 Аусуразы нара изы хуашам,
 Иан затә имоу лгу ңирхашам.

VII

Шәарах захъзу Ната лаб,
 Дақудыршәтәкьеит уи алаку:
 Ижәлантә зегыи идеизалеит,
 Ната азтазара лыдымалент.
 Сакут иакун, ихантәағыз,
 Бзыла хыла иқатәағыз!
 Имхәо «ибзиоуп, шәхаткы!»
 Ирылымтәйт, ражәа ацкы...
 Иааиз нахәеит нас Шәарах:
 «Иңхә данига акашәарах,
 Ижалантә зегыи шыап шилрх'уа,
 Насгы апъхәзызба дышимрх'уа!...»
 Инух'узен шытта Шәарах,
 Ихуда нахашәеит ақуараң.
 Ахәса рұынта неңдүкшалс,
 Уатен Натеи рус ишалоу,

Иаакумтзакуа ишдыршо идышонт,—
 Дара ирхэо нашоу цырышьонт.

VIII

Иаштыт амра афакъал¹⁾ ,
 Икағ-кафуент асаркъал,—
 Зегы арғыхоит изахауа,
 Ацаа аиарта зкуахауа,
 Гутыха змамкуа дгәзаны,
 Иабаз иамоу нағазаны,
 Асаркъал-бжыы иго ицарданы,
 Изәнатуент ацәа тәхатданы.
 Ибзары-бзаруа ашыржы шәапъшь,
 Ихьшызышәа Уата атәапъшь,
 Изаххәарызен, иңәлжо атәы,
 Изхәо саркъалла зәхәзатәы,
 Акъяң узиңдәом уи аурыла,
 Ашыкус шымта змоу курала,
 Агурға цәтъа игу амхүц,
 Хыла дбашам, ихьзым амхүц.
 Ибла итоуп алмас аимхүц!
 Маңзак енкуоу ихы-иңәы
 Иуанахәөнт ари ақаңы,
 Игу каҳауа деңцахо,
 Дықалом хәа дыббајо,
 Имацара даныкоу Уата,
 Длызхууент имыш Ната.
 Абас ибоит ахуцра зеазто:
 «Ипхәйс лзыхәан иан иңәзто,
 Абыржәнатәгы ачара ахазто,
 Длыззатәуа Ната длыкушо,
 Ишенцәажәо атых рыкушо,
 Иара аарцәка дтәаны,
 Гуразыла еимданы»...
 Ибоит абас асахъакуа.
 Аха, Сакут уахъ акуа,
 Гүхал хыла, иңәытцәу
 Игу икүтәөйт — иңәытцәу!

¹⁾ Афакъал — амырхуага.

IX

Инахагзалаң ағызыңда ражәабжы.
 Игөні арашәаңда раšeабжы,
 Ната лус еимаркзаап,
 Насғын лышта дтаркзаап!
 Дыңғалыуп лыфны абартса,
 Ирашәо рахы лыла еицарца.
 Дыңшуп уахъ ләйе мырхо,
 Лан илабжы лгу нмырхо.
 Уахъ аңара уи илтәхүп,
 Аха дабакоу, дтакыуп!
 Лгу аарла-аарла иқажо,
 Ашта дыкуп джаш-кыашо!
 Уата ибжоуп ани ахана,
 Ишқалури, аха ишқа?!.
 Лаб енлеңгом итоуба!

X

Иңдеңт абар мчыбжык,
 Итымфуенжытен иччо бжык,
 Енагы иччоз Уата иңы.
 Ифны даныкоу иуадаы,
 Даңхьонт «Ленинизм анбан».
 Аңсышәала изсектмырго нарбан?!
 Уата измамыз аңара,
 Аңарарадара арзыртахъ аңара,
 Джанатеңт абас ишыжәбо,
 Еилиргаратәы ашәкү ижәпу.
 «Сүс рәбейт, идиршент,
 Усоуп, аи, сыйкунырышент...
 Изаманоуп, ишхахун! Ишхахун!
 Дызгап ҳәигү'узар мазала...
 Идирны, ирымаз, ижхахун!»
 Ихазы «Көхъяка уқуацала!»
 Ихәент иңирны ари ажәа,
 Ари налғуент аңышәа.
 Ибригада ирманшәалт,
 Иаңымаашент амра ашәалт!
 Лус ирымаз нағашит,
 Имааның ихы рымесшит,

Ататын гектар ғынаражәа,
Иалгент, иалгент ағын-рашәа.
Аколихараа гурҗоит,
Реагакуа еиниркъоит,
Бжы Бубуала ура-а хәә үыртит,
Ура-а! — адәы икуфит! Ура-а! — еңтархәент.
Аус ирымаз рұя нахуртәит!
Абас ағырхатцәа раңхъаза еңтархәент.

XI

Аихабыра даара иңыршьеит,
Ағырхатцара Уата иңыршьеит!
Насгыы иғызызәа, нара иенпүш
Ишъакугылаз, дамырџенпүш,
Уа ситетуаз абирак қапъшь,
Ианырызба рұя нанахуагүш,
Иргелт, иргеит рұйамшала,
Абирак қапъшь хъзла-пъшала!..
Ара дрылам, дықам Ната,
Луада дығнатәоуп дгурғауа,
Симгариш хәә маңа Уата,
Уахынла өынла дұзырға.
Ахъхъахәа ачангур арахуцкуа
Ашәакуа анылцоит, енагъ ағыцкуа,
Лылабжыш иакулонит лызбы икуруа;
Дамоуп агурға, дамоуп дхуруа.
Лгу тұзыдаауа илыхъшүшәа ақышәга,
Игъежъуа икууп амца лкышәкүа!

XII

Раангуара тырқуак дымулан,
Дизцент уи Ната лан,
Лыпъха уи длыхуап хәа;
Иалхәент: «сымыш, сыхулъха,
Сыпъха шәқула дхыхыуп хәа,
Илхароу ма ныхоуп» хәа.
Акуркан хыиртлеит атырқуа,
Насгыы амелан акуркууа,
Ашәкү ббыыц ғны илиңцент,
Илыбаргузеи, шыта деңбидцент!
Аха башоуп, урткуа баша...

Иаххәозар иқатәкъю аиаша,
Үрт Ната илыхуом амала,
Уата иоуп лара лмула.

XIII

Уата ибъефра аускуа реенга,
Уата иңабаа ибъефра ианацас,
Мазаныкугафыс акомәар наченкаә
Джартент, дышаны фырхатлас.
Дызустда итухъаазго анкъатә «аенхуа»,
Игурфауа уи азы лабжышла?..
Ахата акум, ибашам утыхуа,
Уи аамта аниас, ианышла,
Угуанала иудаит «дбашам»!
Аха иудаит — дубашам:
Иеы цыр-шыруа икуабаны,
Акуадыр разныла ичапъаны,
Ибъаз-бъазуа аеңырха,
Амгуа наалапко амгурха,
«Аллах, анцәа уаҳзыңха»,
Ишиңирица амбырха.
Иеы апъинца иткъонт афакъ,
Атыхәтей итәз итоуп ишәакъ!
Игу икыду ақантыруаз,
Иңьеңишап убри збауаз!
Аңша ивкъонт, ишәышәүент...
Абас дышкоу еилашәшәүент.
Ехъа хтэыла Ѣхъа ищауа,
Дахъзом наштыу дцаауа.
Иаба, дабахъзон атоура апъижәац,
Згу итәз ахааназ адгыл ианышәарц!
Иалазырсуаз ажәған зхацәкуа.
Цақа изтәз, ирхая абиацәкуа,
Имлашьуа, игъежьуа акүцьма ахъубоз,
Икалаза адых хәа ашьабыста ахъыръоз!
Имбатәха нахылыуаз агыгшәиг рыңаабжъ,
Ашәакъ ахысыбжъ, алакуа ртарбыжъ,
Цыныши, гызмали, акачаан
Итәоупхәа ахырхәоз, ехъа ачан,
Уаа Сакут уаа Закуатла,
Ишәымбазон ишгылоу радла?!

Ианенізхауа абас мбатәыла,
 Атоурых изламхәац ала мбатәыла!
 Ҳаңбууазароуп политикала,
 Ари аус ишахутоу, кунагала
 Ишъакұгылоуп даара ахада,
 Мазанықугағыс дахъамоу Уата,
 Абирақ рацәә дырхыхәхәо,
 Зыбжы адунеи нахығуа,
 Икыдуп Ленин ипратрет!
 Еғырахьшәа анхағы Ахмет —
 Дыкуп иқъо ачажәла,
 Адунеи ирчарц чашәла!
 Лампала илшоит унадагъ,
 Комөарла итәүп ауада.
 Азтаарапкуа енкудырышоит,
 Ргу, рхуира еилашуа,
 Рхы азтаарапкуа иташуа.
 Згу аарла изқажо,
 — Иудыруазаргы уара иеенишәа...
 Иабжұмырыхын уеенкүк, улеишәа!
 Аполитика бзиоуп, аполитика абъяруп!
 Акомөараа шәоуп сыйғу, аполитика шөттароуп!

XIV

Шәзарах нархәом упъха дыхъчаҳәа,
 Ататын далоуп Ната аччаҳәа!
 Иарбан ари енпыш угу зырхатцо,
 Амра акупъхо уахына изазо,
 Енцәаза изызхауа ататын қато,
 Адац аналоу адғыл иқуатоу,
 Иағарыпъх абызькуа ижәпаны:
 Шәаменгурғызсон абас ижәбаны!
 Аччаҳәа иңых'уа ататын ианалоу,
 Ианыбжыатылоу арадкуа еинаалоу,
 Рыштыңақа ианыштыңау ататын «аткуаңра»,
 Аказарма анағу татына атхакыра,
 Агур ианахаңсо аттахәа еишъталан,
 Амра анакупъхо амашына шыңала,
 Аколихаңза рыгутыха ари ауп ари,
 Ариала идухонит ргүи-ршъамхы!
 «Бұзыңк иадамзарғы иқалом аbjыхыра,

Ма аркучра, ма сабала ашыхра,
Игуато ишахтэу, идырны ишмалыу, Агафра захрыроуп, уиоуп нахуалу...
Уата данрабжю абас анреихэо,
Ацэгъара згу итоу рнапкуа анреихэо,
Ната агуурьара лгу иантало,
Нас уи асахья лёы иантало,
Дацэыгъашьо дашитоуп уи арзра,
Аха леылзатом, науам агуамтца.
Уатараа ртызшэа Ѣаса иажэабжыны,
Акыта ианрылаз ицэыршэага хабжыны,
Ихыччакуоз асамыркул илх'уа,
Ехъя хатырла инапы имх'уа,
Инапы ианыртсоит рускуа.
Иаргы шэакъла дымхыскуа,
Сакут ибба цытэент, наргент ача!
Ишаасхэом ишэки, ма шалас!
Ианирта Уата хъзыс абъе,
Акомчар анирта жэлас.
Шэарах итъха Уата уатцэуха
Дигоит — хэа еилоуп акыта,
Дынкургалашт ататаа чоу хэа,
Сыла куадырла сибыта.
Дидырныхэалоит Шэарах амахэ,
Иреихэоит «итабуп шэыххэ згаант»!
Иашьеихаб Сакут амахэ,
Итхызар хунтэ дъязкаант!
Уата иан длызгүк'уан ататаа,
Абыржэы дэоушэа лымч ентаца,
Илдылтыхъалент лгула, лызла,
Имфацыргашт ачара ламысла.
Акыс наамтоуп ехъя амацар,
Иткьашт уа Дыгуа имацьар!
Сгу еитцасуа салгент шэажэабжы!
Акомчар, апартия намоу
арбъяжафас,
Еихымсыжъуа игалаант шэүлья ашэабжы!
Ишэйзгурьзарахаант шэйзкуу
ехъя мфас.

АДГЫЛ ЕИМАҚ

Адунең ёыхент, налтит аңә,
 Игурбъахуп ашыжы хышәшә.
 Абирак шытакхыит айең фырхаңа,
 Хара игоит игурбъо ҳашә.
 Айең наша ахъзуп ҳааңын,
 Үбри ақынта дықулом ҳаңа ҳампүн,
 Хколихараң ҳалгент ҳарашәэтә еңы,
 Цхыраара ҳңонт еғын аколихара ахъ,
 Амфа ҳакулан ҳашненуаз кыр анты,
 Ҳнейт ашә иңүзуаны нахъгоз ахъ.
 Ҳгу ахәяуа ҳнадгылт аңы,
 Ҳакоуп бригадала ҳшаны,
 Ҳеага цәажәөйт: ахача-хача!
 Ҳара инафуент уи абжын,
 Инымхарц ахаскын иңкәм,
 Ататыншыап иамоурц ңырхага,
 Инымхарц адгыл иңкәм,
 Җенини еизхарц ататын нырхага,
 Еихсыңызом ҳашәа ҳгу зырхатço,
 Еизхаяу иинеуент ҳаамта.
 Айең уаа иаңыргойт, афырхаңа шыаңын,
 Ҳкыдибаҳәала ҳаेоуп амарда!
 Азәи ибжы гоит: «убас, убас дадраа»,
 Уи ҳгу архаткоит, аеага ҳнаркъоит,
 Ажәған иңкъоу ахынта икахаау амра
 Абар ихалаңхонт, абар ахуы ихъоит.
 Еиха-еиха ғамта шиасуа,
 Иаңло иинеуент ашоура.
 Матак ақынта еғыиахъ ҳшиасуа,
 Абар иаангугаҳонт шыбыжъонра.

Аттахәа иненуент хеага,
 Алъзы хәа ихалтуент афарз!
 Хзыдгылоу, амата анфаага,
 Шыбыжъонуп, хгу итоул ҳтәарц.
 Чаныштахъ хафбаза хататәент ашәшьыра,
 Ҳахътәоу ихаракыуп, цәгъя икупшыртоуп,
 Амраташәарахъ иамоуп ахшыра,
 Ахаир бзиоуп, енагъ ҆ышакусыртоуп.
 Асамыркул ҳәо итәоу уаа-гуартак,
 ҆Джалатәоуп ишлуу ҭамадак,
 Хгу штихырц дханчахаент,
 Ирацәаны идыруент ажәабжъ.
 Акыр ҳаихәозар ҳайлалаент,
 Даакуپсычхан далагент ажәабжъ:

Актәи ахы

«Ишәахауама, дадраа, спацәа,
 Ицәгъазан анкъя ханасың,
 Адгыл хамамызт анхацәа,
 Иахгуахуан — убри халазып!
 Ажәабжъ ишәасхәо даара шәазхүү,
 Ишәхашәмымыштын, иқалахъоу акоуп.
 Ари еиԥшкуа ехъя ианыз,
 Идырны ишәымаз — ханасың ҭоуп.
 Убас иқан аишьцәа фыңъя,
 Ламшъатә ихъзын анцбы,
 Иашьеихаб ихъзын Гыңъя,
 Еикуршаны ирыман рианы.
 Рангы дыпхәйс хыдамызт,
 Деибахеит ӡишиысициәаз лъацәа,
 Аха ачајъя рыгзамызт,
 Инықулгон лхы, лтацәа.
 Илбон ауъабаа ирацәаны,
 Илаазеит ҆цхашала лыхшара,
 Ианаалыдгыла лъацәа еихъзаны,
 Иашан илдүрбон аңсшъара!
 Аус адыруент лъацәа рмахуә,
 Ираазеит араху, идырхант аңтара,
 Аха ридгылаө иңъацомызт,

Ирыман ф-уарталк мацара.
Аңааңа анейдтәалоз уахынла
Енбырхөөн ишхуартам адгылт аарымхуар!
Егынатдаа-аатсаант уала-тахыла,
Аха ишәөн дырфегъ рмал инанамгар?!
Атыхутәаны аиашьеңаб избент,
Мырзакан адгылт имихуаарц.
Имазгы азхеит, иназент,
Абри еиңш ажәгаты ихәент:
«Сашьенцби сарен ханихакуа хны
Ханыштылоз икыдгылан хханы.
Лашара ықамылт хус ахь ханцоз:
Итцахх'уан, нахцәуан ара.
Аихају къакъя хнапы итциакъоз,
Иуцэымжарын, уара умсит уара».
Гыцья Мырза диладан:
Иәны ианихә аху азы ишеникүшәаз,
«Ех, дгылт мыжда», — ихәент ирмадан
«Адгылт хамазар, нахауен, хашибеңикушәаз.
Ихаман ҳацаңуага ихианы,
Енкушәан хеы, хкуадыр,
Хшык хнахуон хажәккуа хъаны,
Хрыльсаауамылт хауа, хдыр!
Аха хахуартамылт дгылда,
Ихақуңиаант сашыа ииуз!
Дырфегъ абырткал ҳаекылда...
Ра-цәрала ихархап хымыз». —
Ас Ламшыатә ианихәа,
Рангы ліңаңәа ргу лырхатеит:
— «Абри сырбаны анңаа сшы хәа,
Исхәоз җалеит, исәзент!
Нанраа, наираа, естагалан
Атәымж ршы сгу иалан,
Ауаа нахърахтоз ха ҳаарыхни,
Апъшлапкъя дукуа ғыхни.
Анңаа ианханта ххатә мх'уста,
Шыта ихагхом ххатә быста.
Егъахтахым амал архара,
Ихамоу мачым, анңаа ҳаҳыимбаар!
Хара хакум измам зымхәара,
Аңыа аниба, ижалом етеймхәар!» —

Рангы илхәаз шәахауент,
 Йыңа еиҳабгы уи наципент;
 «— Амал ахтынца иңаухауент,
 Аха ижәдирла, хмал мыйзент!
 Есышыкуса шыуқ рыйгылаң
 Дара өйжәны илеи-фенуа,
 Убырт — амгуач, убырт азылач,
 Убырт рыйгылаң ханденуа
 Хаһыкүз сгу снархъуан,
 Схы сазбон, схы сазъуан!
 Аха адгыл абыржәы ианааххуа,
 Сымч нацлонт ижәабаны,
 Хныкүгылап хмаашьо атах хәэ,
 Ханхап, хантып, хчаңданы!»
 Ргу дырхатон згу гурбъоз,
 Атаацәя нацтыңыз «ахуура»,
 Иртигушьент рыйжакуа ирхъоз,
 Аха назгун акрура.
 Рем төуңан куаша-куашо,
 Мырза нашта интадыргылт,
 Дақутәарә Мырза даңзымаашьо,
 Уи өйрбагас инантагылт.
 Гыңыа акы мхәо, ажаакгы мырзо,
 Инамитпесент ағјара ахъхъа хәэ,
 Иуаңстә азиргуаған Мырза,
 Изыба интенпесент атта-тта — хәэ.
 Ибаргуыз ускан Мырза,
 Ачба дүззә Мырзакан!
 Мырза нақун ажалар р҃ызыза,
 Ажалар нара изы имакан.
 Ахтыриәрцәя идкуашалон,
 Ахәсахучкуа идлашалон,
 Енагы шәаҳәароуп ахтыни ду,
 Гула итәрыуот нахтынтау.
 Игурбъон Мырза нахтыира,
 Ҳара ҳала наңын атхаңьра:
 Енужыны икан нааңьтра,
 Ашә-аас ڄукуа, нас аүйра,
 Ал, ахъя, ахъаца,
 Адгыл ңызыла икъякъаңа,
 Иузенимымдо мчыбжы нашак,

Аккара имаз, намам хәашъак.
 Шарпъы-нетәә аишицәә аңгылон,
 Еиха цыышла рус надгылон,
 Аусура наңын алзынракгы,
 Ирымцәыз хәә инымхент ракгы!
 Рыңаубу шытызх'уз енкудышәент,
 Аңәкуа наархуаз аазкуаршәент!

Аббатэи ахы

Ишыжәдыруа, ашықус енкушо
 Ишненуа игурбъо ааңын аншо,
 Есымшааира аյхарра маң-маң
 Иацло ишненуа, нацло ишненуа,
 Адуңеи хнафонт ашәт какаң!
 Амрагъ таҳонт ишени-шениуа.
 Ахауда цыя ашәт-фөы алоуп,
 Уағы игу мыңхуы изыргурбъо.
 Анырхага матәа хиоуп, ендгалоуп,
 Адәы икулонт ауаа еңлыхо!
 Ашыаңгы азын нарканзаз,
 Иазхаует ехъа натәаза.
 Иркыңы азын намаҗаз,
 Ихәует араху ибакъаза!
 Аекуа ракузар иккыр-кырыуа,
 Ахукуа ирыкууп икуаша-куашо.
 Рхужә ńьаны, иңир-цирыуа
 Ашаку насуент енлагъежьеует.
 Адуңеи анышәт игурбъа-хумаруа,
 Зегыы ангыла, зегыы анңыха,
 Дныкулт Мырза ахуы, дкуаруа,
 Иканаңон азыршәа иеыхуа!

Аишицәен рани назхуан ааңын,
 Ирдахын иназарц рхәахъа.
 Хәаҳъас иримаз аусура акун,
 Убри ақынтар шыңжыза ашәахъа
 Инарыкүртәент аују рыңәкуа,
 Рангыы илнихәент лгуазхара.
 Убри аамтарыны ахыцәкуа

Ифенуаз алға иубон хара.
 Инықұгылт аишицә, инықұгылт рыдъиңшіліктерінде
 Рылғыл наархуаз ф-деснатынк,
 Ламшыатә ірееніт іцәмаа арқыл,
 Згушты тбааз наша аршынык!
 Ицәкуа акағ хәа инарықуентіт,
 Днықұгылт дцеабуо ахәссық хәа!
 Игу турғыо, игу хыниттіт.
 Ицәкуаты дрысуам атық-тықъ хәа.
 Иненцион ицәкуа бжызы-тарыла,
 Мыңхуы иршөн ын тарыла.
 Иашынхабғы тлак аакеиған,
 Ирхинон абыща, атқәған аандаз.
 Шыоуқы аакылсит абри енғышан,
 Шыыжымтәнаны, ан ашамтаз.
 Арт наанз ағырцәан,
 Дукгы туамызт, Абъсны инхеніжтіт,
 Харт иханішыз ұланхацәан,
 Мырза ихууцәан, нара наангеижеңтіт.
 Рейхә итахмадаз руазәык,
 Иәы аайхамк'уа зынзатәык,
 «Дадраа, шәара шәзыржагыузен,
 Иарбан шәгу итоу, шәзырхагахазен!
 Адғыл шыжәго шәықуаноума?
 Еуыу-уыны, асир аума!
 Аха ишәхарбап шәхаташы,
 Ихарблакъап шәркінта ашы!
 Еханда ҳааниуан зеты ҳалагзо,
 Ижәдір, шәыкүмцыр ишықамлазо!» —
 Ихән иәаиҳект дыбъяауда,
 Ацәкуа рышқа итциртлари.
 Лишыцәа ғылан итсаауда,
 Иқоу анаша еилдүргары.
 Аха атахмада иззаауда,
 Иакуиқтент зында дыкупъары.
 Аниха рыхха ауыбы днасын,
 Ауыбы азиғиттәеңт агустаны.
 Нас итаххект арт наңхарсын
 Нақ икуицары идарны...
 Ари Ламшыатә зны иңеншьент,
 Ихызы да нахуаңшынас иңхенишьент.

Атахмада нак днеңгүтасын,
Дырхың-хыңса хланцы днарсын,
Аигушә ааштиңаант иаангута иштәз,
Иалаикуцары ифуа иштәз.
Ишилшозала Гыңья дцәаан,
Игъежьуа икулент Гыңья итәған.

Изейбашуазгы ғыңья ракузан,
Згу еңшамхоз ахаңа ғыңья,
Даара реышәент, даара нафсан,
Аха дышэгъян, ижәдьруоу, Гыңья.
Ашыр-шыр хәа итәған никъоз
Иаңыл тэгъян иаңыхъашәоз.
Фажи жәафык урт ирзыңкъоз,
Рахъ, ираңең згу кыдъоз.
Ламшыатә зыңза реизыркүент,
Ари иоуп иашан ахада хәа,
Насгыы икурыңсент, уни именгзент.
Алаба икурыңсент атта-тта хәа!
Абри аамтаз тыла имфасуаз,
Еиликаазаап икәз ажәабжы.
Уни икамчала исы дшасуаз,
Аккара-шэгъя иштыңуаз атәабжы,
Ахуахы дыфуент аишьцаа рыхәлантә,
Еикуршаны нахъадиахалоз.
Уа игеент, игеент ибжы луантә
Ан арыщха дыңазгалоз!
Реенибыртент шыуокы абъярла,
Шыуокы енхала, шыуокы енгушала,
Ан арыщха аарла-аарла
Дфагылент ишгъяз згужета.
Нас артәа хәа дтәаая,
Дыфуа дыкулт спъяңаа рахъ хәа!
Изахаз хамции хәа имшааая,
Идәйлтит, идәйлтит зегъы уахъ.
Абри аамтаз тълак ашъапы
Ламшыатә днадгылт дкыңпаха.
Аха избууан Гыңья инапы,
Гыңья еизицион еизибаҳәа!
Азәы атла иеавак'уа,
Ламшыатә енгушә еимтәнрент!

Дыхәагушент иңи дақ'уа,
 Аха именгзент, исит, исит!
 Хы-хъчагада уака дрымтсан,
 Дрышармшент Ламшыатә згу шыз,
 Дынкарыйит агуак дрышан!
 Зәхы ашваршәзы аазәашәзы.
 Гыңға артқуа зегзы еилиргартә
 Дабакахыз дыкан дышны.
 Алаба иңкөз зегзы аиргартә,
 Ауаа архузауан ақуада рәашы.
 Алырра роут ағырцәа ус,
 Ауаа шхыңыз рышыразы.
 Уағы дымхент хатса, ңұхыс!
 Ху-ғык ахасәагыз айсразы,
 Рынхара-итыра рашапы ахышны,
 Икутит уатқәкъа ашыа каршы.

Адәи ианыкула ауаа ихыныз,
 Адәи мыжда ашыа зкуәз,
 Атқәған инақыон Гыңға иңкөз,
 Изгуамто дықан зегъ шызад.
 Зны икуәртит, еңа икуәртит!
 Икъон атқәған, ауаа иңкөзшәа,
 Ахәса иғылаз ирхәент: «унан, ди-ди!»
 Иңашыатәтқәкъан, акшара итозшәа.
 Ламшыатә исахъа уағы изенлімүрго,
 Дышшығушын дыхухуаза...
 Инаихагылент ихыркуа-сыркуа,
 Иңснырхара-иашытаз рыеқынца!
 Иан изәылтит ихъз хәаны,
 Иан мыждагы дығысаз үылшыент!
 Аха дықан ғиңғы таны,
 Иңғы атқыс хәа хүнтәка дикүшент!
 Дѣятәэ-бѣйтәуан иашы ұым хәа,
 Иахъабалакгы ашыа зыхтатаз,
 Иңынца, ила, иңи — дымхана,
 Гыңға, Гыңға зхы зымшатаз!
 Аусура иааиз ғиңғы
 Икуақуа-чакуа ас ианылба,
 Даҳан иңәйліт ләи азәа,
 Икалышпүсент лхахуы кылдаа!

Икарцент ағызцәа асакаса,
 Адауы нағызаз уа днандыриалент,
 Инатғылент иғызызцәаз тъаса,
 Ахурашәа ҳәо ахуы инағалент.
 Ифны диаган днықудыриент ихатә нарта,
 Ргу диархуан изахауаз икъыбжы!
 Дыпсытцәйонт хәа ианықала ашәарта,
 Ахәсахуцкуа изықартент ацәашы.
 Игутыха иөы иамырхәо
 иненкуипусент илацәа,
 Рлабжыш рېыхәхәы итәыуа,
 Денкуркыит икулацәа.
 Ари ажәабжыны атәла наслит,
 Изаха зегзы ргу далсит.
 Икурцент икулацәа хатыр:
 Шъардағ өыжәлент ишәацъхәацәаны,
 Акула бзия ддыртцәүарц ауа, адыр!
 Шъардағ гылан аңыраты иматуцәаны,
 Шәыла ихыркьент ағны наакушан.
 Ашта дун, адгыл нашан,
 Ашыаңа қартент ашта аандахь.
 Ашыаңа дырпышент даара шәтыла,
 Акуба аатцаргалт, нас абри аштахь.
 Ирыхиан акуба зында мбатыла.
 Егъгуантомыз Гыңыа данышыз,
 Аха ищәыртит нас ихъаакуа,
 Изиелмымро нашыа дышшызыз,
 Гуларақаң уа ифны ааигуа,
 Икулацәа дырцаңшыон дыштатаны,
 Ахушәтәғыы харантэн дизааргент.
 Дычмазағын даара ибууазаны,
 Аха даара ахушәтәғыы нап тигент,
 Дышабент ан ахгуаша,
 Иаатгушыан лыла баша,
 Дақушәазомыз акы ахәашыа,
 Ус дышкәз нааит ахуаша,
 Лъя даныржуаз ағәхәара.
 Еизент ажәлар тәә змајамыз,
 Уағы дыжамыз аңыра захәамыз,
 Иаңын зегзы аңыбарара.
 Гуаран уны аеы ыкургалт,

Ирхәент ауюу, рыбжы ыңакны,
 Нас аңсыз жархы дәйкүргалт,
 Шъардағ тәзыуан рүсүрындычны.
 Ахәсахучкуа иккүйз-кызыуа,
 Ирәыхәхәэн икон рылабжышкуа.
 Икулаңаагын ргу интасуа,
 Итәзыуон зөгүү еилаңыруа.
 Аи дәзызызыуан згу былуаз,
 Дылцээзүт лычкун ашениңхъыз.
 Алъа дабаңкоо еши иңыруа,
 Анышә иагент ләңа ихъз.
 Иагент адгыыл игүтүхакуа!
 Ицәент ихъз, акы иңымхакуа.
 Еихымсызькуа инышәнтра
 Ахухуа хәа апъша ныкусуент.
 Иаргубзың'уа саба акумычуа
 Алъаша хаа наңссоит.

Ах түатән ахы

«Ахаңдым уршыр шүждөнүү».

Ишәасымхәац арт зхынбаркъаз,
 Агырцәен арти зхынбартәаз,
 Ари шихароу Мырза икүнтәаз.
 Гыңыа инрүхуз адгыыл Мырза,
 Ишитихьюу атызшәа хәа ак-мырза,
 Ант агырцәа идирхузазаап.
 Иреихәазаап ишаархуахьюу рымхәари,
 Итабул хәа урт хырхузазаап,
 Даламгей үамал раңаа ижахәары!
 Урт дырпышхаган абрары,
 Дқылышуа абыныч иритомызт таха.
 Аус шыруауз инзаалон амрагы,
 Уахынла иркүн рыраху рішаха.
 Акунамгакуа рыхьюан маза, аргама,
 Иааниуан кыргыз-ичхауда.
 Аха Мырза амца наиргама?
 Мырзакан изхәаз «ничего!»
 Хара змадамкуа изләзүз,

Амшә абъың нацытқъаз
 Енъш ирызнымкылент рычхара.
 Ашәгъа хүң Мырза имаз арышхара.
 Әңтә наархуаз азәгъы имыхуент,
 Ағырцәгъы баша ихырхуент.

Дымпъсит Гыңға, дымпъсит деңкухеит,
 Мызкы дышттан уи нахъаны,
 Ихура далтит, ихуракуа Ъеит,
 Еималт нахықаз ищәакуа ръяны.
 Аха имъеит игуы ахуракуа,
 Амца енъш ишроуп игуақракуа,
 Ихы кны ифны дұйабоит,
 Иан лмыткумабжы құтәом атыхуа,
 Иан деихулахант, иан дұйабоит.
 Мырза дақутәоуп дкуаруа неыхуа.
 Гыңға идыруеит зегъ зхарас,
 Зегъ зхароу Мырза шиакуу,
 Уи игу итоуп Мырза, игу арас
 Икунаа ибарц, аха ианакуу?!.
 Дызтакыу иуа, ифыза,
 Иархәоит «уақут ашыура,
 Ханхъзап аи, ала Мырза,
 Хагъатынып уи ихура.
 Уи душырып үтәғанагу ықудаап,
 Уи душырып изып унхамға,
 Аиҳабыра уркып, удырззап,
 Иахыпрым ускан ас уғны алға.
 Ираңауп ажәлар ари енъш зыхъуа,
 Ажәлар тоуп ацъаханым.
 Ас иқамлои хәэ зөы еихызх'уа,
 Иумбои мшән, Аңсны ианым!
 Зегъ ханиңылап, зегъ ханиңәкни,
 Ҳхакунтраз абъыар штаххып!
 Ҳаңыллатәкъя нааниуа ахә-кны,
 Амуча аргуақцә ахәнила ианаҳхып!
 Адғыл ҳаурц хара иханденуа,
 Кунамгарыла ха хабжъамзырц,
 Инибамыртәарц нааниуа-итпениуа,
 Ацъажәлар аи, ацъажәлар мгуақырц!
 Рынасып ұыц жәлар азгурбъо,

Дара наадрых'я рхы наадырхуарц,
 Ехъя амгуач ргу дзырхъя,
 Дынасыпъдаха агута дыкухарц».

Илхеирштырц нан лгурфә,
 Енкуитцаэм рацәак илахъ,
 Дытәагушуоп нара зымфа,
 Дтәыуа дтәоуп нан егирахъ.
 Абас ишықаз лиә ишықус таанза,
 Иангы диасит, агурфә дагент!
 «Цынат дцион лиә ипъера лбаанза,
 Дзыпъсгушъар» хәа ауаа ирхәент.

Гыцъя дааниуан ус дыхтәамкуа,
 Игу тәзан шыя կуакуала.
 Аха игу зыңза ипътәамкуа,
 Игуакра ихынгонт дышзахуо ала.
 Имоуит иициз ираху гуартә,
 Ипъшаант Мырза урт ргарта.
 Ащхаражәәф дишьтит Гыцъя,
 Изирхынхәырц арахъ имал.
 Иаакаинсан Мырза өүрчча,
 Исыкүм, — ихәент Гыцъя иуал.
 Уи оума, дырфегъ диамақаруан,
 Сыгырциә ара ихиртәент хәа!
 Ибаргузыз дылахумаруан,
 Дызхыччоз рацәак дынихацәент хәа.
 Гыцъя Мырза данибалакъ,
 Дшанхон уатәкъя ахахә сипъш дшәны.
 Алашара анимпышцаәлакъ
 Игуалашсоң ажәакуак ихушәны.
 Агуакра имру дырфегъ ихытәам,
 Инасуент рааигуа зык,
 Убри енпыштәкъя наргы дытәам,
 @натакахъ инхаз азәык!
 Итахым тынла адәы акулара,
 Уахынла дцоит нықуара,
 Ибонт енлашуа азыблара,
 Давоуп Гыцъя азы ақуара.
 Ахъхъя хәа ахахәкуа еидыкшало,
 Енхымсыыъзо игонт азы-ашәа.

Үназызырең ахаяа ишалоу,
 Иахәо үзүшьап амазажә.
 Адәкуа хнағонт асы қуашза,
 Аңша әр аргонт ашәйшәйбж!
 Атсаа наршәуент ауаа ршыап ашта,
 Абжы аргом аты алакъапш!
 Гыңыа иускуа дарызхүц,
 Ағең аргон ихапъыш!
 Иашарала амра ңысала,
 Раңзак сыйцәп хәа ишәөшәа,
 Адунен ашьшыхәа нарғышыуонт.
 Уи азы нахдәаргы еғъя ажәа
 Иңэлашароуп, ихуашыуонт.
 Аиетәа анкъата ианыцәа,
 Амтәйжәфа еитнах'уан азыцәа.

Ицион аамта ехъа уатәы хәа,
 Иштыан Гыңыа ах-тацәы хәа,
 Уи икумызт ахатыр,
 Имаңзамызт ауа-адыр.
 Абас дшықаз акыта иналғит,
 Гыңыа «аканамистра» далоуп хәа.
 Дағылатацәкъазаап, диалахәнт,
 Иzzырхәэз ақуара давоуп хәа.
 Ани Грышыя ағырцәа риңа,
 Денішхазаап амшын ацәкурңа,
 Дұрытәазшәа аиха артәала,
 Деилахәзан уи ар маңзала,
 Дағыбыуацәкъян уи гуатала.
 Дыбзары-бзаруа, ех, дшәаңьшхеит!
 Ара данааи ус иажәабжыхеит,
 Излаказ ала Грышыя ипъшра,
 Исаант хәа аамта Гыңыа ишьра.
 Аха ҳаңышызар ус акумхеит,
 Енғызыцәахеит Гыңыен Грышыен.
 Иңзаршыон ажәлар «аибәцәа»,
 Абас исирны ианеилатцәа.
 Аизаракуа қартпонт хәа саҳауан,
 Ухалал хәа саргы исархеит.
 Цабыргыуп, срыйлаларгы қалауан,
 Аха урт са сыдагы еитархеит!

Үс хшықаз, хшыпьшыз,
 Гыңға дтаркынт хәа ҳахант.
 Шықус иашак аныбжысы,
 Инаиархәан «иуфаз ухааант»,
 Денсаант арахъ даныршыт,
 «Шыңа, ма ихы идыршт» —
 Имхәен Мырза Мырзакан,
 Ашәара нарзызон изакуан!
 Уамашәа икалеит ауаа еилатыруа,
 Ехъя уатын хәа акы назыпьшын.
 Ауаа ықазаап усла еибадыруа,
 Атыхутәаны ицәкурғеит амшын!

Атыхутәаны ишины итқуашит!
 Үрыстәылан иакынт амцаабз.
 Уахынте амца арахъ имәасит,
 Гыңға ўиттіт убыскан «аа, абааң!»
 Шәгыл сөзыңдә, шәбәңвар шытынхы,
 Ахакунтразы иштаххып хабәңвар!
 Абарт аргуақцәа хрысны иңүхны
 Икуаҳрыңқыап, хамч хамжъар!»
 Абрыгъ ихәеит реенбиртент,
 Идырлашент амца хыртит.
 Кур-күр-күр хәа! Кур-күр-күр хәа!
 Мырза нахтны иажәлеит амца,
 Нас инахан ашә анөйрхәа,
 Исаса ианахеит Мырза ауағ-аңа,
 Мырза еиңш шыардағ ирылгент.
 Гыңға иштихынт абирақ қапъшь.
 Игуръю-гуръю хадәкуа ирыкуғит
 Абьең хәа ииенуаз абьеғуаа рашәабжъ.
 Енкуқантаруазха абңарла еибыта,
 Ицион ирыкутәан атес тоубанкуа.
 Урт дикуанды, урт папыда,
 Ирыпъшыон амцаала аханкуа, аханкуа!
 Раңхъя игылаз Гыңға иакун,
 Абирақ қапъшь Грышыа икын.
 Уи абирақ қапъшь еғья ұза-акун,
 Иңшән исирха, иңашшатәын!
 Адунеи иаҳысит Ленин иажәа,
 Хара хұында иаант иғуръю.

Иара убри ақынтар иғурбъеит рашәа,
Длашоуп Ленин адунен еимызкъо.
Адгыл ҳауит уи назгуак'уз,
Уи нақүзтәоз зыпхзаша!
Шьала иштыаххынт цьала нааххуаз,
Шақа ибзиоу намам хәашь.
Изит, изит адгыл аимак!
Хақуп ехъа зегъ ҳеенбарк,
Амазаныкуга ф апарт-наченка,
Афырхатца Гыцъя иоуп.
Гыцъя! Гыцъя акыта ареенга,
«Ох, шыры гушьба!» Аныхәа ехъоуп.
Хус ҳнадгылап,
ихагымкуа аеышәара,
Хабжы ҳаргап хара
иннафратә иғацаны!
Анышә еимызкъо дытталартә
хәба ишәара.
Агу дыкүхархап,
дзымщәажэо
дәханы!

Река, 1933 ш.

АЦӘЫШЛАРДЫГУ

I

Ацәышлардыгу даағархасын,
 Сзырщак'узен, уеизгы ехъазын
 Сус саҳъзонт ҳәа игуахууа,
 Үи деңтәәент дтахухуа.
 Ипъхәыс Сарика тира ҳәа
 Лыжкуа дрытсан чира ҳәа.
 Ахәаракуа еибариөон, ажә үызуан,
 Ажә-үызбжы ларен еисон.
 Лныга итачуан ахш ашәах,
 Лнацәкъараракуа ирахәо, арка шәах,
 Акукуыхәа дахон ажә ақыка,
 Итәуент убама, абар лныга!

II

«Уабақоу сарыыс, ох, шыыр-шыыр?!
 Исзычхатпәкъом сгу шыр,
 Уаан са³ сарыыс, уаан са сахь,
 Студкыл-схидкыл, уых, атәах!»
 Арахүшкүа ртәүуа ипъха Тара,
 Ашәа акулхәөн үи лгынтара.
 Лыхуда ихыртар, нас наахыртар
 Ирызәылтуан шәала ларпъар!
 Илыпъсыхуозен, унан, хгуаша,
 Дабатцабгей ларпъыс өаша?
 Ирызтах'уада Тара лаха,
 Аус руазар зетың абиңа.

III

Ауа аус руент ор, хыи-хыи хээ,
 Ицээз дыщауп, ахыи-хыи хээ,
 Аха далтышт ицээ, абар,
 Альхзы хээ абар афар
 Илгца, читуент азыу хээ,
 Ацаргын енбаръырт адру хээ.
 Ацэышлардыгу нас дэыхеент,
 Ила ацэакуа ӯуазха иеыгүхеент,
 Уаткак, фык ифны днахуент,
 Аусхэартахъ нас днеихеент,
 Ицальжэөшээ адгыл жэпара,
 Днеиуент Ҿашаала имацара.

IV

Акуара лтысны ахуы даётлт,
 Уа да��ылан Чыка ачалт,
 Асаба ишьклач ишьтан ишьтахъ,
 Цэгъя ишоуран, аи шыбыжышьтахъ.
 Акамбашькуа ирымъюз ахээнтээ
 Иакутэон Чыка ихы-иёы ацээ.
 Уа шьюуки иркын аклакут,
 Урт клакутла ианыргуртэ,
 Ахахэкуа шэыхкуа еинишэжьап хээ,
 Ихусхуашээ иргон анышхуаръкуа.
 Альхалкуа рыла азы фаргон,
 Аарғара цэгъя абас имааргон.

V

Ацэышлардыгу, уаанишь Чыка хээ,
 Днаицхълан: — «хиаченка хээ
 Ихамоу наэбаз ӯацатэун,
 Хамхкуа зегъ латкатэун.
 Акуа назыпъштэым хээ рашэхэароул,
 Ататынкуа зыла еиташэхароул,
 Ман хээ эхэогын джалар,
 Ара нусырбарым уи ихабар», —
 Ихэн дандэйкула х-Чыка,
 Уа дааникылт игу арчыга,

Насгы амцеңпүш деңбакын,
Ари наңеңхәеңт, дыщакын:

VI

«Хаи, ишиоухаюн Ақышлардыгу,
Жәала иаурсуеңт аپшатлаку!
Абар илаһтәеңт, шың абар,
Ара ихамбоңжытең уа үхабар.
Ағыны итәуп: үңхәйси, үңхан,
Ас ишхуартам иумахан?
Үрт ара иааир иратәами,
Үгу еилгарцаз иаамтами?
Үұлагылан хгу еңцых!
Абъефи аашьен гуаң, еилых.
Ас үқалозар уара үстаж,
Башоуп, нақ акуара итажъ!»

VII

Чыка дгуааны ас анихәа
Икунагозең нас ари хәа,
Ила хпышуа, кыр дыпьшын,
Игу итәлан, нас даршын:
«— Уан лгүңхәйхш үқышә инкумбаң,
Нас иубазшәа уара уағимбаң,
Уара уаңаңхант са «сystаж»,
Аха иңажәап уи үңашы!
Аизара хаур усырхәаңәап,
Уи уагъабжыап, ухнартәаң!» —
Арығы ихәан нас деңгугуачы,
Хыхь дныкугылт ахуаты.

VIII

Лусхәараң дааит хәа, дааит хәа,
Игу нзырхаша жәек шәымхәаант хәа,
Ақышлардыгу ибара иднархәеңт.
«— Хаи, анаңылбент, хадгыл фент!» —
Ихәан ирыцкөң иңи чаврала,
Имгуа рұылт, ишәпоу ғаҳрала.
Иутахызуен уажәы Гыедлач?

Пүшумা иутахыу? Аи, утхасы!
 Аус уундаз иугарын,
 Уара алахызыңғы «кагырын»
 Ехъя зегъы аус руеит,
 Уара узәузен? Упсугонт!»

IX

Умыцәхан хәа нас Гъедлач,
 Даалацәажәеит уи ихаруы:
 Ахшара шимоу ирацәаны,
 Амла ишамоу инирцәаны,
 Аха ара наабо Ацэышлардыгу хәа
 Ажәа акуирцалт игу адыргу хәа!
 Игуанала -егырт драбжьеит,
 Уи бжъаразма, дыреаңышеит,
 Нас аколихарах сцоит хәа,
 Дқыалы-къатеуа дәйелцит,
 Гъедлач рыщагы ддырзит.

X

Ақытсовет аихаб Быта,
 Аус азиуент, даара иқыта,
 Аусуразгыы ихъым гуда.
 Акуа ауазаргы тұхал хыла,
 Еилих'ум өынла-уахынла,
 Аха имоуп уи гра дук,
 Уи изнықуцом ихатә хәатәык!
 Ари Ацэышлардыгу дизымщаакуа,
 Хымш дтәазаргы аәбар Цакуа,
 Дырцышы димоуп шәкуык қамцакуа.
 Иара дизішуп уи «ашәқу»,
 Шәпхамшыон ари енпшкуа анышәхы!

XI

Аколихарах сцоит хәа Ацэышлардыгу
 ижъеит,
 Амфахуаста данылт, уи ала дыкушент,
 Алагы именишуа, фыңк ашта дталт,
 Пұхәйскгы дипылеит, ихәазон лкалт.

Ахаңыц енхакшо ақыпъ-қыпъхәа,
Амтқуа скусап «ам» — искып хәа.
Ала ианагуахуу аңы шенхакшо,
Абас длацкесуа, ибла ыркуашо,
Нас: «бышпәкоу сымыш Пыча!
Бхатца дыкоу, бхатца Цыңьа?» —
Ихәан наакартсан урт уа түрчча,
Абна назмент урт ағыңьа.

XII

Ацэышлардыгү арас хәажәтпас,
Ианеизигоз — Пыча, ажәпс
Ашэткуа еизылгон хәажә — изы.
Арас шәйкүни, уа шәенсү!
Фына, фына, фапъа, фапъа,
Абна иңәйткөйт уа ажъағъа,
Егъа сымыргы иди дрым хәа,
Ипъо иленеүит адрым-дрым хәа,
Аха инаңьшин антахәэтэ!
Пычараа абент еилахартэ,
Ас ианаба аңьашьатэы,
Нас иарласит уи ашьапы.

XIII

Амәа икун бга дук куаруа,
Абна аевэто, атыхуа рхумаруа,
Алымха къацккуа ирмақаруа,
Аха инаңьшин антахәэтэ!
Пычараа абент иенлахартэ:
«Икәшәтпөзен ақыафыркуа,
Абна шәйлоуп шәара ахәйркуа.
Ацэышлардыгү иусырбап хәа,
Ахымзىй иашан иусыргап хәа,
Ахәйнтибә утахап, ан агуаңъ» хәа, —
Ихәан, нас инкылахуаша
Имент абга, зхы лахаша!

XIV

Уи ианыкупъял Сарика лгуара,
Митэ җалент хәа илоунт агуяара,

Икоузен хэа нас дцаант.
Ачы еимнахыит абга тэаант:
«Икны исзаабгозар бара барбасть,
Жэак насыштуент нас ба-бымъахь».
«Акы моу, иумаз зегы скуткуа,
Уалга, уалга, ихэа ухэатэкуа!»
«Ацэышлардыгү, ан бхатга,
Пыча дима, Пыча лкуатга
Аи, ибасхэо, исхэо уи оуп,
Арас рытажь ицаноуп!»

XV

Сарика уатшээья дшанхеят,
Ари ажэабжыгы пъшахеят,
Пъшатлаку-уртха наасит, наасит,
Азэы игутасит, егы иөасит,
Ехъабалакгы ари альша лент,
Ахэса рпъынца еинднакшалеят.
Цэгъя наркарент, наараацсент,
Аимхэа днархыит, наремхеят,
Цъара иткуацит, цъара ихысит,
Арпъар шяахукуа иралацаакусит.
«— Изыстахызен, нах ҳахтэаант!» —
Лхэн Сарика нах дцээант.

XVI

Дыбууан Сарика мчыла:
— Пыча съылган қамчыла, —
Лхэн, иштылхыит лжамчы,
Насгы иёлдит: «наажэг сесы»!
Альсхура ахыкэз урт ркытан,
Уахь дценг ари деибытан,
Пыча длыкушаонт хэарада,
Уа акы қалашам чараада.
Ахэсакуа рыхкуа неидыркылсан,
Рмыткума аркако еидыкулон.
— Сеини ишэхэала, шэйщакла нас,
Иаххэалап хэа шэзакуаназ.

XVII

Сарика дленины уа дрылан,
 Зымгуа ынчкуаз крыйфарыла,
 Нас баала хәа уи ҳатырла,
 Дныцаргалеит Сарика ашьаңа,
 Иказма-ба, уа ача-ба?..
 Быстен чыси, нас акуаци!
 Ашия аңасал хәа ишәмхаци!
 Абастәкъя иказ лыла иабент,
 Нас Сарика днахатәйт,
 Аха данынаңаш акаамет!
 Абар дахътәоу нырцәка Пыча,
 Шытак исирхеит арт ағыңа.
 Сарика илтөйтшәан ләатца,
 Тәка идәйкулент икукуаӡа,
 Лиапы акың-қыңра азтыйсит,
 Ас дышықаз ҆ытк аатит.
 Аишәа дынкүпъалт, уи дахылъеит:
 — Икабдәзен, хәи, аңыбымбент,
 — Бхагакама, — хәа уа Гыд
 Иенриз кажыны уи дикыит,
 Аха деңхеит Пыча лахъ.
 Дырзынкылом ғыңа «аллах!»
 Пыча акучышы еиԥш дшәаны,
 Дтәан дгубыны дыхшәаны.

XVIII

«Бара алаңс, акахлы, —
 Тышен, гуағен, аханы —
 Схатса дбыман шәшүртаз,
 Икашәтәцәкъеит урт цәарҭас.
 Схатса, ҭхатса дыбгаజеит, —
 Лхәан дақумтۇз дыхәхәәзеит.
 Нас ашьаңа дытсыргеит,
 Пыча лусгыы ытабгеит.
 Ари нахашт шыңа атәыла,
 Ишәа хылтри Пыча лыла.
 Ахы ҭамшәен рҹапан,
 Арт ианас абарабан.

XIX

« Уаауа Цыңъя, уаауа Цыңъя!
 Сышъя лырзи сылхәйс Пыча,
 Заку хымзұыузен сзыкулыршәаз,
 Ех, ишпәалуи уи са сгуалс?!

Аус зуанеи есымша,
 Шытта улыдтәал, учапшыя.
 Хан, сышықакушәен мышмыжда,
 Зегъ са исхыччоит уажәшты.
 Аколихараे! сыла хыстыры,
 — Дыңхамшъазои ари ахымдыр,
 Аччарху Цыңъя, — рымхаауен?
 Хан, сзыкушәазен, науауен!..

XX

Амла ихаштын уи дағыуа,
 Абас иңөон дегыгунқуа,
 Игу қажко татын лфала;
 «Лыхуда хыстәан аиха-фала», —
 Ихән уи Пыча дылзытқьент.
 Аха ари иңәаз дарбәщент:
 «Сара ушып, уи мариуп,
 Ацэышлардыгу нас уи ноуп!
 Амца уакутан уиблып,
 Хыхъ укнейхан, уихурлы!
 Уи дулғап», Пыча ианқылт,
 Цыңъя дшәан уа дааизқуент.

XXI

Хатен құхәйси енагъ реимак,
 Шәгу қынатқаазар, шәанылен-фенлак
 Ишәхаштышт, нағхъю шәарт ахымдыр!
 Ацэышлардыгу уи ахымдыр,
 Икамчы книжын, иржәйс лахъ уых хә,
 Закузеи ибуз, аңыныш хә,
 Дандақула уигы днапқьент!
 Аха Аңәышлардыгу уи дипқьент,
 Уи дылменгзент, дирқамчит,
 Нассты дгуағзент имгуа чит!

Дыбыарп-чарпұа, иерыххаяу,
Дакуиршәаңғысент уи уама.

XXII

Аңзыштардыгү дзенпышроу шәасқәан,
Нас шылтагарқаз шымца шәфатхан:
Аизараңы уи данцәажәо,
Жәек қалома уи иәамшәо,
Ихәонит: «Анкыя аамта шуан!
Саргы шәақыла сеибашуан,
Ашәақыуа хысузан атықъ хәа!
Сөәжәкны ұыстуан — «аа, зық» хәа!
Ахы ашәышәйбұз митәха игон,
Ауаа қахауан, интәон.
Азәыр ибозма сыйсра-сызыра,
Абар сахырхуз, аа сыйтра!..

XXIII

Сара икусххьент схы аңыка...
Ехъа уұшыр: Миха, ҆ыка,
Иссаңғын арт абаңкуа!
Хант, шәара, аччарху — абаңкуа!
Сара исызхәозар шәнен-шәаан хәа,
Аус жәуыроуп шәара айең хәа!
Сара апартия, шәқыта надыу,
Исырто ұышәшшоу сара ашә-ду!
Сыңғыа шәхәозар шәарт аәара,
Шәемсырлып зегъ буара-пара!
Нас уара нацәхаз са систаж,
Стасны ипъизжәап умгуа аңашы!»

XXIV

«Иұтахыузен нас уаратәкья!» —
Ихән интент ҆ыка авбаңғыа...
҆ыка дғылан, уи дизхъахәын,
҆ыка дшәомызт, ҆ыка дбьеңын!
Дмыщакжакуа, иажәа ұырхас;
«Аңзыштардыгү, аан уеырхас,
Аңыка ыкуххьент ухы акан,

Арыгъ адыреңт хзакуан.
 Ехъа макъана уханихабуп,
 Үсесимзар, ажәйтәраз итабуп! —
 Ирхәөнт нахъатәиаз «отвечаи»,
 Инагзатәүп, ататын, ачай...

XXV

Хкооператив уара иуғиңушәа,
 Аба иренбұу, аи наңхыужәа,
 Үшзахуола уахынла-еынта,
 Үғынықа иугозар хашыла,
 Ажәлар рыхәса урзышәарыцо,
 Рту пъужәозар уажәа ргудцо,
 Ражәа ацкы рамхәо уесырпъагъан,
 Үкугылоушәа уахны Сакъан,
 Сылоуп ҳәа апартия аханы,
 Үдгыл уакуша ихкааны,
 Ас ахәоу нас ха ҳжыхәа,
 Үзенпъшра партиоу аиаша ҳәа?..

XXVI

Ас аниңдәа Ҷыка аиаша,
 Икутәент наша шыок ргу ахуша,
 Ағынықа данца нас уи ауыха,
 Ашышыңдәа днеини иан дмырәыха,
 Ари ишәасхәоз зегзы нөйт,
 Ацәышлардыгу, уа убзаңдай!
 «Ағыны Қапъш» ахъ ифымда абъынц,
 Ацәышлардыгу, абар дахыыз!..
 «Ағыны Қапъш» дәйқулент ипъыруа,
 Ацәышлардыгурда нахуаруа,
 Амтәзыжәә ақыонт ашыр-шыр ҳәа,
 Абыеғуаа ирхәөнт: «ох шырын-шыр» ҳәа!

Akya, 1934 ш.

КУАТАШЫ АҚУЦБАЛИ

Ари наңхъо сымза, сымкула,
Уаакумтұзакуа ҳаамта ныкула.

I

Сыңхъарца уласы, сыңхъарца ушәышәсі,
Урахүцкүа дрынца Куаташь абыржәсі:
Зегы дышреиңбым, ყытқык дышреиңшү,
Жәйтәрлек өарылек ихата дешеңшү...
Хаңда рерашья! Хаңда рерашья!..
Куаташь идагы ипхәсгүй Какаша,
Ушәышәуа ихәала рынхаша-рынтышья.
Куаташь имоуп хұфык ахшара,
Оғыңға жыңғауп, руудаға агара
Дгароуп, илбом апъсабара,
Ахә дгартышт шытә абар, аа,
Куаташь дғылоуп иңаңца рхәуа.
Уненіш-уааиш хә назархәо,
Оғыңға есыргын еилыргағыс
Дынарыпхъонт уа Куаташь.
Днахуашт уа иарғы ағыз,
Ажаакуакғы нас ихәашт.
Чарахъ цагоуп уи иеыхуа,
Ачарағы имам ғызыхуа,
Иажәа даасуа уа дысирхонт!
Ағы ахырпсаагас иажәа инрхуонт,
Инамырхәон нас «охо-хон!»
Дымбыруен уи, дымббајон!..
Еиха деңғыуп уи Куаташь,
Апъша ықушәшәо ихапаш,

Иұымта аниба имараны,
 Әқалоит, иашоуп дқараны,
 Аха дытынчхонт ихата.
 Игурбьюит ускан иғнатада,
 Цәымзала иғены ирлашонт,
 Иғъха нағъхъа диркуашонт,
 Ичкүи изхытуа бжъ-шыкуса,
 Ихъзыртазаан уи Куагуса,
 Иашъеңтىбы гызы уаан хәа диағъхъо,
 Еидықушәало анбан нағъхъо.

К у а т а ш ь

Балга, ибхатда бқасы,
 Абыста ҭахуа, бласы!
 Сығаз үзыбашыу ахъара,
 Моу банаңылбейт, аյъара
 Сышкүз ехъа чағъада
 Иңаңайт, ибымбои, сыхъата. —
 Куаташь ипхәйес ас ианлеңдәа,
 Лұыс ҳталқынит аҳаан хәа!
 Илдыруан лхатца илеңшәа,
 Убри азы иласит уи леңшәа,
 Дириңцакынит намысада,
 Аха ианылтцеит лбыста,
 Рбыстен рқуди инахатәент.

К у а т а ш ь

«Сынтаа гызмалк ҳаиқатәент!..
 Ари ақуд хәа ибчапъо,
 Атааңзамоу, иңабо
 Ирфом ас ақудымща.
 Быңтамхәа ианкыдсымтада,
 Хәи, арыңха, иауауон,
 Бұғағханит, ибымбон?!

Қ а к а ш ь а

Быңцакы хәа Ѣұкы суқын,
 Аңыза сцәагхеит, сыйцакын.

К у а т а шь

Избози мшэан, бейлагама?
Хай, ишъяцэгъоу абыста агъама.
Хай, аўныш, акъафыр,
Исычхахеент ехъа акыр!
Быжъы адунен насырхап,
Бабатсалон — ибызырыфап.—
Иланштит аишэа өыцхашэа,
Игент икүгылаз ихуасхуашэа.
Дқыц-кыцъуан, Какаша драцәан!
Илыкуирхон итачкум ратәан.
Куаташь, ишыжәбо ижәға киент,
Аха «канцэа имтоуп», дымкшент.

К а к а ш а

Асир збонит, уцхауент,
Есуаха уађьеент, уцхауент,
Егъкалцомхэа афын апъхэыс,
Егъыкам цүшшьонит афын аус.
Уаангыл, уатэы итъышэа,
Егъа утахызаргъ уесышэа,
Сара исхарамзаант уенцахар,
Аколихара аусаз суненцахар?
Исоухәалакгы исыкунагоуп,
Сара сусгын юсихуак оуп!

К у а т а шь

Изаманоуп, зегъ шъахуп!
Иансзыѣамтца сегъжыхыуп.

А х у ч к у а

Уатэы нахиртоонт ахысра,
Баба иртент апъхэысра!
Баба ибыстен, баба ичуани,
Баба икуди, баба ичани,
Уатэы ибзиан хадмырчар,
Икалашам дахмырцар!

II

Дцент Какашьа рашэара.
Куаташь дыкоуп уажэ ара.
Икантю жэбоо, шэнзыпшышы!
Акуткуа нас акучышь,
Измахауа хай, шышни,
Ифны ифссу рымъашы.
Иауам, ижэбонт ехъа акуа,
Аха ддыргуак'уеит ахэакуа,
Еилыргатэу араху-ашааху!
Дрыхъашо амб, амаху,
Ихарц егърыгым еимаакуа.
Иалцит ихуда адакуа.
Игу аёырё хэа еицхауа,
Дыхэхэо дрыштын дыбъяауа,
Куаташь ираху гуарихынт,
Нас ихучы дгарихынт.
Ашэ аатихынт ахуарта,
Хай, иуази аеада,
Асас дааир уажэштын...
Ихъом: ижа, икамбашь,
Аха икуд ичацашт.
Ихэонт: «дад, икучы»,
Абыржэы дцэйуам ихучы.
Ихэагылам уи икуд.
Дазыпшуп ус абырд.
Митэ имхушьади ихазы,
Икнеймхант уи ихбурзы.
Акуд нахфо атызшэа,
Иаххэалашт уи енкуршэа.
Аха иухэр ажээ фынте
Аффы гонт, убри акинте,
Ахуцы аарла дикажон.
Ипхэис дааир ехъа шыбыжъон,
Инзбкуоз афы анас,
Илеихэози уи ажэас...
Сыпхъарца ихэала даеакны,
Ихучы дшыказ дыгукны,
Дирцэн, дтэоуп ихы кны.
Ох, шыры гушья, гушьаза,
Куаташь, абыста ауышь та.

СЫРЫМЫ

Аха дазхууент даеакы,
Итатыныжэга ишакны;
«Митэ лылшозаап, хан айхээд
Леахаршэалан афны аус,
Ахучкуа дышрымоу денцаа,
Ацьамш лымоуп фажэака!
Жэаха акуа анауз,
Илыкукызар афны аус,
Уи илуазма са сенца,
Пүшила имтэуази нас хца?
Акы ҳагхозма? Иахауен!»
Ассир — инхэо шэммахауен.
Агүхъаа имоуп, дхуаент!
Иара ихала дынгент...
Ахучкуа «риасл» хэа изыштыу,
Шыта идыруент ишхуартоу.
Икаларцаз уи дазхууент,
Нас Кекашьагь дласхонт.

III

«Сацалмырхен хэа ашентан»,
Адырфатены шьејжымтан,
Куаташь даниен рашэара
Ирхээс илуз ашэара
Абригадир Ацьыу даёни,
Уи лумта лхатса ичын,
Уи лумта лцьабаа,
Икунамжэатцэкьен лабеаба,
Айхээс дышинааиз анырхэа, —
Зөгъы еилалент қыр-қыр хэа.
«Ухатцара ульхээс илъят,
Уара унадтээл шытэ акуд,
Афны уаагыл уара уатэы», —
Ихэент, дихычко даеаэзэы,
Угу рёыха сырхъарца,
Иргала убжы тарза!
Шыбыжьон түшвярас наанлатэент,
Рызхара ицэажэент, ипатент.

Кұаташь

Аңызы, наххәоз жәахашәа,
 Ақыр удыруама атызшәа,
 Ахүчқуа «риасль» хәа изыштыоу?
 Ҳан, уи ада уажәи иштыоу,
 Ҳашхуартам дырыни ишәымаз.
 Шәгу ишіжатоу уажәи нас?

Аңызу

Ҳан, ишіоухәен Куаташхент,
 Ҳтатынгы абар иғажыхент,
 Ҳаҳәса рыда ҳанихуашам.
 Зәйр ихәома — үиашам.
 Ҳара дхаппшуп Ҳапашыгы.
 Ҳлабеар ахашт ақашыгы.
 Үрт ухаңт — арт ҳара
 Иҳамфаши ҳазхара,
 Иҳабаргузен нас ҳайлачар?..
 Аиаша ихәонт абри акомәар.
 Енкүшәашт хуси ҳгуахутәи.

Акомәар

Ататын өыхыуп ахуантәи,
 Ара дырғесъ ирашәатәу.
 Ирхашт аиашаз — итабуп,
 Ақытсовет, апартиаченика,
 Ианаҳазба хүс аресига:
 Ираххәар уи ишқататәу,
 Згу иамыхуо қытца-ду,
 Джаларгы ҳанқүшәаны,
 Ҕхарқың-қызып дыршәаны,
 Ҳакуңап хусаз, ҳказы.
 Ағны хәа шәхәозар, ағназы,
 Ҳзенқушахатхар абасгы,
 Базала имырхыз акуасқыа,
 «Аиасль», нас акрыфарта!
 Иазхашт уи уа ҳымыңада!
 Уатәи еизароуп ара акыс,
 Уа иқамщакуа еимакыс,
 Ҳзенқушахатхар азәк иенпүш,
 Ибзинахашт нас ҳъеинпүш!

«Аи, дад, аи, итабыргыуп», 300-ЖЫЛДЫЗ
Инеикубызит ари агуъ!

IV

Сыпъхъарца ушәышәй, убжы ырцар!
Аңғажалар рымч ендырцар,
Иқарымтаррыңында дара аимак,
Агуара хәэ ендгылар реенбарк,
Игуарцар рхала ишиашоу,
Идырха раңа дышбашоу.
Аңғастазара ареенга ишауда ишаахәо,
Адунен аңечка амра шаҳә-шахәуда
Икыдуп ажәған ყұстхәада,
Хтәйла ахықоу гурфада, —
Даашанхеңт нара абас
Базала, ик'уазшәа аламаз.
Аизара наәбаз аниаңа,
Нас дықтугъежыт ҳанды хәа:
«Амал исымаз иргент, иалгент,
Сызықушәазен, шәанаңылбейт!..
Хан, сышъакушәен ахамыштыху,
Шыңа итцырхышт саргыс сыйху.
Уаа сышәхуаңы, уаа сыйнашәх.
Уәа аллах, аллах, аллах!
Ишәстырым уи хуартас», —
Ихәан атах хәа игу данңас,
Еңгигымхеңт уа дъязкырц...
Нас ағны амца аиркырц,
Ашъабста енпштәкъя дласха,
Дынәхәасны иштәхынт акуастұх,
Аха дандәйләкъя адәны,
Исааниаң нашта агутаны,
Аиҳабыра еиштәнаны.
Рбара ишәара инаизха,
Уа инахеңт икуастұх.
Ажәа нархәаз «Ағны тарәң!»,
Ищонт нашан уи «нарәң».
Игу штәүуаз Базала
Ашә рзаиртит изала,
Иуадакуа, икладауен,

Ишихәоз ажәа «иауауен!»
 Убас ианаадырт азала аша,
 Аимаажә, аимсыжә, акуалаажә,
 Ахтарпәжә, акумжәзыжә,
 Акалат, нас амтәышә —
 Хара-ббъара икаңсан,
 Хай, ишъюухәси акы наңсан!..
 Ахәйнаң тәарҭа ахәйнаңтра,
 Рхәырҭа, рчартса, раапҭра.
 Иңир-цыруа ала ҭаха
 Уа икыдын аныха асахья,
 Николаңты уақа дқыдын.
 Аңыу, Кунта, настыры Қытын,
 Куаташ — ухәа, Бего, Куата,
 Афырханә аյьең бригада
 Иасны идрүцкөнт, ирыңсент,
 Аныха асаба ағапсент;
 Даара, акыргы аамта игент,
 Аха Николаңты агуам дагент!

V

Ҳақумтىңзакуа наххәалап ұыртсыла,
 Аешаңсаҳ'я енагы ҳа ҳтәыла,
 Ажәйтәра аныңца нақ ишшо,
 Ағатәра шиааниу зегыры ирыхъзо!..
 Ишңа ғышзоу абарт арадкуа.
 Ашьаршыф зкуршәу акрауаткуа,
 Ишқазоуп аи, уа астолкуршо.
 Адәны дызустда насуа атрышо?
 Шәнапъышы адәнықа, шәдәымли,
 Ихумареңт аколихара ахтылц.
 Ирхәом урт «Сара сан».
 Азәи икүуп «абзарбзан»,
 Ирхәом урт «бара бан»,
 Дасуент өазә абарабан.
 Ара ахүчкуа ахумарра наңу,
 Куата, Куаташ, Ҳанашә, Аңыу —
 Аколихараа, нас еғымрт,
 Еикушахатны ианыргуртә,
 Аиасл надыртыз наңаңаңоуп,

Даргы маңым — ираңоуп. ӘЛІМСЕМБА
Арт рыхшара раазент, ӘЛІМСЕМБА
Аха ари адагы иқартсент,
Аколнхара азенъш крыфарта...
Сыпъхъарца, ихәала уарада,
Избахъада мшәан абас:
Акүд қуңылла изчапъоз,
Уи аңымбрантэ изчъабоз,
Аңстазара ұыц ириаташт акъаф.
Ишыжәбо, иакушәент арт аңан,
Инарығзашт шытә аплан.
Ирымам рыхшара ұырхагас,
Раарыхра рызхашт нырхагас.

Река, 1934 ш.

ТКУАРЧАЛ АБЖЫ

I

Еикүшшының шаала,
Рұмынқауа кыдца,
Изырғуан ашхакуа
Енагъ икүнтә.
Ибылгъо, енлатәнуа,
Асақъа нахъәазо,
Аңстхәа нықучуан
Зыңза ихәазо.
Ашхакуа иңшыу
Ирыхъязашәа аапъсара,
Дара рәни унаңаанды
Цака аңстакуа:
Ашәапъыңдаңъ убонт,
Афғы-хаа апъсара,
Ашыңда наларңа,
Енлаңах рдакуа.
Арғаш хьшәашәа лбаакъа,
Енлағео икато ашәакъа,
Иантакауа цака атаул,
Иасуа үшшыап адаул!

* * *

Афеишиңдә: Темрази, Җархунен
Аңста наған тынлеи уахынлеи,
Ихъчаңзан, Аргункуан ағыңғайғъ,
Инаңшыан ататыныжәга нарәңтак;
Иаңымшәа ашыңда атар,
Раңхъа енбарғон азар.

Мышкы аишицәа — ахацәа
 Ишыр-цыруа ирбент арацәа,
 Ахахә енпүш ибүуюп, ишәйгүп,
 Арацәа нахуаңшуа омашәа иркүуп.
 Аишицәа иқарпент гуфарас,
 Ишаңсоу ҳұны аразны!
 Нас өаантит аиҳабы:
 — Амаден амазаап ахапы,
 Сашыа, идырла ари амал.
 Иузымдыруа иқанатқонт Тқуарчал.

Насғы дәражәсінт антбы:
 — Ахы енкуатцәа амоуп ахапы...
 Марыгала хара ҳаңтахоуп,
 Амға: ихаңзуп, ицақъоуп!
 Напыла ихаңтых'ум амал.
 Адунен арцәражәашт Тқуарчал!
 Сашыа, абри ағафа,
 Ашынта наахо ағағ ҳәа,
 Амса алпуда аевир-сыр ҳәа,
 Аиха бүбүа, иззырхәо аңыр ҳәа.
 Амаруыга нубап обратцәкъа,
 Итциах'уа ишықало арацәа.
 Енкүшшың ұшыаала
 Рлымақұа қылда,
 Иззырғуан ашыхакуа
 Енагы иқуитзә.
 Асақъа ғикуյалон
 Аңыма адых ҳәа!
 Җархуна, ипъхъарца
 Ибзыза ишәышәуан,
 Уи абжыны ианығуан
 Иаангуга абаҳуқуа.
 Абжырхана ашәала
 Абас енкуиршәон:
 «Иұмоуп: арха, ағафа,
 Еилатәонт урғаш асса ҳәа,
 Ушыхакуа өырбонт сыпъсала,
 Ағфы-хаа рильтуент упъсара.
 Ұзымғас ленуетт илбаакъа,

Аха ҳамоуп акы ҳантсақъа!
Умшын енкуа наргонт ахъарч,
Уаръшжонт акакаң — ахарчъ,
Удгыл нахъзун ачашэ,
Асас изаатуп уфны ашэ.
Иҳамоуп апъсаса, ашъамақа,
Аха ҳамоуп акы ҳантсақъа!
Аттар рашәабжъ гонт нашәаха,
Иценеүент умра ашәахуа,
«Ирацәоуп убаҳча, узахуа,
Амаденкуа умоуп ицәах'уа,
Аха ҳамоуп акы ҳантпарха!
Илашьцоуп, сикужуп уи атра,
Атэрөуп уи нахъзу, атэрәа».
Игурфо игон
Апъхъарца ашәабжъ
Ашъхакуа зырфуан,
Цъарак ишанхо.
Ираҳауан амалуаа
Ткуарчалтәи ашәабжъ,
Итагъежъуа итан
Рхы ргу ипъшаха!
Ахахэ силяршәны
Арацәа иакуршан,
Абахукуа зығза
Мышху ихаракын,
Хәарада нара ари
Иакуларц иатәаршыон,
Аха амалуаа
Ағнунтқа ихуакын!
Ижәдыруент, ииасуач:
Амшкуа, атхкуа,
Ипъшуан Ҽышъалата
Ашъхакуа, абаҳукуа.
Еибаръю иағсан
Ацъмакуа, азарақуа.
Адых ҳәа ишътыпъон
Ашәарах, атпаркуа.
Иташәон амра,
Ииасуан атихкуа.
Дағсан уа абрагъ,

Дхысул атықъ хәа!
 Иаршәон, нарзызон
 Ашыха Лашькындар.
 Пұтық нахытит,
 — Икоу ахабар?..
 Зны-зыила игуагуонт
 Амшкуа, атхкуа,
 Аха зны енхазонт,
 Иштығыонт адых хәа!
 Гур-р-р, агуакъ!
 Арирахътәи акуакъ
 Гур-р-р, агуакъ!
 Анирахътәи акуакъ.
 Атықъ! Атықъ! Атықъ!
 Инымхо шыңтәк, дацык.
 Апқаф! Апқаф! Апқаф!
 Үеніцамхан, қылъака айео!
 Закузен ипъжәауа,
 Закузен игур-гурода?
 Ашәараҳ зыршәауа,
 Дызустда ари здыруа?
 Икоу жәбоума?
 Ағызыңа, ахаша,
 Имаңысуент аума,
 Идидуент араңа!
 Араңа «ачашала»
 Итәзызаап Тқуарчал!
 Аңыажалар ажелент
 Агуакъ ҳәа амал!
 Асовет ҳәынтарра
 Ари қанаңтонт.
 Енгзом әңзара,
 Ирхәаз нарығзонт.
 Амалуаи иртахын,
 Ирахдент урт ими!
 Ипъжәонт хлајум,
 Ҳфаҳонт хтемп.

* * *

Амра иғъажъза
 Иценуент икаххая,

Шыбыжъон мхээзö,
 Ирымам атэаха.
 Азэмы дааќумтцо
 Дасуент абыкь,
 Еихымзö еиңымзö
 Реартоит хапъык...
 Гур-р-р, агуакь!
 Арирахътэн акуакь.
 Гур-р-р, агуакь!
 Анирахътэн акуакь,
 Атыкь! Атыкь! Атыкь!
 Инымхо шъантцак, дацык,
 Иафыруент амаќья,
 Ашъантца, ацаќья,
 Абаху ацъагъя,
 Абаху ду атцаќа.
 Митэ ыкоуп ишыжэбо:
 Илеиуент иштыпьо,
 Ацаќья ишышэпоу,
 Иаپыхъашэо икубо!
 Ашъахъяка иннажкуент
 Асаба аилач.
 Харантэн иңваршьонт,
 Илент алениртаे.
 Итахант агуакь хэа
 Аалзга еимьеега.
 Иңваршьент — алах хэа,
 Иңисуан ахуада.
 Абаху ду атцаќа
 Иатцачуент алда,
 Унасъя ацаќья,
 Амда, амда!
 Асовет хэйнткарра
 Ари ҝанатцоит,
 Үцеила ус амра,
 Ирхэаз нарыгзонт!
 Асовет хэйнткарра
 Иатахыуп арацэа,
 Үцеила ус амра...
 Ахахан, афырханаэ,
 Ибууаз шагуамч!

Ибубуаз шәмахүә,
 Жыгала — ахәрч!
 Ыңкантла — ахача,
 Иалпүеңт уи амца,
 Икәтәонт ағъзы.
 Ижәпул шәнапы амса,
 Ипрыжәкәонт атзы!
 Имакъоуп, ишъянтоуп,
 Хахәуп, ищақъоуп! —
 Ишәымдән — ҳақұтып,
 Мардоуп, илајвоуп!..
 Аусуңә ара еилоу
 Енжышым рмилат:
 Репенко, Ориолов,
 Анемец Едуард,
 Альсуа, атыркуа,
 Ақыртуа Мосиže,
 Ашәанцәа, ағыркуа,
 Ираңәоуп, ус ишагъ,
 Иркьюонт ртыйкант,
 Ипъиржәонт ацақъа,
 Ахадан хәа иццак'үент.
 Абаҳу ду атсаға
 Иатачуент алға,
 Унасқъа ацақъа,
 Амға! Амға!
 Асовет хәйнәркәрра
 Иатахыуп араңә!
 Үцеңла ус амра,
 Ахадан, афырхаңә!
 Амалаз маңара
 Ара иқарташам:
 Апролетар ишара
 Иаабарә ашаша!
 Диң абрақагы
 Аусуғ аиаша,
 Аңыри ашәакын
 Иағъсахырә ҳанхашья.
 Аусуғ иңъа
 Иаадырырә ишашам,

Иирцы аәа,
 Иирцы ашаша!
 Аалзга ишәахха,
 Ахахәкуа куашоит.
 Аусуцәа шәах ҳәа
 Апъхзы рәашуент.
 Аеыфраан аеыфкуа,
 Ишъя нас имыфкуа,
 Иштыпъраант аеыфкуа,
 Илеиуент аеыфкуа,
 Ихиаалент ртыхуа,
 Ршъапкуа маңысуент.
 Илеиуент аеыхуа
 Аеыхуа раңысуент!
 Ишәышшуент апъша-тар,
 Иласуент ршъапкуа.
 Маңзак нузациар,
 Ахахай, аеенкуа!
 Уахъзоит аеыхуа,
 Арқа аеенкуа!
 Ихалоит ртыхуа,
 Иласуент ршъапкуа.
 Абарт шенсо
 Еисоит ф-бригадак,
 Рхы наменгэо
 Альеф ҳәа реато;
 Арт рушъя нахъзуп:
 «Соцсоревнование»,
 Ари аәыц наамдоуп,
 Иуахауама, Вания?!

* * *

Азәы даакумтцо
 Дасуент абыкы!
 Еихымза-сиңымзо
 Реартоит хатъык.
 Мыч дула ипъжәент
 Агуакъ ҳәа алабум.
 Абаху ду шәеит,
 Инхарц нацахын.
 Амцаңшь аныткъя,

Агуакъ хэа симыцъяа,
 Иумтко апъшыха,
 Ипъыххаа, ижыххаха,
 Уи уа ишикъузааз
 Иабакоу хэа рхэо оуп.
 Аусура ашымтаз
 Иेыртуан: — ҳали хоуп!

II

Куазан икоузен?
 Ехъа игуръюонт.
 Еи, ишэымоузен?
 Амузика еиниръюонт.
 Ажэлар уа имачым,
 Ажалар енцаажэонт...
 Анкъя, еихъяены,
 Ишпъяказ, ицъаршъонт!
 Куазан акуаза,
Арха атафса,
 Ушпъяказ ѿаса,
 Ианукыз ахаза?
 Ихэазон уымш,
 Игуагуон утих,
 Абнара укужь,
 Еилачын уымб.
 Илақуын ульцах,
 Имачын укъаф,
 Үмгуга, уцах
 Да��утээн Шьмаф!
 Ачба қуаз Шьмаф
 Иуылих'уан алаф!

* * *

Куазан икоузен?
 Ехъа игуръюонт.
 Еи, ишэымоузен?..
 Амузика еиниръюонт.
 Еикуоуп, ибүбуоуп,
 Енцааниует, өба — ыкоуп.
 Имааниует иабакоу?..

Ажалар ара ензаз
 Иазыпшуп арельса.
 Рбирак ифахеит,
 Иаауент хәә ргуахеит,
 Арельскуа өба ыкоун.
 Имаауен, иабакоу?
 Ткуарчал аәфа,
 Арха, агуафа,
 Ишәхама ажәабжы,
 Иахыңит атәаабжы!
 Аләыбба шап-шапуа!
 Иааниует аүла мбо!
 Ирфахеит рбирак,
 Еңцырхәент жәлар «ax!»
 Амсала ичаңданы
 Ирфахеит напызкы!
 Рыбжы натганды
 Ура-а! — рәхәент зегзы-зегъ.
 Ура-а-а! — Еңтархәент,
 Амузика еиниркәент!
 Афырхаңәа еңтархәент,
 Алента қаңышь Ҙыркәент!

III

Къесыгу акомәар
 Җаған дахынхоз.
 Икүнхны имаңпар,
 Далалт аколхоз.
 Ифыза, игула
 Ргу имырхазо,
 Раңхъа дгылан
 Иеага икъазон!
 Игу амч дула
 Ибууан имахуңа,
 Дыбзиан гула,
 Ипъштәы иныччен!
 «Мобилизация Ткуарчалка!
 Нархәент ҳ-Къесыгу,
 — Үеырхна уара аилкъя!
 Акомәараа иныку».

Къесыгу дхуцит:
 «Хабацә арыштала
 Ацара иакутит!
 Ауафра сашыталап»,
 — Сашьентыб, нумырзын,
 Хафны, хгуара, —
 Ихән дхуцуан,
 Дхуцуан уи даара.

Апъхәзба Агуша
 Ататын брыңх'уент,
 Бұахызар илакушы:
 Баша биңхъонт,
 Имам ба баха,
 Была атаңыхы!
 Ентом атаха;
 Ипъыххаа, ижыххаа
 Енкупъсонт арацәа
 Дыриааниент ахацәа
 Афырхатца Къесыгу,
 Дѣьеғхент уажәык!
 Пѣыхъа ихәозтты:
 Ор, камбашь, ор!
 Уажә-үтсырқант қыала
 Абъеғ, ашахтиор!
 Авагонеткақуа ленуент
 Раңала еңтарнана.
 «Кто там левон?»
 Уашыуент, уеңтаңа.
 Иңиршыруент арацәа,
 Ашахта арацәа.
 Авагонеткақуа еиштыоуп,
 Иансирзоу уажәштыоуп!
 Еиштыалазшәа ауарбажәқуа
 Авагонқуа урт ашәпакуа,
 Иңиршыруашәа ахаяа налоу,

Аңел хұхуакуа ирхымындалоу,
Ақармарантәи Куазаныңза
Ағымца мөа ианинаңа,
Адәмбаба шыр-шыруа,
Илеңуент иштыхыса!

Тұуарчал — Река, 1934 ш

АЦЭЫГХҮЦ ШЬАҲАНИ ТРЫС-ИГ҆А БАФДАНИ

I

Жәабжык шәасхәонт жәлар рәала,
 Шәара шәазхүц ҳаамта өала,
 Шәаҳәарыла, сир мчала,
 Гу-разыла, игурбъо аүзала,
 Енагъ иччо асаҳъала,
 Шәгу нымхо са сахъала,
 Пәшатлаку бжыла, ажәа-хаала,
 Азы иңкүрдю ашәах ала,
 Сышзахуо ала шәгу ръсаҳәо,
 Исхәалашт са нахынзасхәо;
 Арадкуа еидгыло: жәафа, жәафа,
 Уртгы пүмжәа енагъ ажәжәа ҳәа!

II

Ацэылашараз, аапъын, ашырыжь
 Атла ахыцәкуан икутәан ахъажъ
 Иафъуа ихәхәен, ищәхауан,
 Нас хәйыцла ищхауан,
 Аха аетцис еиңш ианкыр-кыр,
 Бафдан дахыыштыаз «ҳан, тақыр!
 Сышъарәыхеи ақацаа», —
 Ихәан нахыкүтәаз ахачча, —
 «Уз нақ, утапка» ҳәа
 Иршәит Бафдан алапкъа.
 Ианпъры ахъажъ абардахъ,
 Бафдан днеит икуардаахъ.
 Инарта, ипъсшыарта, апъын тәламтсан,
 Уи дашәшәомызт, уи азы дхатсан!

III

«Ахкуажә бғыл» ҳәә ибжы нагеит,
Нас иңматрах дхъаҳән «хеит!
Чешь-чешь, хеит» ҳәә еилиргент.
Иңацха игылаз аарла ҳәә,
Алға наршәу аилафа,
Енағы расла аилахәә,
Харантә еиңшуп уи лаҳәак,
Иғнагушуоп уа турғак.
Дасурыңқуа антархәә,
Аңақуа ахъзуп уи игурға!
Аңәаңуагаз деңкүшәәзам,
Иңсихуоузен, имхы латам!

IV

Ашәа рхәонт, ирхәонт аттар,
Бағдан имхы лаңцар,
Ихы днахуаңшыр, даакуацар,
Нас иғхом ҳәә аңықуреи,
Ишенишшәоу имгуен ица-атәреи...
Аха иабакоу илатса,
Дгурғо дықуп дыббаза,
Даҳо иркукуент иңатса.
Анхағы имыш ашағы,
Еңшы науит ақуаршы,
Аха иабакоу х-Бағдан
Аңәаңуагаз дкуадан!

V

Уи дангуааза, уи данбыйк:
«Шъаған имоу аңқуа ф-убук,
Исімтейт, аха маза
Иңаскын, насғын иңатса,
Дысенісыргын исиріпшып!
Дысыршәап, ала, дхәынапшуп!» —
Ихәан, уцаларгын уцала,
Бағдан ддәыкүлеит мазала.
Аңқуа игылаз ибақъаза,
Ианиба уатәкъа имырқуаца,

Ртэыөа ашаха нахатца...
Иччон Бафдан иңатца!

VI

Амра гылент, ишахъент,
Ацэкуа акыргы ирпъшаахъент.
Урт еимырдент; абна, атыша,
Иаапьсагушыан ирхэент «Гушьа!»
Аха набакоу, ацэкуа рбом.
Бафдан дытынчуп, игу цэкургъом,
Уи дышзахуо дцэајуонт,
Изтэу дибаргты еибаҳуонт.
Абар егъагым шыт шыбыжъон,
Шъаҳан ифны еилапьшъон,
Гуфарас дноут нас Бафдан,
Дыөйт, дыөйт уахь дыбтэан!

VII

Дцон дыфуа уахь Шъаҳан,
Аха арас дашъахан,
Хланцы амб дылаҳант.
«Хан, иауазеи, итцафраант!» —
Ихэан дгыларц днеихент;
Аха амб иатаххент,
Уа ѡацала дёанаҳәарц,
Бафдан ажэабжь инархарц.
Ажажэа-хәа дахон иңатца,
Аха, амб «ихатца»
Усыштуам хәа ёа-хәаны
Даман уатцекъа дёаҳәаны!

VIII

Бафдан дыкуп дцэајуо,
Амра есааира ицахо,
Уи ишпөеншъон акашэа,
Пүскы-инки дағуп игуашэа,
Аеыв-өыв хәа абыца рхынкъоит
Ацэ гуабанкуа, ацэкуа хункъоит!
Дтэоуп иаангуга уи иңхәыс,

Акукуы хәа дағуп лнапус;
 Исаизшәа иашан лгацәа,
 Дыштәаз убас дгуръяцәа,
 Амб данаизаан, абан,
 Уа даакылсит Шъахан!

IX

Шъахан деңпшхеит уа алаку,
 Үйнцала дасуан уи ашаку.
 Аба еиңштәкәа иесы шың-шыңъ хәа,
 Аңсыңъ иңыцуаз ауафы дашып хәа,
 Жәғанқа даршәп, деиннатцәап хәа,
 Иара уи адагъ иесы — өңп-өңпъ хәа,
 Аңаңъ деңпшуп, аңаңъ, аңаңъ,
 Длеиуент дығуа Бағдан иаандахъ.
 Абар дахыпшит уи агуара,
 Лабәба ибент уақа акуара,
 Аха Бағданғы игу тырсықыны,
 Абар енжәйлсит ранцәа нықуны.

X

Иңәғъадан, аан, урт ргужәла,
 Аха енжәымлент урт енгушәла,
 Урт енжәйлент шылыла атаххәа!
 Шъахан деңт аллах-аллах хәа,
 Аллах-аллах, аллах, сиңьит хәа!
 Раангуга иқутәаз атыс — чит-чит хәа
 Игүткәа-пъстыкәа иңырзент.
 Енқуңеит уртгы, ома картент,
 Раангуга иқаз куара ყашаан,
 Үнрахъ дығит куара Шъахан,
 Ахуахы дәфин, наға нахъ
 Дааңшиит иңыршаано, иңыршагы!

XI

«Нымха-хымцәа, Трыс-иңа,
 Ашәшыра ушытаз үеңтабаа,
 Иумам ацә, акамбашь,
 Итсырбұйыжәып умгуа, упашь...

Бынит, аңсы, арылығысаа,
Анышә уттал иуыкүңсаа,
Еигудырто, еи, Бағданыжә! —
Ихән данырниңә набыжә, ианыжә,
«Алажә, Шыаханыжә, ахатажә,
Убжы умырган, атлабажә,
Арыңха згудырто, арыңха!
Уара дыззымбжыаз, уара — зыпъха».

XII

Еншәхант абас Бағданраа,
Иалабылғыент агуамра.
Урт шоғырхычар май сыйхом.
Бағданғы ацқуа: «шыңа итласхәом», —
Ихән ацқуа нақ ишиит.
Игурғагы уи ала имхушэттән.
Хант-чент хәз зегъ цаафуонт,
Артқуа анибо дымцахонт.
«Ацқуа рзыхән шыңа бжала,
Иластсонт хәз уұшашала,
Ех, ағарра сцә цәнархәнт», —
Бағдан абас ихән днахәнт.

XIII

Шыахан дыблит, абар дүйнит,
Ахатарчы енпыш, уи дчит,
Илкыкынт имгуа аишшатра.
Аңәгъя хұшра, дызену нара
Ианирушт аи, уи аус,
Бағдан исыншт, аи дырдыс..
Асамарқулхәаңә ендінпхъалан
Хулпазыкаң хұык ихалан,
Арт ирызбуа акы ишазкыу,
Уи ҳәарадоуп, аха изакуу
Макъя алышра ибаргуун,
Нас наабозар уи — жекүун.

XIV

Бағдан изы, аи Бағдан,
Атла амта иуадан.

Бағдан дықуан уа ақуардә,
 Алаба идын уи дымшәартә.
 Уи дытқаиз атла аббы
 Иаршыр-шәйруан апъша-жыбы.
 Ақарматысты «шәйт-шәйт-шәйт» хәә,
 Бағдан дышыштоу ара дажәнт» хәә,
 Иңир-чыруа ашәә ахәон.
 Атың каххаа изазахәон.
 Анатәә рыла еикүлацәкүсүан,
 Руак кыдшәә тәка итрысуан!

XV

Бағдан дыңзәан, уа дышыңзан,
 Ишқа иненуан, ұшыңык еишыңзан.
 Ақы ришиңтуамызд урт абжы хәә,
 Ишқа иненуан ашыны-ашыныхәа!
 Бағдан өңізла абас ибон:
 «Арашәара налгаз дыркуабон,
 Матәә өңцила иеенлахәа,
 Дыңбо, дыңфа «ханра» хәа!
 Инарахәан ацьма «рахъ»!
 Дгурбъо днеңуан имхкуа рахъ,
 Имхы илоу еикүшәаны,
 Абна аткамкуа ирашәаны.

XVI

Бағдан имхы дазыңшуп;
 Хай, ишіңашақәон, даара наңшуп!
 Рыбжы иакуп ан, азаза,
 Аизхара наңуп урт наңаза.
 Мра шәахуала урт цыр-шыруент,
 Үшала үшшаала урт шәйр-шәйруент.
 Абыңқуа ирыштыент енагъ ашәабжъ,
 Ишибо ирәалоит ріяңта-қаңшы,
 Уи дгурбъан даннапқыа,
 Иңшкуа ирәалеит алапқыа.
 Абар, иңихынит иңшаза.
 Ихәент: «ох, шыр гушъаза!»

XVII

Абас дышқаз данәыха,
 Иңхыз анца иңыххаа,
 Еиха нацлент игутыха!
 Дырғель игуашқа амца неит.
 Данынаңш, абар ақаамет:
 Алъсыжырта агутаны,
 Икуардә акуба итаны,
 Иарғызы дыкунан нара уи,
 Ихәагушьеит нас «ую-уни»!
 Дтыңан уатәкъя адрым хәа,
 Дгъекъуа дықулт афырхәа,
 Шыоукгы сибарәйт адрухәа!

XVIII

Дыхәагушьеит, дылъеит дығит,
 Ақыта өыхеит, ақыта еиниғит.
 Икалент хәа ақаамет,
 Зегзы еиниғит, зегзы еизеит.
 Ауаа еизаз уа еимдан
 Дырбагушьеит уи Бағдан.
 Далагуұны уа дыштыан,
 Аха азы икүтәо нахъталак,
 Агуъра ихырцеит ишакухалак,
 Деңкуапәазан, уи драцәан,
 Апесәа рсаҳъя уи иәатәен,
 Дырғель агуъра нара дарцәон.

XIX

Шыахан ³ аимгуач, ацәгъахуц,
 Ижәбу иширцәгъяз ацәкуа рхылти,
 Ауаа азықатца, ңарапа рыта,
 Ахәса иззырхәо «дида, дида!»
 Дызкуиршәазен айер Бағдан.
 Шыахан дахъхурц — кыр ихутан:
 Ари нашоуп, нашоуп, шоуп,
 Бағдан егъилшом, уи акухеит оуп.
 Адәны дыштыалом ари нахысгы,

Итакуажэ рыхан, ифны имахызгы,
Ирыцлашамызт ирыгымхозар,
«Исхароузеи, — ихэйт, — сымра мъхозар!»

XX

Амикуза инасуан ехъя-уатцы хээ,
Дрыпхъязомызт Бафдан азэы хээ,
Мчыбжык ахь хымш-пышымш,
Ацааюагаз ирахэо «сымыш!»
Атэым рымхкуа ицэаюон.
Убри азы есымша дентцахон,
Игылан ифны аарлахээ,
Харантэ сиңьшин алахээ.
Агуакра агуакшэа инархэо,
Дыфнагушьсан дгурро.
Уи кумжэйжала деилахээн,
Мамдарала дшъахан!

XXI

Аха нахайт иёыцыз ажэабжь,
Уи даназхүү, уи данахуацьш,
Уи анизба, ихуцра аналаш:
«— Иашан, иашан! Абри снаалашт, —
Ихээн, идырын игу шарпхоз,
Бафдан далалт аколхоз.
Акулак хээ, атачкум хээ,
Шьяхан ихьзу уи ишакумхээ;
Исыхъзырцент хээ, сыйит хээ,
Дафьуа дыкуп, ицкуа тхээ.
Аха игонт аколихацэа ращэабжь,
Абас икалент абри ажэабжь!

Akya, 1934 ш.

АКОЛНХАРА БЗИА

1.

Мчыла қамчыла
Икамцо ахала,
Изныстсо ирынчыла,
Атъхара маншәалан
Изғыроуп ашәала
Апоема исиниу,
Ибзиоу ишъаху.
Ибжысыр ипъсыроуп,
Иахастсо ашаҳоуп.
Атышахъ насырхонт,
Атыша иңасыжъуент,
Аха мап, исцирхонт,
Истынхонт, инсыжъуент.
Сгу ажэа итысцо,
Ашәкү цқъя ианыстсо
Икамлароуп идисза.
Скалам тар уёы наахо
Сыгутыха тцала,
Аеым енпъш уәааха,
Уцаларгы уцала...
Амза караха
Ишылаз аиара ңұха
Амра ангуаната,
Атъишәй гъамадан.
Ашәахуа нанашә
Жәфан адунен,
Иааирит иғнашә
Франгъба Дамен.

Иброуп шәтыла
 Ааңын афғы-хаа.
 Игурбъонт хтәыла,
 Ибзиоуп сыгутыха.
 Ипъшзоуп ашамта,
 Итынчуп, иқуандоуп
 Иасуа апъша.
 Азаза рхырша,
 Ихут-хутуа һышаала
 Итысуетт абъкуа.
 Ипъят-пъатуа еидыкшало
 Ирфаҳонт рыхкуа,
 Анатәи абаҳча
 Еңцаҳам аказы:
 Апъхарра ианаҳъча
 Итсајам акасы
 Шәтыла ибышха,
 Иахоуп ахаңы.
 Иашытуа афғы-хаа
 Италоит ҳгуаңы.
 Шәтыкыла ирысны —
 Ибзиоуп адунеи,
 Абартқуа дрылсны
 Дненуент Дамен,
 «Баракъат» зыхъзырцаз
 Аколихара аиҳабы.
 Ажэйтәра ирхырцаз,
 Итажыуп ахаңы.
 Ималдам игуакым,
 Рмх'урста, ршәыртра,
 Цъазымшю дабакоу?
 Инасхъент ржәйтәра.
 Ирымоу егъакоуп,
 Ибеноуп рутра.
 Ирзенхром рыпъсаса,
 Урт рираху рацәоуп,
 Рырхәырта әкузар
 Хаскын өоуп, нацаоуп.
 Исхәо хазымтю,
 Ма зхы азымцо
 «Баракъат» ахъ ҳдәыкуца,

Икоу умбари.
 Еикүшәоуп, акрыгъам.
 Ибзиноуп, уара ари.
 Ашаңкыра нашыла
 Шарғыниатцәа рыкуччо,
 Рөһү зәзәа рфаш ыла
 Рбригадирцәа рыхулаччо,
 Ирдүруент үза усла
 Иахъала ирылши.
 Еиңәажәонт намысла,
 Еимарк'ум, идышом.
 Рус дырны хута-хутала
 Бригадак аңыца ҳәа,
 Ататынтра ианчала,
 Иёыхент аңафа.
 Рура, рирыхага,
 Иқартдо енжъагам.
 Идәйкулент аеага.
 Мап, акы рирыхагам.
 Иубо агура угома?
 Егъякоуп ари ада.
 Ататынтра убома,
 Абан даас бригадак?!
 Рад-радла еилыхны
 (Иубоит нахъя ианча),
 Рыбыы жәна рәарыпхны
 Азаза рхырша.
 Анахъ мандаринала
 Ахуы-наа еилахәоуп.
 Аеага намыршыкуа,
 Иаазоуп, ирашәоуп.
 Израшәо ахырпъар
 Аймта нахмырпъа,
 Адгыл тата,
 Адгыл цысыла,
 Ишата, игуата
 Ианрыдырпъасала,
 «Амал нахиато, —
 Ирхәонт — харкъаңонт!»
 Иубо агура угома?
 Егъякоуп ари ада...

Нахъхын иубома,
 Абан даеа бригадак?!
 Арха енужъраे
 Ибзиуп ачентра,
 Ихыртхьент ауыжара,
 Иағуп уажә арееира.
 Ишарцауа итагылоуп,
 Пұхашоуп икартәо
 Ачанта итагылоу,
 Цъабаада акы хартом,
 Иудыруент сгула,
 Иубома ишиенуа,
 Рұя-ашәа тұхъа ирыпхъо?
 Амра шеншениуа
 Хыхынтың ирыхуонт.
 Амал ду аадрых'уент.
 Афырхацәа реыршаонт,
 Хтәыла иадырхуонт:
 Асовет чан ҳұржәуент.
 Иубо, агурा угома?
 Еғъакоуп ари ада,
 Арирахъ иубома
 Даеа бригадак?!
 Иброуп шәтыла
 Аапъын афы-хаа.
 Игуръюонт хтәыла,
 Ибзиуп сыйгутыха.
 Анатән абаҳча
 Еитцахам аказы.
 Апъхарра ианаҳъча
 Ицағам акасы,
 Шәтыла ибыбышха
 Иахоуп ахаңы.
 Иашытуа афы-хаа
 Италоит ҳгуаңы.
 Иаадыруент ант алкуа
 Изрыку ауаа.
 Имрыңқью, ихтамк'уа
 Иуштыр азахуа,
 Ирхысуетт урт амыб,
 Ашәштыра ихнағонт.

Амыб анамух,
 Идырла, ифонт.
 Иубома арт рыцла
 Ишгылоу иххаза!
 Ари ала акыр рыцлонт,
 Идырла, ихатца.
 Азахуазы иманшэалан,
 Атла еилдыргонт.
 Ихыбхонт жымжэала,
 Ажымжэа ыырлонт,
 Иубо агура угома?
 Егъакоуп ари ада,
 Анирахь иубома
 Даеа бригадак?
 Атрактор акыкүз ихэазо,
 Етэкаараца изазо,
 Апъша анасуа икашэ-кашэонт,
 Уа ацыкурен драшэонт.
 Ацыкурен тафра бена
 Аадрых'уент абра,
 Ирдьруент ун ишарбено,
 Илартонт нара.
 Иубо агура угома?
 Егъакоуп ари ада.
 Ашыхахь иубома,
 Абан даеа бригадак?
 Ихэйлихэйлуу наёалент
 Ашыха ауасакуа.
 Амырхуага иныччало
 Ахъча дыщак'уа,
 Дныкугылт уа ахра,
 Цаќа днаңьшуа,
 Уә игылоуп илабра.
 Рөашк еилашуа
 Алахэкуа ирыбжыала
 Ашэах канатэонт.
 Иахылцуа абжыала
 Ашыха симнадонт.
 Аңсаса еилатыруент,
 Ахра наёаңьсоун,
 Урт рыхъча идыруент

Алъасаса зыпъсоу.
 Матқала деибытоуп,
 Асытқохә иңырхагам.
 Уи ибђа икыдуп
 Иуапа — иріхага.
 Гыгшәйгк аниба
 Бұзарла енғитқаан!
 Рыңғысыршыонт атыпъаे
 Дзыңсах'уа иңызцәа.
 Иубо агура угома?
 Егъякоуп ари ада.
 Ушъякоу, уеибгоума,
 Абригада, абригада?!

2.

«Абахчаңы даниен
 Даҳцәйзит Дамен» —
 Үс шәымхәароуп,
 Диәиртуент, шәымшәан.
 Ҳахцәажәан еиҳарак
 Иускуа ртызшәа.
 Еизароуп, ара амтсан
 Еизент жалара.
 Алафкуа еибыхәо
 Иштәаз зегъ абра
 Иартынчit фажәак:
 «Ажалар шәзырғы.»
 Дамен уа дцаажәон,
 Изырғуан әзырғы.
 Иреиҳәент апланкуа
 Шрыду сынтаа,
 Ирыдқыло еиммамк'уа
 Ихәон ргуашәа:
 «Цыңх даара хускуа
 Ибзин енкуршаан.
 Убри ақнұтә хүс мыш
 Ижәбонт изеиңшрахаз;
 Жәоху маат акушәент,
 Ижәбонт лабәаба,
 Даара хеаҳшәент,

Имызит хұбаба.
Хус мыш сынтаала
Ифеноуп ғажәа рәы!»
Ари ажәа инталент
Ажәлар ргудаы.
Еиңрхәент енцәакны:
«Ихауруп нара убри»,
Еиңненеүйт рмахуәа акны.
Ибзиуп уара ари.
Иаххәап, нахъа азәы
Үсурда дымнент,
Дибжъарц уатәы
Диңхъент Дамен:
«Сөйза, с-Цакуа,
Иуасхәонт имзакуа,
Иурзыр нахъа аамта,
Хабжысуент, ихуартам.
Иҳаңысуент хамшато
Аускуа иҳамоу.
Усахъ ашамтаз,
Исхәо уахама?..»
Аколихараа еимырдонт,
Иреиҳәо наzhартонт.
Ахехуаңхызың ирито
Иаръефуент, нархатонт.
Идыруент ирыгыу,
Дазхууент рыгутыха.
Иреиҳәом: «улыгыуп
Ухуартам агукуха».
Цоукы-циоук «апредаа»
Дреиңшы дырзыпқыом.
Аңәхара «апредаа»
Ишхуартам шаазхууцуо?
Ианрашәәа «алажәкуа,»
Ажәлар еилагонт.
Ус дықам Дамен,
Абригадаы даннен,
Ирыгыу маншәалан,
Инархана ажәала
Ианреиҳәа, ихуартам
Рхалагъ игуартонт.

Аյъараҳә сиңәакны
Рускуа дыреенеүент.
Иненеүент рмахуә акны.
Амра шиеншениент.

3.

Счернила тацәым,
Ибзиуп иатәоуп,
Дамеигы даzәым,
Ифыззә рацәоуп,
Иарбъя-нап иблакуа
Акомәар ахъырцәар,
Дасу шәхаблакуа
Усла наншәйрцәир,
Игурбъо цъа-шәалъ
Шәыччо шәенциәажәала.
Икуткоуп зегъ шәтыла,
Ааңын афы-хаа,
Игурбъоит хтәыла,
Ибзиуп сыйгутыха.
Иаадыруент хартгы,
Иғыслоуп хадгыл.
Ианықуфы аңыа-ашә,
Хадгыл чашәуп,
Исхәом инаәцо,
Хан ленпъш хаазонит.
Хадгыл жәлар ианроу
Иакуитуп, мап иуаарам.
Шәаала, наабап изенпъшроу
Аколихара «Баракъат» асафра.
Иахъя ѿсшыроуп,
Арха ензароуп.
Ибонит адәы дүззә,
Уахъ хдәыкүца,
Аңхәызба аилахәа
Үааленлахап.
Лхахуы барфынцас,
Лбарфын-кас
Зынза иапъшишалоуń.
Илшәү шыалуп,
Илыхъзуп Ксения.

Жалар анениа
Шээ ҳэарами куашарами,
Имкуашаргы ипъхашьарами. ҖӨЛДҮҮРЛӨӨЛӨӨ
Ара атца
Ауаа атнааркъо
Агу ръырцэа,
Ахъырпъарцэа
Рыркуаша ашэа
Даара аеашэнт.
Дырыруа цүушьо,
Дызбо дындаршьо,
Аръызба енлекъак
Дырызонт нахъак.
Уи ицкуашо
Ксения ипъхашьо,
Лкасы рхумаруа,
Денхатаруа,
Лшьатеа рессаны,
Дзса-зсошэа...
Исхэом нафцаны,
Зынза амзышэа...
Арт енцкуашо, енгымхаша,
Игурбъоит, нубо агура га,
Ибзиоуп даара, исхэонт анаша,
Ибзиоуп даара руракуа.
Анирахь хталап:
Еидара хъантала,
Рымаху енкурхуо,
Амра наргурбъо,
Амандарина ахъфенжь
Аху наа нағалент.
Ашэыртрахь уненишь:
Амра рныччало,
Исирхент ишыжэбо,
Атцаа қапъшь нахыбуа
Ибеноуп ашэыртра.
Ижэбонт шэартгыы,
Ипъсылоуп хадгыл,
Ианыкуғы ағыа-ашэа
Хадгыл чашэуп.

Аягуара, 1937 ш.

ФАРИЗА*

Ацылътгаха

1

Уардахан лаша

«— Шыншь нани-и,
 Уцэгъя-мыцэгъя
 Сыпъсы цаант
 Уан сара.
 Алға ифениуа
 Ҳағны ахыцэкуа
 Иат, удухар,
 Нагзара!
 Амыш иамто
 Шыыжь ашаха,
 Уаби уани
 Анышэ хшахо,
 Ихамазамкуа
 Харт апъсшаха,
 Ҳхы ҳазныңкуом
 Ҳаамта шъаху?..
 Шыншь нан, шыншь нан,
 Уа-анани-и,
 Уца са саръыс
 Утахухуа.
 Сиатэ шаша
 Уара уами,
 Иценцент хамра
 Ашәахуа.»
 Лыгутыхакуа
 Лгу иананшила,

Абас илхэон ашэа
 Гутыха бжыла,
 Анкъа, ажэйтэ,
 Хабдуцэа рхаан,
 Хабыць хуч иан
 Уардахан.
 Данжыцэхэ иргурбъон
 Хабыць иани иаби,
 Ирэихэон, — сдухар,
 Сдухар, уа ди!
 Шэтэа, шэйпүсшэшья,
 Шэмыйфа тьшаала,
 Шэарах жыла,
 Бафлашала
 Шэпъа хучы
 Шэирчоит!..»
 Иани иаби
 Еигурбъо иччоит,
 Иара дыхумаруент
 Ехъа жэантэка,
 Апъша-хая иеата,
 Длъыруашэа жэфандка,
 Дсирха дыкулоит
 Ахуы ахаракыра,
 Ифызиен нареи
 Напы еибаркыла
 Амра каххаа
 Ианыреща,
 Икуашоит исирха,
 Ицьашьатэх!

2

Харць-какачла,
 Барфын цкъала,
 Ахучы ихумарга
 Алимхуц ала
 Ихиоуп агара,
 Уацы ишимбац ала,
 Игу мырещьуа
 Апъхъарцала,
 Ифненбамырзо
 Фнык азала,

Жәағык ахеса
 Идеизала:
 «Хшла укуабоуп
 Хыла ухумарла,
 Аңғыла-мыңғыла
 Арахь иангурла,
 Ҳаңсыз ахтонт
 Үйсүз атқыс» хәа
 Идкуашалонт
 Ашәа еңырхәо,
 Енагъ дырчо
 Акуац атәанла,
 Иззегы уака
 Диңгизтәала.
 Абас
 Атауад иңа
 Халыч драазауан.
 Ибамбыл иартағ
 Шыныжь даныыха,
 Деархасны
 Нас даныгла,
 Игүи мырәыңьюа
 Риапы агушца
 Дықурғыла,
 Иреибамто
 Инапы акырта,
 Ифытракуа
 Риапқуа кылда,
 Иниахы зегъ картсон,
 Убас Халыч драазон.
 — Ахұцкуа шәениха
 Арахь! Шәабакоу?
 Халыч дыхумаруент,
 Шәниахумар абрақа!
 Абықыгы насуан,
 Ишәаны имаархәа,
 Ашта инталон
 Ахұцкуа еибарғуа.
 — Шәаан арахь хәа
 Длагъо-дәаъо

Дгъажьюа дрылан
 Ибла акы амбо.
 Икуиргаларын
 Азэы ихы ачашэ,
 Изықанталарын
 Еғза шыапәаршэ.
 Иаб икуәитуан:
 «— Иріңүрхагам,
 Рыхуда укутәа,
 Сымрахуага!»
 Ишьапы раархо
 Адық-дық хәа
 Дцион дкуаруа,
 Рыхуда дыкутәа.
 Халыч! Ах хүч
 Абас драазон,
 Интахыз зегъ қартсон.

3

Ашта антыц
 Хабың дылан
 Дхуцуа, абасты
 Игуахуа:
 «Абарт инцәаша
 Тызагула;
 Рыфны, ркуасъя,
 Рұахуа,
 Рыдғыл, рбаҳча
 Цөа амазамкуа,
 Руахъадкуа, ръсаса
 Еицамк'уа,
 Изрымоузен мшәан абарт?»
 Абас игуахууа,
 Нас абард
 Дқылыпшыны данынаңыш,
 Халыч ахучкуа
 Данрылаңыш,
 Хұзық джажыны
 Диҳуаеуент,
 Ахучкуа икушент,
 Еилачуент.

Аарла игоит
 Икажыу ибжы:
 — Дихуаेымы?
 Шэис, дшэшы! —
 Ихәан дыфуа
 Хабың ىсааниент,
 Атхара-тхара хәа
 Игу еилашуент,
 Хабың хучи
 Атуад ичахын,
 Арбаъкуа реиңш
 Игудаан еиңаңшунент.
 Еиңаңшуван акыргы
 Рыблакуа еихмыръю,
 Атауад ичах
 Нас дшэакъент.
 Хабың өаандит:
 — Шәарен шәа шәајен
 Есымша шәыхумаруент

Шәыхуда дыкуртәа,
 Ишәымбои, шәинфентен
 Халыч! —
 Абас аниңәа Хабың
 Игуръю инаңалент
 Хаңмат имарда.
 Афырхатца ихъзырцент
 Хабың!..

4

Анкъа ишъяқаз,
 Ех, анаңылбент!
 Ухуңыр агурфа
 Ленуент угуахы.
 Шәара аихабцәа —
 Гулнең Чанбен,
 Ишахутоу исзымфыргы
 Сшәыхәонт шәсменҗыны.
 Анкъа ишъяқаз
 Ех, анаңылбент!
 Ухуңыр иуцралоит

Иашан имцаха,
 Араху тәға змамзи,
 Ачара ашыапъеи
 Ескынгы икугылан
 Атауд имзарха.

* * *

Куаскъа дүззак
 Гылоуп иеырбо,
 Ахыбра налхәоуп
 Ауацъақ.
 Ататын алға
 Иेыббуа,
 Асоф дыкүгылан
 Жәлар рчах.
 Диапъшунт ағада,
 Инахъхи хара
 Ишанхазшәа иғылоуп
 Ашыха ахарап.
 Еимсы риәажәо
 Ағәә-ғәәхәа
 Ах дыкүгылуоп
 Иара исоф.
 Ажәлар хытит
 Арха, ағафа,
 Хус изнарго
 Шытәоуп, уасоуп.
 Риапкуа ргудыпъсала
 Аинхазәа рыңқакуа,
 Ирдыргушьонт
 Ах дышраңоу,
 Ажыхута дүззакуа
 Ала енпыш иेытқагуа,
 Иуада дығнажыуп
 Ах джахәо,
 Нас дәэылцуан:
 — Шәышпъя пышу шәдымсза!
 Шәхү сара иқастома,
 Еи, аинхазәа?!
 Шаласы акумзар
 Ашта шәтысцап! —

Изахауаз ажәлар
 Ирбү'уан рыхудацә.
 Шытәа шәкы инаргоз
 Иреицәаз аалырх'уан,
 Икажыны ирхуаауа
 Иңиркон ахулымшәы.
 Пүшынфажәи зекә шытәа
 Атауди инахон,
 Ифон дырменгүз
 Ашиша иәаршәы,
 Анхаңәа аматуртәң
 Алакуа рхаабыщуа,
 Акуац татсаны
 Иадтәлан ркуаб.
 Җауди аамстен
 Азғенкуатәа иамгаぞ,
 Акуасқыаңы ғыла
 Иштырх'уан рқыаф.
 — Ахтырпәрциә шәабақоу?
 Атауди дшәыпхъоит,
 Игу шәмымрәйбыни,
 Арах шәениха!
 Иаңхъа шаненины
 Ишәйрхуа шәа шәыбә,
 Җеини ишәзымхәент
 Уи изы ашәа жәаха!
 Пүхарцала, чамгурла
 Ахтырпәрциә еибыта,
 Еңышхрышшы инығналан
 Игәагылон акуакы.
 Енкубызуа рашиа
 Иахығуан акыта,
 Атауди дырхычон,
 Дгурбъон енагъ.

Ахтырпәрциә рашиа
 «Ажәфан хылпәс
 Иухаргыла,
 Ажәлар ракун
 Үмака.
 Ҳапъшааузаргы

Цәымзаркыла,
 Уенъш дабаабон,
 Уахзыпъха!
 Ухъз нагоуп,
 Уаф дууп,
 Дгыли жәфани
 Уреихабул!
 Улеи-фенга
 Ъуп, куадыруп,
 Харт хаушуазаргъ —
 Итабул!
 Ухыштыргута
 Ҳакухшаант!
 Уара ихэала
 Ухы абзиа.
 Ухъз туръяху
 Илашалаант,
 Хах ду
 Мырзакан.
 Уара ихэала
 Ухы абзиа,
 Анцэа ида
 Ах дызмам,
 Хах ду
 Мырзакан.
 Ихаухэалакгы —
 — Харт аман!»
 Ирхэон ашэа
 Атауд иңкүша,
 Ахтыръарцэа
 Куашауа.
 Тауди аамстен
 Абас ирынхашъан,
 Ажәан хымпъада
 Ирхагылан хылъас.
 Урт рзы енагы
 Имешан, ихуашан,
 Тауди аамстен
 Ирынхашъан абас.
 Ацэа налашьшы
 Инасуан амшкуа,

Ауардын-камбашь енпыш
Ашыкүскуа гуагуон.
Апъстазара закуанла
Дигушьон апъшқа,
Деизхауан дтарза,
Пәхъяка хәа деихон.

Река, 1935

АХҚУА

Адақъакуа

Альхажза 5

Е Ажреинираалакуа

Анаша	17
Рапъхазатән атәңәабжы	19
Октиабр ажәоху шықуса	20
Акомәар игұтыха	22
Нұца	24
Мазлоу зегъы злуу	26
Икоузен Река ажәабжыс?	29
Хъыс лашәа	31
Ацара	32
Ман	33
Альсны	35
Абае икоуп абы алениңә	37
Сыла ҳахумарп	39
Аматә	41
Оурыху	43
Абрагъ	44
Ҳант, сыршың ашъажәә	46
Үо рерашыя, Пышә абаша	50
Амға	52
Бадра иңхыз	54
Михеи Шүшшіен	57
Ари қалеит дабәаба	61
Кадыр	64
Сабыда иңхыз	66
Абаҳча	70
Ахырызар, ҳеенбарк ҳнейилап	73
Аөхымръагъақ	74
Ақыртуа поетциә шахз	75

Апоемакуа

Ахъча	91
Анашэарах	103
Адгыл еимак	118
Ацэышлардыгу	128
Куаташы акуцьали	137
Ткуарчал абжы	148
Аколихара бзина	156
Фариза	165

Лабахуа Леонтий Бахович

СОЧИЧЕНИЯ

(на абхазском языке)

Артедактор А. Ционуа.

Атехредактор М. Хамигер и

Акорректорцза: Т. Панба, Т. Ашхаруп

Асахъатыхса Х. Мартиросиан.

ЕИ000619 Акынъхъразы инапы атсаупп 14-IV-58 ш.
11 кынъхъ бзыпк ыкоун, Азакас № 1399. Атираж 1000.

Кырттымлатсан ахадарата тыжымтара
Акуатсан атипография, Ленин иул., № 6.

